

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**I. HAÇLI SEFERİ AREFESİNDE AVRUPA'NIN
SOSYAL YAPISI (1050-1100)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Havva SEBETCİ

**Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Ortaçağ Tarihi**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Haşim ŞAHİN

EKİM 2016

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

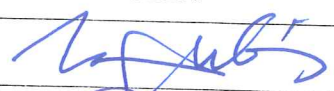


I. HAÇLI SEFERİ AREFESİNDE AVRUPA'NIN
SOSYAL YAPISI (1050-1100)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Havva SEBETCİ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Ortaçağ Tarihi

“Bu tez 18/10/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Hacım ŞAHİN	Başarılı	
Doç. Dr. Pınar ÜLGEN	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Mahmut Kırkpınar	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.



Havva SEBETCİ

18/10/2016

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM I. ORTAÇAĞ'DA AVRUPA'NIN TEŞEKKÜLÜ	4
1.1. Avrupa Kavramı ve Coğrafyası Üzerine	4
1.2. Geç Dönem Öncesi Avrupa'daki İstilalar	5
1.2.1. Kavimler Göçü ve Cermen İstilasası	6
1.2.2. Frank Krallığı	7
1.2.3. Slav İstilasası	10
1.2.5. Macar İstilasası	12
1.2.6. Norman İstilasası	13
1.3. İstilaların Sonuçları ve Ortaçağ Avrupası'na Etkisi.....	14
BÖLÜM 2: ORTAÇAĞ AVRUPASI'NDA FEODAL YAPI	17
2.1. Feodal Kavramı ve Gelişimi	17
2.2. Feodal Yapıyı Ortaya Çıkaran Özellikler.....	20
2.3. XI. Yüzyıl Avrupası'nın Feodal Sistemi.....	21
2.3.1. Feodalite Yapısı İçerisinde Kilise	22
2.3.2. Feodalite Yapısı İçerisinde Toprak ve Ticaret	27
BÖLÜM 3: ORTAÇAĞ AVRUPASI'NI ETKİLEYEN SOSYAL UNSURLAR	32
3.1. Demografik Yapı ve Etkisi.....	32
3.2. Kırsal Yerleşimden Kentsel Yerleşime	35
3.3. Ticaretin Canlanması.....	38
3.4. Sosyal ve Ekonomik Gelişimin Kültür Yaşamına Etkisi	42
BÖLÜM 4: ORTAÇAĞ AVRUPASI'NDA SOSYAL SINIFLAR	47
4.1. Soylular	47

4.2. Din Adamları.....	48
4.2.1. Piskoposlar	48
4.2.2. Papa.....	49
4.2.3. Rahipler	49
4.2.4. Keşişler.....	50
4.3. Burjuvalar	51
4.4. Köylüler.....	52
4.4.1. Serfler	53
4.4.2. Serbest Köylüler.....	55
4.5. Şövalyelik.....	56
BÖLÜM 5: HAÇLI SEFERLERİNE DOĞRU	60
5.1. Ortaçağ Avrupası'nda Haçlı Fikrinin Doğuşu	60
5.2. Haçlı Seferi Oluşumunda Bizans'ın Etkisi.....	61
5.3. Haçlı Zihniyetini Oluşturan Konsiller.....	64
5.3.1. Melfi Konsili	64
5.3.2. Piacenza Konsili.....	65
5.3.3. Clermont Konsili	65
5.4. Haçlı Seferi'nin Başlaması ve Sonuçları.....	67
5.5. Haçlı Seferi'nin Ortaçağ Avrupası Üzerine Etkisi	75
KAYNAKÇA	85
EKLER.....	91
ÖZGEÇMİŞ.....	96

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Dan.	: Danışman
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
EI.	: The Encyclopedia of Islam
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
km	: Kilometre
Krş.	: Karşılaştırmız
m.	: Metre
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa Sayısı
ter.	: Tercüme
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: ve devamı
Vol.	: Volume
Yay.	: Yayınlar

Tezin Başlığı: I. Haçlı Seferi Arefesinde Avrupa'nın Sosyal Yapısı(1050-1100)	
Tezin Yazarı: Havva SEBETCİ	Danışman: Doç. Dr. Haşim ŞAHİN
Kabul Tarihi: 18.10.2016	Sayfa Sayısı: v(ön kısım)+ 90(tez)+5(ek)
Anabilim Dalı: Tarih	Bilim Dalı: Ortaçağ Tarihi
<p>Kıta üzerinde yaşanan istila hareketleri, Avrupa'nın uzun süre siyasi istikrarsızlık yaşamasına neden oldu. Karanlık ve güvensizliğin egemen olduğu yüzyıllarda, aslında Avrupa insanı büyük bir değişim safhasına hazırlanıyordu. Roma İmparatorluğu'nun yıkılması, Avrupa'da küçük krallıkların kurulmasına ve feodal beylerin birbirleriyle toprak için rekabete girişmesine sebep oldu. Feodal toprak yapısı XI. yüzyılın ikinci yarısında yeni tekniklerin gelişmesiyle farklı işlev kazandı. Hiyerarşik bir sosyal yapı içinde olan toplum, vassallık yemini ile karşılıklı çıkar ilişkileri üzerine kuruluydu. XI. yüzyılda olumlu şartların getirdiği avantajlar ile ticaret canlandı ve yeni şehirler kurulmaya başlandı. Kırsal yaşam ile kentsel yaşam arasında her zaman toplumun lehine olacak ilişkiler vardı. Kentlerin büyümesi ve tarımın ilerlemesi ile birlikte hareket eden bir süreç gözükte. Böylelikle iç pazar ekonomik gelişmeyi güvence altına alırken, aynı zamanda da insanlar arasında dayanışmayı da sağladı.</p> <p>Kilise kendi içerisinde reformlara tanıklık etti ve bu yüzyılda da ekonomik, dini, siyasi ve sosyal bakımdan yaptığı reformlar sayesinde odak noktası oldu. Özellikle de Batı Kilisesi evrensel bir güç olma peşindeydi. Kilise "Tanrı'nın Barışı" adıyla dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik durumlarına müdahale ediyordu.</p> <p>Tarımsal üretimdeki ilerlemenin olanak verdiği nüfus artışı ile Avrupa kıtası üzerine sığmayan insanlar dış dünyaya açılmaya başladılar. Kilise önderliğinde Avrupa, Doğu dünyasına Haçlı Seferi adıyla girdi. XI. yüzyılın Avrupası, kıta üzerinde yaşanan büyük çaplı toplumsal değişikliklere ve gelişmelere tanıklık etti.</p>	
Anahtar Kelimeler: İstila hareketleri, Feodal Yapı, Ortaçağ Avrupası, Kırsal-Kent Olgusu, Vassallık, Haçlı Seferi, Toprak-Ticaret İlişkisi, Toplum.	

Title of the Thesis: Social Structure of Europe in the First Crusade Eve (1050-1100)	
Author: :Havva SEBETCİ	Supervisor: Assoc. Prof. Haşim ŞAHİN
Date: 18.10.2016	Nu. Of pages: v(pretext)+90(main body)+5(ap.)
Department: History	Subfield: Middle Ages History
<p>The invasion movements that took place on the continent lead to long term of political instability in Europe. In the century when darkness and insecurity took the hegemony, actually, the European man was getting ready for a new stage of changing. The collapse of the Roman Empire led to the establishment of small kingdoms in Europe, and it made the feudal lords to start competition for lands with each other. In the second half of 11th century, with the development of technology, the feudal land structure took the different function. The society which was in hierarchical social structure was based on mutual relations with vassal sooth. In the 11th century with the help of positive conditions, the trade revived and they began to build new cities. In between rural and urban life, there were always relations which were for the favor of society. It was the process moving with the growth of the cities and with the progress of agriculture that the internal market to safeguard development, same time ensure solidarity between people.</p> <p>The church testified some reforms inside itself and in the century with the help of economic, religious, political and social reforms that it made, it became the focal point. Especially the Western church was trying to be the universal power. The church, under the name of “Peace of the God” interfered the political, social and economic conditions of period.</p> <p>The progress in agricultural products which could allow population growth and people fit on the European Continent open up to the World. Europe which was under the leadership of the church entered into ,with the crusaders name,the eastern World. 11th century's the Europe witnessed major social changes lived on continent.</p>	
Key Words: Invasions Movements, The Feudal Structure, Medieval Europe, Rural-City Event, Vassals, The Crusades, Soil-Trade Relations, Society.	

GİRİŞ

Amaç

Bu tezde, Ortaçağ Avrupası'nda meydana gelen sosyal olay ve olguların 1050-1100 yılları arasında Avrupa insanı üzerinde nasıl bir etki uyandırdığı irdelenmeye çalışılmıştır. Bu yıllar aralığında Ortaçağ Avrupası'nda hangi gelişmelerin toplum üzerinde daha etkili olduğunun araştırılması hedeflenmiştir. Sosyal yapının nasıl tecelli ettiği ve bu yapının siyasi, dini, ekonomik ve psikolojik alanlarda ne tür avantaj ve dezavantajlara sahip olduğunu ortaya koyabilmek istenmiştir.

Önem

Bu çalışma konusu ve dönemi bakımından Ortaçağ Avrupası için önemli bir yer tutmaktadır. Ele alınan dönemin içinden geçtiği buhranlar ve gelişmeler toplu olarak sunulmaya çalışıldı ve bu alanda araştırma yapacaklar ve çalışacaklar açısından bir kaynak özelliği mahiyetindedir.

Yöntem

Hazırladığımız bu çalışmada öncelikle kaynak taraması yapıldı ve bu kaynaklardan elde edilen bilgiler toplanarak kaydedildi. Daha sonra konularına göre bu bilgiler düzenlenerek fişleme metodu ile sentez haline getirildi. Kavramlar ve yer isimleri ele alınan döneme göre verildi. Tüm fişler toplandığında ve genel bir tarama yapıldığında tezi dört bölüme ayırmak gerektiği kanaatine varıldı. Çalışmanın ana temasına giriş yapılmadan önce etimolojik ve coğrafi özellikler üzerine çalışma yapıldı ve Ortaçağ Avrupası'nın, siyasi alt yapısı incelendi. Çalışmanın konusu açısından ilk önce irdelenmesi gereken dönemin geçirdiği siyasi safhalar başlıklar altında değerlendirildi. İlk bölümde “*Ortaçağ Avrupası'nda Feodal Yapı*” başlığı altında Ortaçağ Avrupası'nda en güçlü etkiye sahip olan feodal yapı, özellikleri ve gelişim süreci ile Kilise'nin toprak ve ticaret içerisindeki özümsemesi ele alındı. İkinci bölümde “*Ortaçağ Avrupası'nı Etkileyen Sosyal Unsurlar*” başlığı altında Avrupa'daki sosyo-kültürel olgulara, ekonomik canlanmanın sosyal yaşam üzerindeki etkisine ve XI. yüzyılda bu alanlardaki olumlu ve olumsuz gelişmelere değinildi. Üçüncü bölüm olarak karar vermiş olduğumuz “*Ortaçağ Avrupası'nda Sosyal Sınıflar*” başlığı altında Ortaçağ Avrupası'nın hiyerarşik yapısı ele alındı. Son bölüm ise

”Haçlı Seferlerine Doğru” başlığıyla Ortaçağ Avrupası’nı bu harekete iten unsurlar ayrı ayrı incelendi ve Avrupa’da gücü elinde bulunduran Kilise’nin bu seferdeki psikolojik ve politik tutumu değerlendirilerek, Ortaçağ Avrupası üzerindeki Haçlı izleri irdelendi.

Bu çalışmada istifade edilen kaynaklar; Türkçe, İngilizce ve Arapça ile Farsçadan tercüme edilen muasır kaynaklar ile yine bu dillerde ortaya çıkarılan tetkik eserler ve süreli yayınlardır. Bu kaynaklardan elde edilen bulgular değerlendirildi. Bu bağlamda bilhassa çalıştığımız dönemle ilgili önemli bir eser olan Marc Bloch’un *Feodal Toplum’u* temel alınarak çalışma yürütüldü. Bunun yanında Norman Davies’in *Avrupa Tarihi*; Charles Seignobos’un, *Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi I*; Jacques Le Goff’un, *Ortaçağ Batı Uygarlığı, Avrupa’nın Doğuşu* isimli eserlerinden Thornidike’in, *Medieval Europe*; George Duby’in *Özel Hayatı*; Claude Delmas’in, *Avrupa Uygarlık Tarihi* ve Christopher Dawson’un, *Batının Oluşumu* isimli eserinden büyük ölçüde yararlanıldı. Aynı şekilde kent ve iktisadi konularda Belçikalı Tarihçi Henri Pirenne’in, *Hazreti Muhammed ve Şarلمان, Ortaçağ Avrupası’nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi* ile *Ortaçağ Kentleri* isimli eserlerinden, Herbert Heaton’in, *Avrupa İktisat Tarihi* isimli eserinden faydalanıldı.

Doğu muasır kaynakları olan İbn Kalanisi’nin *Şam Tarihine Zeyl*; İbnü’l Esir’in, *El Kâmil Fi’t Tarih Tercümesi*; el-Azimi’nin, *Azimi Tarihi* eserinden yararlanıldı. Bizans tarihçisi olan Anna Komnena’nın, *Alexiad* eseri; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* isimli çalışmalarından Türk-Bizans ilişkileri, Bizans-Haçlı ilişkileri ve Türk-Haçlı ilişkileri incelenirken, bu eserlerden oldukça faydalanıldı.

Son olarak Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi, Encyclopedia of Islam gibi ansiklopediler, akademik dergiler, sempozyum bildirileri ve Fordham Üniversitesi ile bilimsel internet sitelerinden ulaşılan yabancı kaynaklardan da istifade edilmeye gayret edildi.

Sınırlılıklar

Çalışmanın veri kaynakları, Avrupa tarihçilerinin eserlerinden İngilizceden Türkçeye tercüme edilen ya da bizzat İngilizce kaynaklardan yararlanılarak oluşmakla birlikte Türkiye’de sayılı sayıda Avrupa Tarihi çalışan akademisyenlerin çalışmalarını içermektedir. Ayrıca Doğu kaynaklarında geçen Batı olaylarını da elden geldiğince irdelemeye çalışarak tutarlı sonuçlara ulaşılmaya gayret edildi. Bu konuda Türkiye’de yapılan çalışmalar

henüz başlangıç seviyesinde olsa da, Avrupa’da birçok çalışmanın yapıldığı bilinmektedir. Yapılan çok fazla çalışma zaman zaman bilgilerin birbirleriyle çelişmesine sebep olmaktadır. Ancak biz bu çalışmada mukayeseli bir çalışma metodu izleyerek bu çelişkileri en aza indirmeye gayret ettik ve çalışmamızda bunu açıklayıcı cümleler ile belirttik.

BÖLÜM I. ORTAÇAĞ'DA AVRUPA'NIN TEŞEKKÜLÜ

1.1. Avrupa Kavramı ve Coğrafyası Üzerine

Asya, kuzeybatıya doğru yarımada şeklinde uzanan bir kara parçası görünümündedir ve bu sebeple Asya kıtasıyla birlikte Avrasya¹ adıyla da anılan Avrupa adının menşei ilk zamanlara kadar uzanır. Sami dillerinde Açu (asu) kelimesi güneşin doğduğu taraf, Ereb (yahut İrib) de güneşin battığı taraf manasına geliyordu. Fenikelilerden Greklere geçen bu adlar, onların dilinde Asia, Evropa olarak görülür. Ege Denizi'ne göre doğuda kalan memleketlere Asia, batıda kalanlara ise Evropa ismi verilmiştir. Ancak Yakınçağlarda Asya ve Avrupa bugünkü manalarını kazanmışlardır.²

Avrupa'nın coğrafi yapısına kısaca bakılacak olursa, batıda Atlas Okyanusu, kuzeyde Kuzey Buz Denizi ve Atlas Okyanusu, güneyde Akdeniz ve doğuda Asya kıtası ile çevrilidir. Batıda İzlanda, İrlanda ve Büyük Britanya adaları Avrupa'ya dâhil edilmektedir. Avrupa kıtası güneyde Afrika kıtasına oldukça yaklaşır (Cebelitarık Boğazı 14 km, Sicilya Boğazı 140 km). Güneydoğuda ise Ön-Asya ile hemen hemen bitişir (İstanbul Boğazı 0,7 km, Çanakkale Boğazı 1,3 km).

Avrupa yaklaşık olarak harita üzerinde 35 ve 70 Kuzey paralel daireleriyle 10 Batı ve 60 Doğu meridyenlerinin çevrelediği bir dörtkenar gibi görünür. Kıta da 0-4 saat dilimi yer alır. Avrupa kıtasının toplam yüz ölçümü 10.541.622 km²'dir.

Avrupa'da genel olarak ılıman bir iklim hâkim olup, dört iklim bölgesine ayrılır.

- 1) Kuzey Buz Denizi kıyıları; sıcaklık daima 0° C'nin altındadır.
- 2) Batı Avrupa; yıllık sıcaklık farkları az olan okyanus iklimi hâkimdir.
- 3) Orta Avrupa; denizin uzak olması sebebiyle kışları çok soğuk yazları da sıcak geçen karasal iklimi görülür.
- 4) Akdeniz kıyıları; Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlıdır.³

¹ Kürşat Demirci, "Avrupa", *DİA, C.IV*, İstanbul 1991, s. 127.

² Besim Darkot, *Avrupa Coğrafyası*, Birinci Kitap, İstanbul: İst. Üniv. Yay. , 1949, s. 1.

³ Ramazan Özey, *Avrupa Coğrafyası*, İstanbul: Aktif Yay. , 2009, s. 1,3.

Avrupa kıtası, harita üzerinde kıtalar arasında merkezî bir konumda yer almaktadır. Kıtanın doğudan batıya genişliği azalır. Kıyıları çok girintili çıkıntılıdır. Denizlerin kıta içerisine fazla sokulmasıyla diğer kıtalara göre, denize en uzak olan yerin kıyıya mesafesi oldukça kısadır. Bu mesafe doğuda 1500 km, ortada 700 km, batıda 500 km civarındadır. Diğer kıtalara göre daha geniş ovalara sahiptir ve ortalama yükseltisi Avustralya (210 m) hariç çok az olup ortalama 330 m kadardır.⁴ Okyanus ve denizlerin kara içerisine çok fazla sokulmaları ada ve yarımadaların çokluğu iklimi olumlu yönde etkilemiştir. Avrupa çok dağınık bir kıta olmasına rağmen ılıman okyanus iklimi sayesinde insan ve canlı için uygun bir nitelik arz etmektedir. Diğer yandan Avrupa'nın kuzey bölgesinde bulunan İskandinav Yarımadası kıyıya sarp kayalarla uzanır. Kuzey Kutbu'na yakınlığı nedeniyle kuzey soğukları etkilidir ve uzun geçen kışlar vardır. Bu sebepten dolayı bol yağış alır ve Akdeniz'e nazaran nemlidir.⁵ Ayrıca iç ve dış ulaşım elverişli nehirlerle sahiptir. Bu bölgelerde hayvancılık ve madencilik yaygındır. İklim ve yer şekilleri Kuzey Avrupa'nın büyük bir bölümünün yoğun bir ormanla kaplı olmasını sağlamıştır.⁶ Görüldüğü üzere Avrupa coğrafyasının ve iklimin bu şekilde elverişli olması sürekli olarak kuzey ve güney bölgelerinden istilaya uğramasına sebep olmuş ve bu istilalarla Avrupa, devamlı bir değişken özellik sergilemiştir.

1.2. Geç Dönem Öncesi Avrupa'daki İstilalar

Ortaçağ Avrupası, Roma'nın önce ikiye ayrılması (395) daha sonra ise Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışına (476) sebep olan ve XI. yüzyıla kadar Avrupa'yı siyasî kargaşalığa sürükleyen istilaların yaşandığı bir coğrafya oldu.

İlk olarak Cermen kabilelerinin Batı Hun baskısıyla Avrupa'ya doğru ilerlemesi, ardından Slavların ve Avarların istila dalgaları, VIII. yüzyıldan itibaren İspanya'dan Sicilya-Adriyatik hattını kapsayacak şekilde Akdeniz boyunca uzanan Müslüman saldırıları ve dönemin sonlarına doğru ise Macarlar ve İskandinavların saldırıları Avrupa'da güvensizlik ve siyasî iktidarsızlığın vuku bulmasına sebep oldu.

⁴ Diğer kıtaların yükseltisi Güney Amerika'da 550m, Kuzey Amerika'da 600 m, Afrika'da 660 m, Asya'da 1010 m'dir. Özey, *Avrupa Coğrafyası*, s. 3.

⁵ Darkot, *Avrupa Coğrafyası*, s. 52; Özey, *Avrupa Coğrafyası*, s. 3.

⁶ Tefik Güran, *İktisat Tarihi*, İstanbul: İst. Üniv. Yay., 1988, s. 23-24.

Bu istikrarsızlık içerisinde Ortaçağ Avrupa toplumu, Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Roma'nın karmaşık kültürünün, geleneklerinin ve kurumlarının etkisini hissetti. Bu etki daha çok kıtanın güney ve güneydoğu bölgesinde etkindi. Diğer yandan Avrupa topraklarına yerleşen ve yerli halkla entegre olan, ancak bazı karakteristik özelliklerini de koruyan Cermenler, diğer istilaların etkilerini ve Kilise'nin evrensel niteliğini hem din, politika ve ekonomide hissetti hem de toplum olarak birlik oluşturdu.

Bütün bunlar Ortaçağ Avrupa toplumunu derinden etkileyen unsurlardır ve aynı zamanda da toplumun şekillenmesine katkıda bulunmuştur.

1.2.1. Kavimler Göçü ve Cermen İstilas

IV. yüzyıldan itibaren yoğun Hun baskısı ve büyük göç dalgaları Avrupa'da hissedilmeye başlandı. Hunların baskılarını ilk hisseden Cermen kabilelerinden olan Ostrogotların büyük bir bölümü Hun hâkimiyetine girdi. Bununla birlikte Atilla'nın ölümünden (453) sonra Hun ordusunda bulunan Ostrogotlar, Doğu Roma İmparatorluğu'na akın etti. Ostrogot hükümdarı Teodorik kendi komutası altında 482'de Konstantinopolis'e, 493'te İtalya'ya saldırarak hâkim güç oldu.⁷ Bunun yanı sıra Vizigotlar, Tuna'yı aşarak Roma topraklarına girdi. Ardından önce İtalya'ya sonra da Galya'ya⁸ geçtiler ve Vizigotlar 416 yılında Roma kentlerini yağmaladıktan sonra Batı'ya doğru göçlerine devam ederek 711 yılına kadar sürecek krallıklar kurdukları İspanya'ya yerleştiler.

Alanların da büyük kısmı Hun baskısı ile Batı'ya göçmüş ve Batı Cermenleri ile Büyük İstila'ya katılmışlardı. Bazıları Galya'ya yerleşmiş, bazılarıysa İspanya'ya geçerek Süevler ile karışmışlar veya Gotlarla karışarak buldukları ülkeye "Got-Alan" veya Katalonya ismini vermişlerdi.⁹ Hunların, Cermenleri sürekli olarak Batı'ya itmeleri, Roma İmparatorluğu'nun yağmalanmasını da beraberinde getirdi. Ayrıca Kuzey Denizi kıyılarından gelmiş olan Donlar, Angıllar, Jutlar, Saksonlar, Anglo-Sakson toplulukları, 441-

⁷ Ernst Hans Gombrich, *A Little History Of The World*, New Haven: Yale University Press., 2005, s. 120.

⁸ Galya; bugünkü Kuzey Fransa bölgesi.

⁹ Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, çev. M. Reşat Uzmen, İstanbul: Ötüken Yay., 1980, s. 88.

443 yılları arasında Büyük Britanya'nın güney ve doğu bölgelerini ele geçirdiler.¹⁰ Mağlup olan Brötonların bir kısmı Fransa'ya gitti. Böylece Roma'nın Avrupa mirası, Cermen Krallıkları arasında bölünmüş oldu.

1.2.2. Frank Krallığı

“Frank” adı bir kabile ismi olmayıp başlangıçta Roma İmparatorluğu'nun doğu ve kuzey sınırlarında oturdukları halde Roma hâkimiyetine girmemiş olan Cermen kabilelerini ifade ediyordu.¹¹

Frank yönetiminde iki hanedan idaresi gözükür. Birincisi Clovis tarafından tesis edilen (456-511) ve iki buçuk asır Merovenj ailesi arasında intikal eden Merovenj yönetimidir. Putperest olan Clovis, Hıristiyanlığı (Katolik) zafer için ona yardım edecek şeytanî bir güç olarak görüyordu ve bu konuda da keşişlere çok iş düşüyordu. İyi bir okuryazar olarak kralın yazı işlerini yürüten keşişler, manastırlar inşa ederek bu kurumlarda Frankları eğittiler.¹² Böylece Hıristiyanlık Frank krallığında yayıldı. 496 yılında ise Clovis tarafından resmî olarak ilan edildi.

Clovis'in ölümüyle, Charles Martel hanedanlıkta söz sahibi oldu. Clovis'in öncellerinin elindeki Frank toprakları, Charles Martel tarafından Syagrius'un Romalı Krallığı ve Loire'nin güneyindeki Vizigot Krallığı'nın topraklarıyla birleştirildi. Krallığın toprakları Burgonya Krallığı'nı, Provence'ı ve Germanya'daki fetihleri kapsayacak biçimde genişletildi.¹³ Ayrıca Charles Martel 732'de Arapları yenilgiye uğrattı. Arap fetihleri Avrupalı yazarlar tarafından “*Sürekli Kuzey Afrika bölgesinden ilerleyiş gösteren Arap fetihleri eğer durdurulmasaydı, Fransa ve Almanya'ya işgal edip bütün manastırları tahrip eder-diler*” cümleleriyle ifade ediliyordu.¹⁴ Bu yüzden Charles Martel'in Araplara karşı başarısı toplum içinde büyük yankı uyandırmıştı. Büyük mücadelelerle elde edilen topraklar,

¹⁰ Jacques Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, çev. H. Güven- U. Güven, Ankara: Doğu-Batı Yay.,2015, s.23.

¹¹ Işın Demirkent, “Franklar”, *DİA*, C. XIII, İstanbul 1996, s. 173.

¹² Gombrich, *A Little History Of The World*, s. 127.

¹³ Donald Matthew, *Ortaçağ Avrupası (İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, VI)*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul: İletişim Yay., 1988, s. 41.

¹⁴ Gombrich, *A Little History Of The World*, s. 136.

Merovenj hanedanlığı yönetiminin sona ermesiyle Neustria (Batı Frank) ve Austrasia (Doğu Frank) olmak üzere ikiye ayrıldı. Frank Krallığı uzun süre Neustria'nın sahip olduğu Roma mirasıyla hâkimiyetine devam etti. Fakat Roma etkisinin tükenmesiyle üstünlük Austrasia yönetimine geçti ve Merovenj krallığının yerini artık ikinci hanedanlık olan Karolenj Krallığı aldı.

Charles Martel'in oğlu olan III. Pepin, Roma'nın desteğiyle Merovenj kralı olan III. Childeric'i tahtan indirdi ve 754 yılında Pepin kutsal yağ ile yıkanarak idareye geçti. Böylece Karolenj Hanedanı dönemi başladı. Pepin, Lombardların işgal ettiği şehirleri geri alarak Papa'ya iade etti. Böylece kilise devletleri de bu şekilde ortaya çıktı. İşte papaların cismani nüfuz ve kudretlerinin menşei budur.¹⁵ Pepinler, Frank topraklarının Doğu bölgesinde Cermen unsurların ağır bastığı bir bölgeden geliyordu. Bunlar Merovenjlerle hiçbir alakası olmayan saray kâhyasıydılar. Pepin'in hâkimiyetinden sonra ülke yönetimi, Charles Martel'in büyük torunu ve Pepin'in oğlu olan Charlemagne ve kardeşi Carloman'a kaldı. Her ikisi de Pepin'le birlikte 754 yılında kutsal yağla kutsanmışlardı ve dolayısıyla da Tanrı'nın onayıyla tahtta hak iddia edebilirlerdi. Böylece İmparatorluğun yönetimi ikiye ayrıldı. Fakat geleneksel Austrasia-Neustria biçiminde değil, Kuzey-Güney şeklinde ayrıldı. Charlemagne (Büyük Charles) kuzey topraklarının, Carloman da güney topraklarının yönetimini üstlendi. Ancak 771 yılında Carloman ölünce, Charlemagne artık tüm Frank topraklarının tek kralı olarak hüküm sürmeye başladı.¹⁶ Elli üç askeri seferden ve at sırtında geçen bir ömürden sonra Charlemagne, ülkesini her yönden genişletti. Ege menliği Alplerin güneyinde Lombard Krallığı (773-774), Saksonya (775-804), Bavyera (788) ve Karintiya'dan (799) Brötonya Ucu (786) ve Pirenelerin ötesinde İspanya Ucu'na (795-797) kadar yayıldı. "Frankların ve Lombardların Kralı" unvanını aldıktan ve Ravenna valisi olduğunu papalığa kabul ettirdikten sonra zamanının rakip prensliklerini kesin bir biçimde devre dışı bıraktı.¹⁷

¹⁵ Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s. 26.

¹⁶ Susan Wise Bauer, *Ortaçağ Dünyası Roma İmparatoru Büyük Constantinus'un Hıristiyanlığı Kabul Etmesinden I. Haçlı Seferine*, çev. Mehmet Moralı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014, s. 409-411.

¹⁷ Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 2006, s. 328.

Charlemagne, kendini sadece Cermen insanlarının kralı ve Frank krallığının lordu olarak değil, aynı zamanda tüm Hıristiyanlığın savunucusu olarak da görmüştü. Bununla kalmayıp birlikte Abbasi halifesi Harun Reşid ile dostane ilişkiler¹⁸ yürütürken Endülüs Emelileri'ne karşı da sert bir tutum sergilemiştir. Bu süreçte imparatorluk düşlerini Merovenjlerden sonra kurulan Karolenjler, "imperium romanom'u" diriltebilecek tek gücün Frank gücü olduğunu kanıtladı. 800 yılında Noel gününde Papa Leon III, Charlemagne'a taç giydirdi. Bu olay Batı Roma İmparatorluğu'nun ertelenmesinin bittiği anlamına geliyordu. Fakat İmparatorluğun ertelenmesi durdurulsa da Akdeniz'de hâkim güç olmaktan ziyade bir kara Avrupası biçiminde yönetimini sürdürmüştür.

814 yılında Charlemagne'nin ölümüyle imparatorluk oğulları arasında Almanya, Fransa ve İtalya olmak üzere üçe ayrıldı. Slavlar, bağımsızlıklarını ilan etti. Norman ve Danimarkalılar toprakları yağmalarken Vikingler de kıyı şehirleri yağmalamaya başladı. Akdeniz'deki Hıristiyan limanları gittikçe ıssızlaştı. Bu arada Müslümanlar da Palermo'da korsanlar için bir cephanelik ve bir üs kurdular. Yaşanan bu olaylarla Karolenj yönetimi çok geçmeden Charlemagne tarafından kurulmuş imparatorluğun yıkılış nedenini açıklayan bir ekonomik bunalıma sürüklendi.¹⁹

Charlemagne'nin düzensizliği yüzünden kaba kuvvetle ezerek kurduğu imparatorluk, onun ölümünden sonra çok yaşamamış ve süreç içinde de hiçbir zaman sosyal ve ekonomik teşkilatlarla donatılmış medeni bir devlet olamamıştır.

Ortaçağ imparatorluk düşüncesi, papalığın politik durumu, İtalya'daki Cermen hâkimiyeti ve Cermenlerin Doğu'ya doğru yayılmaları, gerek kilise ve gerekse devlet içindeki Ortaçağ'ın içtimai müesseseleri ve en sonunda da klasik öğrenim gelenekleriyle Ortaçağ kültürünün kaynaştırılması gibi tarihi önemleri tartışılmayacak kadar büyük olan bütün olguların temelleri Charlemagne İmparatorluğu döneminde atılmıştı.

¹⁸ Abbasi Halifesi Harun er-Reşid, Charlemagne'ne bir fil ve Frank krallığından önce muhtemelen hiç gözükmeyen harika bir su kupası hediye etti. Abbasi Halifesi, Charlemagne'nin hatrına Hıristiyan hacıların Kudüs'teki Hıristiyan tapınaklarını ziyaret etmelerine izin verdi. Gombrich, *A Little History Of The World*, s. 144.

¹⁹ Claude Delmas, *Avrupa Uygarlık Tarihi*, çev. Nihal Önal, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1973, s. 23.

Bu yeni kültürün belirgin niteliği, dinî tutumu olmuştur. Merovenj İmparatorluğu ilk olarak dünyevi bir devlet olmasına karşılık, Charlemagne imparatorluğunun yapısı dinî birliğin politik yansıması olarak nitelendirilebilecek teokratik bir yapı olmuştur.²⁰

1.2.3. Slav İstilasası

Slav toplulukları, Elbe Nehri'nden Asya ve Karadeniz'e kadar uzanan bölgelerde Cermenlerce "Knez" denilen şeflerin idaresinde birbirinden bağımsız halde yaşıyordu. Kuzey bataklıklarından gelen Slav kabileleri Rus denilen toplum tarafından birleştirildi. Slavların istilasası, VII. asrın başlarından itibaren Batı, Kuzey ve Güney istikametinde biraz da Cermenlerin terk ettikleri yerlere doğru gerçekleşti. Slavlar Karpatların kuzeyi, Yukarı Vistül ve Dinyeper olan asıl memleketlerinden güney, batı ve kuzeye doğru yöneldiler.²¹ Mora'nın ucuna kadar ilerlemiş olan Slav toplulukları, bölgenin kuzeybatı kıyısında yeterince güçlü ve resmî olarak Hıristiyan bir hükümdarlık kurmayı başarmışlardı. Bu gerçek anlamda ilk kez tam bir Slav Devleti kurma girişimiydi.²²

Slavlar diğer barbar topluluklardan daha fakir bir hayat sürüyorlardı ve daha zayıf grup teşkil ediyorlardı. Batı Avrupa'daki boş topraklar, Slav ve Slav kökenli toplumlar tarafından doldurulmaya başlanmıştı. Ancak Slav çiftçilik tekniği Batı Avrupa'dakine nazaran oldukça zayıftı ve bu teknikle sadece toprağı biraz açabilen saban kullanıyordu. Toprağın nasıl ekilip biçileceği bilinmiyordu. Orman ve bataklık bölgelerin kullanışlı hale getirilmesini bilmeyen Slavlar, bu toprakları olduğu gibi ellerinde tutuyorlardı. Sürekli artan nüfus sorununu da çocuklarını köle olarak ihraç ederek çözmüşlerdi. Slav prenslerinin ve halklarının ayakta kalabildikleri yerler ise yeni düzen tarafından şekillendi. Batı'dan getirilen tarımsal teknikler benimsetildi ve yerel nüfusun yok edilmesi tutumuna girişilmedi. Bunun sonucu olarak da Slavlar oturdukları köylerde istihdam edilmeye devam ettirilmek suretiyle, Cermenler tarafından yönetildiler.²³ Diğer Avrupa toplumlarına nazaran Slav toplumu yavaş bir gelişme seyretmişti.

²⁰ Christopher Dawson, *Batının Oluşumu*, çev. Dinç Tayanç, İstanbul: Dergah Yayınları, 1997, s.209,210.

²¹ Charles Seignobos, *Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi I*, çev. Semih Tiryakioğlu, İstanbul: Varlık yay., 1960, s. 111.

²² Marc Bloch, *Feodal Toplum*, çev. Melek Fırat, İstanbul: İslık Yayınları, 2014, s. 43.

²³ Herbert Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 1995, s. 166-117.

1.2.4. Arap Fetihleri²⁴

VIII. yüzyıldan itibaren İspanya'dan Sicilya-Adriyatik hattını kapsayacak şekilde Akdeniz boyunca uzanan Müslüman fetihleri baş göstermişti. Araplar, 900 yıllarında Güney İtalya bölgesinde yayılmaya başladılar. Adriyatik Denizi kıyılarına hâkim olarak daha iç kısımlardaki bölgelere akınlarını yoğunlaştırdılar. Bu bölgedeki İslâm ilerleyişini XI. yüzyıldaki Fransız Normandiyanları, İtalya'nın güneyi ile Sicilya'yı birleştiren bölgede güçlü bir devlet kurmalarıyla engellemişti. Ancak İtalya'da IX. -XI. yüzyıllar boyunca mücadele devam etti. Müslümanlar tarafından bir diğer ele geçirilen bölge ise İspanya idi.²⁵ Bu bölgede Müslümanlar uzun süre söz sahibi oldular.

Henri Pirenne, İmparatorların dikkatlerini sürekli Cermen tehditlerine yoğunlaştırdıklarından dolayı Arap akınlarının büyük bir şaşkınlıkla karşılandıklarını ve Müslümanların ilerlemesinin bir rastlantı olduğunu ifade etmektedir İslâm fetihlerinin başarısını ise Araplarla aynı zamanda ilerleyen Roma ve Pers İmparatorluklarının arasındaki uzun ve şiddetli mücadelelerin neticesinde yorgun düşüp tükenmeleriyle açıklar. Ona göre Arap toplumları Cermenlerden daha az olmalarına rağmen ahlaki değerlerini, manevi disiplinlerini ve öz benliklerini korumuşlardır. Ayrıca Araplar, kendilerinden daha fazla uygarlaşmış toplumların nüfusları içinde yok olmamışlardır.²⁶ Aynı zamanda Araplar, uzun süreden beri denizcilik yapmaktaydılar. Arap korsanlar Afrika, İspanya ve özellikle Balear adalarındaki önemli noktaları elde tutarak, Batı Akdeniz'de etkin güç olmuşlardı.²⁷ Denizcilik alanındaki bu tecrübeleri, Batı Akdeniz bölgesine hâkim olmalarına katkıda bulunmuştur.

²⁴ Avrupalı yazarlar Müslümanların Avrupa bölgesinde yayılmasına istila olarak bakarlar ve Araplar tarafından yapılan fetihleri bir barbar tutumu içerisine sokarlar. Hatta bununla da kalmayarak Ortaçağ Avrupa tarihi üzerine çalışmalar yapan Belçikalı yazar Henri Pirenne, Müslümanlar tarafından Akdeniz'in ele geçirilmesiyle Avrupa ekonomisinin içe kapalı bir tarım ekonomisi olduğunu savunur. İslam tarihçileri ise Avrupa bölgesinde yapılan Müslüman hareketlerini İslâmiyet'in yayılması için önemli bir fetih politikası olarak görürler. Genel olarak bakıldığında ise İspanya- Sicilya üzerinden yapılan bu fetihler Avrupalılar açısından da önemli ölçüde kültür transferi sağlamıştır.

²⁵ Bloch, *Feodal Toplum*, s. 36-41.

²⁶ Henri Pirenne, *Hazreti Muhammed ve Şarلمان*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul: Pınar Yayınları, 2012, s. 199,201.

²⁷ Bloch, *Feodal Toplum*, s. 38.

Böylelikle Batı ile Doğu arasındaki deniz ulaşımı, önce 650'li yıllarda Sicilya'nın doğusunda kalan bölgelerde, daha sonra VII. yüzyılın ikinci yarısında ise Batı Akdeniz'in tamamında sona ermiştir. VIII. yüzyılda ise Batı denizciliği yok olmanın eşiğine gelmiştir. Bizans kıyıları hariç, Akdeniz'de Hıristiyanlarca sürdürülen hiçbir deniz ulaşımı kalmamıştır. İbn Haldun'un söylediği gibi “*Hıristiyanlar bundan böyle denizde bir tahta parçası bile yüzdüremeyeceklerdi.*” Akdeniz Sarazenli korsanların insafına kalmıştı. IX. yüzyılda da bu korsanlar işlek limanları ele geçirmişti. Bütün bu olay neticesinde Akdeniz'in ekonomik durumu bozularak Haçlı Seferlerine kadar devam etti.²⁸

Sonuçta Araplar, fethettikleri bölgelerde talandan ticaret ve yerleşmeye oldukça kolay bir şekilde geçtiler. Ele geçirdikleri bölgelerin halkına hoşgörüyü yaklaştılar, Mısırlı, Suriyeli, Yahudi ve İspanyolların normal yaşam biçimlerini sürdürmelerine izin verdiler. Hz. Peygamber'in mesleği olarak da gördükleri ticarete şerefli bir iş olarak baktılar ve hâkimiyetleri altındaki bölgelerin kalkınmasına yardımcı olmakla birlikte Hıristiyan dünyasıyla ticaret yaptılar. XI. ve XII. yüzyıllar süresince İslâm gücü zayıflamaya ve dış saldırılar sonucu Güney Avrupa'daki gücünü kaybetmeye başladı.²⁹

1.2.5. Macar İstilas

Ortaçağ'da Avrupa'ya gelen bir diğer kavim ise Macarlardı. Macarların Batı'ya doğru ilerlemelerine sebep olan şey, başka bir göçebe toplum olan Peçeneklerin onları yerlerinden etmesiydi. Macarlar yıllarca istilalardan ve yıkımlardan dolayı ıssızlaşan Orta Tuna bölgesine ulaşp daha sonra da Batı Avrupa'ya yöneldiler. Macarların bu yönelişindeki amaç, toprak fethetmekten ziyade talan etmek ve bol ganimetle üslerine dönmektir.

Macar toplumu bu istila süreci zarfında Latin kültürünü ve Hıristiyanlığını benimsedikten sonra göçebe bir toplumdaki zamanla yerleşik bir yaşama, hayvancılığın yanı sıra yavaş yavaş tarımsal yaşama da geçmişlerdir.³⁰

²⁸ Pirenne, *H. Muhammet ve Şarlman*, s. 223.

²⁹ Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, s. 75-76.

³⁰ Bloch, *Feodal Toplum*, s. 48.

IX. yüzyıl boyunca Asya'dan Güney Rusya'ya doğru ilerleyen Macarlar, Tuna havzasına 900 yılı dolaylarında ulaştılar ve buradan da Kuzey İtalya ve Güney Fransa'ya kadar uzanan bölgelere yerleştiler. Macarlar, Frank İmparatoru Charlemagne tarafından imparatorluk parçalanana kadar denetim altında tutulmuşlardı. İmparatorluk parçalandıktan sonra batı yarısı iç savaşlar ve Normanlar tarafından tazyik altına alınmış, doğu yarısı ise siyasi ve dinsel sebeplerden dolayı Doğu'ya doğru hareket etmiştir.³¹

1.2.6. Norman İstilas

Normanlar, kıt kanaat geçimin sağlandığı İskandinav topraklarından Avrupa'ya gelen Kuzey insanlarıydı. Yüzyıllardır denizlere açılıyorlardı, ama iklimdeki garip bir değişiklik, birdenbire onların evvelce hiç gelmedikleri topraklara doğru yelken açmalarına yol açmıştı.³²

Norman akınları ilk olarak Kuzey sahilleri ve Britanya adalarında küçük çaplı Viking grupları tarafından uygun mevsimlerde ve güzel günlerde yapılan akınlardı. Fakat bu akınlar ilerleyen safhalarda güney sınırlarında gerçek anlamda bir istila hareketi haline dönüştü. İlk başta dar anlamda başlayan bu istila hareketleri daha sonra hemen hemen bütün Avrupa'yı kapsamıştı. Bu yayılma hareketi sadece Batı'ya doğru değildi. Kuzeyin insanları olan Danimarkalılar ve Norveçliler, Karolenj İmparatorluğu, İngiltere, İskoçya ve İrlanda üzerine saldırırken, İsveçliler de Rusya'ya yönelmişti. Daha sonra ise Normanlar Arap, Yahudi ve Bizans tüccarlarıyla ticarete başladılar. Bu tüccarlar sayesinde Karadeniz ve Hazar Denizi'ne ulaşarak Doğu dünyasıyla iletişime geçtiler. Güney'de ise bu Norman istilaları, Batı İspanya ve Akdeniz sahillerine kadar uzanmıştı. Fakat bu bölgelerde Norman istilaları, Arapların güçlü filolarından dolayı pek etkili olamamıştı.

Normanların yağma akınları yavaş yavaş gittikleri bölgelerde yerleşime dönüşmeye başladı. İskandinav denilen bu toplumların Britanya topraklarına yerleşim girişimleri ilk olarak 852 yılında bu bölgede kışlamalarıyla görüldü. Bu bölgede bulunan Anglosakson şeflerle bazen ittifak ya da bağlılık bildirerek bazen de çarpışarak toprakları paylaşıyorlardı.

³¹ Güran, *İktisat Tarihi*, s. 30; Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, s. 76.

³² Bauer, *Ortaçağ Dünyası*, s. 468.

980 yılında bu süreç daha da hızlanmış ve Büyük Britanya’da Norveç ve Danimarka kral-
lıkları etkin rol oynamaya başlamıştı. Dönemin bir diğer yerleşim yeri ise Fransa bölge-
sinde gözükmektedir. Özellikle de Frank eyaletleri onlar için çok cazip topraklardı.
Franklar ne kadar bu istilacı toplumlara toprak vererek denetim altına almaya çalışsa da
güçlü krallıklar kurma girişimlerine engel olamadılar. Buldukları bölgelerde, ordu des-
tekleyici yerler oluşturarak toprakları savaşçı gruplar arasında paylaşıyorlardı ve pazar
olarak da hizmet tahkim edilen kasabalar kurmuşlardı. Kıyı bölgelerinde bulunanlar ise
kıyılarda yağma hareketlerini sürdürüyordu.³³

800 yılı civarında başlayarak yüzyıl boyunca Batı’yı istila altında tutan Kuzey putperest-
leri olarak bilinen Normanlar, ne bir basit kabile ne de tek bir ulus idi. Genelde denizci
bir toplumdur. VIII. ve IX. yüzyıllar boyunca siyasal huzursuzluk ve muhtemelen aşırı
nüfus ve yetersiz toprak, onların güney uygarlıklarına yönelmelerine sebep oldu. Hay-
vancılık, balıkçılık ve ticaret için gittikleri bölgelerde yerleşim sağlamışlardı. Bu istilacı
toplum bazı kentleri tamamen tahrip etmiş ve bazı kırsal cemaat ile manastırları haritadan
silmiş, ganimet almış, para veya şarap cinsinden vergiler toplamıştı. Bu tahrip ve talana
maruz kalan kentlerin ekonomileri büyük ölçüde etkilenmişti. Normanlar aynı zamanda
da korsandılar ve korsanlık ticareti birinci aşamasıydı. Bunun ispatı olarak da akınlar sona
erdiğinde bu toplumların birer tacir olmasıydı.³⁴

1.3. İstilaların Sonuçları ve Ortaçağ Avrupası’na Etkisi

Kuzey’den ve Doğu’dan gelen göçebe topluluklarının istilasını Avrupa üzerinde büyük bir
etkiye sahip olmuştu. İlk istilaların ardından Karolenj İmparatorluğu’nun sağladığı kısmî
bir huzur ortamından sonra tekrar karışıklıklar baş göstermişti. Bu istilalara karşı Avrupa
kavimleri, kendilerini savunmak için tam anlamıyla teşkilatlanamamıştı. Az sayıda çete-
ler bölgenin içlerine kadar ilerleyerek her yeri talan etmişlerdi. İstilalardan şehirlerden
ziyade kırsal kesimler etkilenmişti. Surlarla çevrili olup sonradan “burg” diye adını alacak

³³ Bloch, *Feodal Toplum*, s. 53-74.

³⁴ Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, s. 72; Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupa’sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*,
çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 32.

şehirler oluştu. İstilaların ani etkisi Avrupa'yı zayıflatmak, manastırları yıkmak, şehirleri harap etmek, altın ve gümüşü kendi yaşam bölgelerine götürmek, nüfuzu azaltmaktı.³⁵

Bu istilalar senyörlerin ve kilisenin güç kaybetmesine sebep oldu ve maddi zararın yanında Arap, Macar ve İskandinav toplumların akınları, Avrupalıların zihni derinliklerinde önemli iz bırakarak tamamen bir karmaşa ortamı oluşturdu. Roma zamanındaki kanallar ve yollar eski ihtişamını kaybetmişti. Artık yerleşimler köylük bölgelerden daha güvenli sayılan dağlık bölgelere nakil olmaya başlamıştı. Bu bölge ormanlıklarının ve bataklıklarının tıraşlanıp kurutulmasına ve nüfusun sürekli göçler ve yeni sakinlerle artmasıyla tarım ve yeni yerleşim alanlarına dönüştürülmesinin önü açılmıştı.

Ticaret Araplar, Yahudiler ve Bizanslılar arasında hâlâ etkindi ve kıyı şehirleri bu bakımdan daha kazançlıydı. Araplar ve Tuna ovası dışındaki Macarlar öz benliklerini korumuş ve kültürel özelliklerini sürdürmüşlerdi. Oysa İskandinavlar, İngiltere ve Normandiya bölgesine oldukça önemli yeni bir insanî unsur eklemişti. Böylelikle İngiltere'ye gelen bu topluluklar, Anglo Sakson dilini öğrenmekle birlikte kendi dillerine de bu dili eklediler. Aynı zamanda İskandinav toplumları, ana vatanlarındaki hukuk sistemini ve uygulamalarını yerleştikleri bölgelere taşıdılar. İskandinav toplumlarının Avrupa bölgesinde etkin olması, buldukları bölgenin kültürüyle entegre olarak Roma dönemindeki güney kuzey ayrımını ortadan kaldırıp, Hıristiyanlığın bu putperest toplumlar tarafından kabul edilmesiyle kültürel-iktisadî açıdan bütünleşmesine olanak vermiştir.

İslâmî açıdan ise Hıristiyanlık, ilk barbar istilaları safhasında düşmanlarının bile kabul etmek zorunda olduğu bir kültür üstünlüğüne sahipken, X. yüzyılda İspanya'da İslâm kültürünün yükselişi, Hıristiyanlığın kendi üstünlüğünü kaybetmesiyle birlikte sadece İslâm'ın ekonomik ve politik alanda üstünlüğünü kabul etmekle kalmayıp, fakat aynı zamanda da kültürel alandaki üstünlüğünü de kabul etmesiydi.³⁶ Bu süreç Arapların İspanya'daki gücü kırılana kadar devam etti. Avrupa'nın sınırları istilalar yüzünden sürekli değişti. Avrupa'da kuzey toplumları olan Norveç, Danimarka, İsveç gibi toplumlar oluştu. Bu toplumların oluşturduğu hareketlilik yüzünden sürekli yer isimleri değişti ve

³⁵ Seignobos, *Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi I*, s. 100.

³⁶ Dawson, *Batının Oluşumu*, s. 235; Bloch, *Feodal Toplum*, s. 87-103; Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s. 36-37; Pirenne, *Hız. Muhammet ve Şarلمان*, s. 105 vd.

toprakların hangi toplumlara ait olduğu toprağın parsellenme şekliyle belli oldu. Franklardan sonra Almanya, İtalya ve Fransa'nın oluşması büyük yönetimlerin, küçük krallıklar veya kontlar tarafından küçük siyasi oluşumlar halinde parçalanması ve yönetilmesi başlangıcı eskilere dayanan feodalizmin yani feodal yapının hızlanmasına sebep oldu. Ancak bütün bunlar dünyanın geri kalanı gibi Batı'nın da tarihini yapılandırmıştı.

BÖLÜM 2: ORTAÇAĞ AVRUPASI'NDA FEODAL YAPI

2.1. Feodal Kavramı ve Gelişimi

Feodalite “*feodum*” veya “*fief*” eski Cermenlerin adlandırdığı “*beneficum*” kelimelerinden türemiştir.³⁷ Terimsel olarak birtakım hür insanlara karşı öteki hür insanların itaat, hizmet düzenlemelerini, zorunluluklarını ve lordun vassalına karşı koruma ile himaye güvence vazifesini oluşturan kurumlar toplamı olarak tanımlanabilir. Kısacası belirsiz istekler karşılığında yapılan bağışlardı. Karolenjler zamanında böyle toprak bağışları askerî hizmet karşılığı ödenen “ücret” olarak algılanmaya başlandı, zamanla feodal ödeme tarifesi olarak gelişti ve yaygınlaştı.

Ortaçağ Avrupası'nda fiefler genel olarak ücret karşılığı şeklinde olmakla birlikte feodal bağlılık yemini ile verilmekteydi. Bu bağlılık yemininde vassal iki elini birleştirerek senyörün avucuna koyar, senyör vassalın ellerini kendi elleri arasına alır, vassal “Efendim kulunuz oluyorum” türünden bir ifade ile kendisini senyörün idaresine adama iradesini belirtirdi.³⁸ Daha sonra bir bağlılık yemini eder, and içer, tüm bunlara Fransa'da olduğu gibi kimi durumlarda bir de öpücük ekler, böylece kendisinin bir “söz ve kol adamı” olduğunu gösterir ve vassallık vazifesi başlamış olurdu. Vassallık anlaşmasının bozulması gibi durumların dışında aynı vassalın farklı senyörlerle anlaşması da feodal sistemde yasal oyunlara yol açardı. Çoğu vasallar birden çok senyöre bağlı olduğundan, sıkıntı teşkil etse de, çoğu zaman bağlılık tercihlerini, kendilerine en çok armağanda bulunan senyör lehine kullanma olanağı verirdi. Bu sebeple çıkacak kargaşayı önlemek için güçlü senyörler her zaman başarılı olmasa da vassallarından kendilerine diğer senyörlere olduğundan daha üstün bir bağlılık yemini yani sınırsız bir bağlılık yemini etmelerini isterlerdi.³⁹

³⁷ Feodalite terimini ilk kullananlar Boulainvilliers ve Montesquieu'dir. Bu terimi Fransız eski rejimi kötülemek amacıyla kullanmışlardır. XVII. ve XVIII. yüzyıl yazarları için feodalite bir yönetim biçimidir. Bu yönetim biçimi klasik dönemin bütün özelliğini taşımaktadır ve Batı toplumsal gelişmesinden ortaya çıkmıştır. Mehmet Ali Kılıçbay, “Ortaçağın Ortak Malı Olmadığına Dair”, *Doğu-Batı Düşüncesi Dergisi*, S.33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, s. 70.

³⁸ Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s. 96.

³⁹ Lynn Thornidike, *Medieval Europe*, London: George G. Harrap and Company, 1920, s. 229-230; Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s. 96-97.

Ticaretin sekteye uğraması, paranın değer kaybetmesi ve siyasi oluşumların yok olmaya başlamasıyla birlikte mal-mülk sahibi olan soylular bu mülkleri korumak için “Milite” diye adlandırılan bir koruyucu güç oluşturmuşlardı. Ücret karşılığı olarak milite güçlere verilen fiefler, bu sebeplerden dolayı toprak şeklinde verilmeye başlandı. Bunun yürütülme şekli ise bu topraklar askere hizmet karşılığı tahsis ediliyordu ve toprak karşılığı ne kadar asker yetiştirileceğine bağlı olarak dağıtılıyordu. Bu hizmete şato bekçiliği ve refakat görevleri, lordun sarayındaki adli hizmetler, lordun meclisindeki danışmanlık ve çeşitli *auxilium* yani yardım görevleri de ilave edildi. Ayrıca lordlar yardımı bir yılın gelirine ek olarak lordun fidyesi, en büyük oğlun atanma töreni, en büyük kızın çeyizi veya Haçlı Seferi olarak da ifade ederdi. Bunun yanında malikâne muhafızlığı, barınma, evlenme izni ve sözleşmeyi ödeyip satın alma gibi hakların karşılığı da talep edilirdi. Vassal görevini yerine getirdiği takdirde hem toprağın gelirini alıyor hem de bütün üstünde yaşayanları yargılama imkânına sahip oluyordu.⁴⁰ Lordların koruma amaçlı verdikleri bu topraklar zamanla feodal yapının gelişmesine ve güçlenmesine sebep oldu.

Vassallık sözleşmesi esasına dayanan bağlılık iki tarafın biat etmesiyle garanti edilirdi. Fief, senyör tarafından vassala törenle sunulurdu. Tören simgesel bir eylemdi. Sancak, âsa, sopa, yüzük, bıçak, eldiven, saman çöpü vb. bir nesnenin verilmesinden ibaretti. Yapılan sözleşme gereği fief ilke olarak bölünemez ve devredilemezdi. Sözleşme iki taraftan birinin ölümü ile kendiliğinden geçersiz sayılırdı. IX. yüzyıldan itibaren vassallık iki yaşamı birleştirmeye bağlı oldu. Fief, iki taraftan biri ölünceye kadar karşılıklı anlaşmanın bozulmaması gerektiğini hukuken kabul etti. Bağlılık ilişkisi kuran ikiliden hayatta kalanla ölenin mirasçısı arasında vassallık ilişkisinin sürmesi biatın yenilenmesiyle mümkün olurdu. Uygulamada vassallar akrabalarının haklarını devralmaları ve toprağı bölmek veya devredebilme hakkını elde edebilmek için ellerinden geleni yaparlardı.⁴¹ Lordlar da fieflere sahip olmak için mücadele ederlerdi. Bu dönemde toprak demek güç ve hâkimiyet demektir.

⁴⁰ Donald Kagan, Steven Ozment, Frank M. Turner, *The Western Heritage I*, New York: Macmillan Publishing Company, 1991, s. 238-239.

⁴¹Thornidike, *Medieval Europe*, s. 233-234; Bloch, *Feodal Toplum*, s. 271-294; Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s. 97.

Feodal yapının ortaya çıkışında milite güçlere verilen fiefler, XI.-XII. yüzyıllarda ve sonraki dönemlerde artık miras yoluyla intikal eden mülklere dönüşmeye başlandı. Tarım gelişmelerinin oluşturduğu malikâne sistemiyle şövalye ile lordlar arasında sıkı bir ilişki kuruldu. Lordların genişleyen topraklarının güvenceleri için şövalyelere kendi adına yönetilmesi ve vergilendirilmesi üzerine vermiş olduğu toprakları bu dönemlerde milite mülk haline dönüştü.

Bu dönemde hukuksal anlaşmazlıklar oldukça fazlaydı. İlk dönemlerde bütün egemen bölgelerin feodal uyumsuzlukları için ayrı feodal hukuk normları ve ayrı mahkeme sistemleri oluşturmaları olağandı. Feodalite *vassalın konumuyla feodal sistemi oluşturan fief tasarrufu arasındaki ayrılmaz birlikti*. Ancak son şekliyle vassallık ile fief verme bağdaşmaz olmuştu. Vassallar, şövalye ailesinden gelen kişiler olarak lordlarının çıkarlarını kollamak durumundaydı. Çünkü siyasi istikrarsızlığın baş göstermiş olduğu ve bireyleri koruma konusunda tamamen yetersiz kaldığı bir dönemde gücün kimde olduğu önemliydi. Hayatta kalmak ve yaşamı sürdürmek için güç sahibine hizmet etmek ve vassal olmak bir zorundalıktı.

Feodal toplum çelişkili bağımlılıklar ve sadakatler üzerinde kuruluydu; bağımsızlıklar ve ayrıcalıklarla, bir zamanlar açık seçik olan hizmet koşullarının kuşaklar boyu süren ayrıcalık, hak çatışmaları ve unutulmuş zorunluluk mücadeleleriyle geçirdiği değişimlerle karmaşık bir yapı özelliği gösterirdi. Hiyerarşik olduğu kadar düzenli ve kurallı değildi. Feodal dönemin en zirve noktası X. ile XIII. yy'lar arasında olmuştu. Kilise feodal yapıdan ne kadar yararlanmış olsa da lonca ve ekonomik kurumların oluşmasıyla birlikte iktisadî gücü kaybetmişti.⁴²

Avrupa çerçevesinden bakıldığında Latince'nin *feodum*'undan türeyen feodal terimi, aslında fiefin bağımlılığın ödülü olarak verildiği bir sistemi ifade etmek üzere ortaya çıkmıştı. Bu terim zamanla kişisel bağımlılık ilişkilerini ve onlara bağlı tüm yan unsurların toplamını ifade eder hale gelmişti. Bu kadar kapsamlı içeriği olunca, oluşturucu unsurlarından herhangi birinin bir toplumun bir döneminde, başka bağlamlar içinde olsa da fark edilir olması, o toplumun "*feodal*" olarak nitelendirilmesi için yeterli sayılmıştı. Ancak

⁴² Davies, *Avrupa Tarihi*, s. 340-343.

feodal terimini evrensellikten ziyade Batı toplumuna özgü bir şekilde kabul edilmesi daha uygundur.⁴³

2.2. Feodal Yapıyı Ortaya Çıkaran Özellikler

Roma İmparatorluğu içerisindeki farklı sebeplerden dolayı meydana gelen siyasî çözülme feodal sistemin temellerinin atılmasında önemli bir paya sahiptir. Mesela, kendisine küçük bir miktar toprak parçası tasarruf hakkı verilen kişiler yeni bir tip oluştururdu. Küçük işletmesinin emek ve ürün rant karşılığında tasarruf hakkına sahip olan bu tip üreticiye ise *kolon* adı verilmekteydi. Kolonlar feodal diye nitelendireceğimiz ilişkilerin temellerini atmıştı. Bununla birlikte bu dönemde tam anlamıyla feodal yapıdan bahsetmek zordur. Çünkü bu sistemin özgürce gelişebilmesine Roma İmparatorluğu'nun sahip olduğu ordu, bürokrasi ve yasalar engel teşkil ediyordu. Bu nedenlerden dolayı merkezkaç gücü haline dönüşen *latifundium*ların merkezden bütünüyle bağımsız feodal malikânelere dönüşmesine izin vermiyordu.

Roma'nın çözülüşü sırasındaki Cermen, Norman, İslâm ve Macar akınları da feodal yapı üzerinde etkili olmuştur. Giriş bölümünde değinilen akınlar ve siyasi yetkinin parçalanması, ticaretin sönmesi, üretici sınıfın toprak sahiplerine ürün, emek rant aktarma mekanizmaları gibi olaylar bir bütün olarak feodal yapıya geçişin dinamiklerini oluşturdu.

Cermen istilalarının sebep olduğu kargaşa ve istikrarsızlık Macar ve Normanların istilalarıyla daha da derinleşmişti. Kuzeyden Normanlar, doğudan Macarlar ve güneyden Müslümanlar, Batı Avrupa'daki insanları dehşet içerisinde bırakarak güvenlik duygularını yok ettiler. Krallık orduları bu akınlara karşı koyamayınca, insanlar kendilerini koruyacak bir otorite aramaya başladılar. Surlar oluşturulmaya başlandı ve toplumsal yaşam şatolara hapsedildi. Büyük toprak sahibi olan kişiler fakirleşmeye başladı ve yerel otoriteler güçlendi. Topraklarını korumak isteyen küçük ölçekli mülk sahipleri güce sahip olan yerel otoritelere sığınıp onların hizmetlerine girdiler. Krallar ise kendilerine karşı olan senyörlerin şatolarını yıktırmaya güçleri yetmediği gibi istilalara karşı koyamayarak güvenlikleri için bizzat kendileri de şatolar yaptırmak zorunda kaldılar. Yaptırılan bu şatolara

⁴³George Duby, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 1995, s. 12; Kılıçbay, "Ortaçağın Ortak Malı Olmadığına Dair", s. 70; Pınar Ülgen, "Ortaçağ Avrupası'nda Feodal Sisteme Genel Bir Bakış", *Mukaddime*, S.1/2010, s. 3.

kendi adamlarını feodalleşmeyi engellemek için yerleştiren krallıklar farkında olmadan uzun vadede feodalleşme sürecine katkıda bulunmuş oldular.

Kökleşmeye başlayan feodal yapı iki temel özelliğe dayanmaktaydı. Toprak ve kişisel ilişkiler. Feodal çapta kişisel ilişkiler teorik olarak soyluların temsil ettiği toplumun üst kademelerinin korunmasıydı. Daha alt kademedeki bir senyör ya da vassal yüksek kademede bir senyöre saygı ve sadakat yemini eder, yüksek kademeli senyör bunun karşılığında vassalını korumayı vaat ederek, ona geniş bir toprak, fief verirdi.⁴⁴ Bu feodal dönemde sadece kişisel koruma ve bağlılık ilişkileri gelişmedi aynı zamanda kan bağı da güçlendi. Fakat bu ilişkiler de şiddet ortamından nasibini aldı ve geç dönemde bu ilişkiler hemen hemen kopma noktasına geldi.

İstilaların sebep olduğu istikrarsızlık ve güvensizlik, merkezi iktidarın yok oluşu ve küçük çaplı idari güçlerin oluşması, ticaretten toprak ekonomisine dönüş ve kent yaşamının önem kaybetmesi feodal bir sistemin ortaya çıkışına sebep olmuştu. Feodalleşme 1050 yılına kadar geleneksel bir yapı içermiş fakat 1050 ila 1250 yılları arasında Ortaçağ Avrupası'nın yaşadığı ekonomik ve sosyal gelişmeler vasıtasıyla değişim göstermişti. Akdeniz hâkimiyetinin tekrar ele geçirilmesiyle birlikte ticaret gelişti ve kentleşme olgusu tekrar canlandı. Bir zamanlar toprağa bağlı olan feodal toplum artık ticaretin ön planda olduğu ve paranın değer taşıdığı bir sürece girdi. Feodalleşme hareketini destekleyen kilise artık topraktan ziyade ticaretin daha ön planda olduğu bir politika gütmeye başladı.

2.3. XI. Yüzyıl Avrupası'nın Feodal Sistemi

XI. yüzyıl Ortaçağ Avrupası'nda pek çok sistemde değişiklikler göze çarpmaktadır. Bu değişikliklerde zamanın ve mekânın getirdiği sosyal, kültürel, siyasî ve ekonomik birçok unsur etkili olmuştur. Bunların en başta geleni Müslüman ilerleyişinin Avrupa'da durmasıyla birlikte Akdeniz'in tekrar ele geçirilmesi, ticaretin canlanmasıyla birlikte burjuva sınıfının teşekkül etmesidir. Ayrıca kent yaşamının tekrar hayat bulması ve eğitimin kilisenin tekeline çıkarak okullara taşınmasıdır. Bu gelişmeler feodal sistemin kendi içerisinde bir dönüşüm süreci yaşamasına sebep oldu.

⁴⁴Jacques Le Goff; "Ortaçağ'da Batı Avrupa", çev. Nilüfer Uluç, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, S.33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, s. 46.

2.3.1. Feodalite Yapısı İçerisinde Kilise

Kilise, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra gücünü koruyarak ve onun bıraktığı boşluğu dolduracak şekilde güçlü bir kurum olarak ortaya çıkmıştı. 313 yılında Hıristiyanlık resmen tanındıktan sonra, İmparatorluklar ve laikler tarafından kiliseye yapılan toprak bağışları çoğalarak kilisenin güçlenmesine katkıda bulunuldu. Siyasi düzen-sizlikten en çok yararlanan kurum kilise oldu ve batan bir medeniyetin mirasını devraldı.⁴⁵

Ruhban sınıfın zenginliği çeşitli şekillerde artıyordu. İnananlar kilise ve manastırlara bağışlar ve vasiyet yoluyla hibelerde bulunuyorlardı. Kilise bu konuda zorlamıyordu, ancak ruhun selameti için mülk sahibinin yapması gereken bir mecbur görev, manevî bir kazanç olarak kabul ediliyordu. Bu yardımlar sayesinde kıtlık zamanlarında ihtiyaç sahibi halka borç verilmekteydi. Genel olarak Kilise feodal sistem içerisinde hem ekonomik hem de kültürel bakımdan imtiyazlı bir konuma sahipti. İtalyan topraklarının tümüne sahip olmakla birlikte diğer ülkelerde de toprak sahibiydi. Kiliseler bu zenginliklerinin güvenliğini sağlamak için büyük kralların ve hükümdarların yönetiminin daha etkili olanının desteğini almayı tercih ediyorlardı. Ancak bu koruma çok ağır ve yükü sürekli artan para katkıları karşılığında mümkün olabiliyordu. Buna karşılık ilke olarak devredilemez ve miras bırakılmaz kiliselerin malvarlığı istikrarlı bir şekilde işleyiş içerisindeydi.⁴⁶

Ayrıca Kilise ekonomik gücünün yanında bilgi açısından da asilzadelere dstn durumdaydı. Yani eğitim de kilisenin elindeydi. Ruhban sınıfı, Ortaçağ Avrupası'nın genel bir cehalete yeniden gömülmüş olan toplumunda gelişmenin ana unsuru olan okuma ve yazmayı elinde bulunduruyordu. Bu sebepten dolayı imparatorlar, krallar ve büyük lordlar, kendileri için önem arz eden şansyelerini, sekreterlerini ve noterlerini, kısaca tüm öğrenim görmüş personelini zorunlu olarak kilise adamlarından semekteydiler. Çünkü kayıtları hazırlayabilecek, hesapları tutabilecek, fatura ve harcamaları hesap edebilecek ve dolayısıyla bunları denkleştirebilecek yetenekte elemanlar, Kilise'nin idaresindeydi. Bu durum, IX. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar eğitim ve sanat alanında olduğu gibi yönetim

⁴⁵ Arnold Toynbee, *Medeniyet Yargılanıyor*, ev. Ufuk Uya, İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1991, s. 20.

⁴⁶ Seignobos, *Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi I*, s. 161; Bloch, *Feodal Toplum*, s. 610.

işinde de kiliseyi etkin kıldı. Böylelikle Kilise, yalnızca çağın büyük manevi otoritesi değil, aynı zamanda büyük idari ve iktisadî gücün sahibi olarak da kendini gösterdi.⁴⁷

Siyasî açıdan bakılacak olursa, Yunanlılar zamanında milattan önceki yüzyıllarda Doğu-Batı ayrımı başlamıştı. Bu dönemde de Kilise ayrımına yansımıştır. Hıristiyanlığın kabulü aşamasındaki ikilemler, özellikle de Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kilisenin, Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılması kaçınılmaz oldu. Yunan ve Latin Kiliseleri zoraki bir ayrılık içinde bir arada bulunmaya çalıştılar ise de ne işbirliği yapabildiler ne de resmen ayrılabilirler. 1054 yılına gelindiğinde ise Doğu (Constantinopolis=Ortodoks) ve Batı (Roma=Katolik) olmak üzere ayrıldı. Terim olarak *Schisma* şeklinde ifade edilen bu dinsel kopuş, evrensel olarak iki Hıristiyan İmparatorluk yanında iki Hıristiyan Kilisesi'ni oluşturdu. Üç yıl önce Avrupa'da ana ayrım noktası Hıristiyan Güney ülkeleriyle kâfir Kuzey ülkeleri arasındaydı. Bundan sonra ayrım Batı'nın Katolik ülkeleri ile Doğu'nun Ortodoks ülkeleri arasında olmuştu. Bu ayrım 1085 yılında VII. Gregorius döneminde daha da keskindi. Ancak Papa II. Urbanus (1088) Roma tarafından icra edilen Cluny ve Lorraine'deki manastırlarının etkisinde kalarak daha ılımlı bir politika izledi. Roma Kilisesi'nin gelişimi için sürekli reformlar oluşturuluyordu. Nihayetinde ise Roma bir evrensel ruhanî üstünlüğünün olduğunu ve dünyevî hükümdarlar üzerinde hâkimiyet üstünlüğüne sahip olduğunu dile getiriyordu. Papa II. Urbanus bu üstünlük iddiasını ılımlı bir yaklaşımla topluma benimsetti. Doğu Kilisesi ile Batı Kilisesi arasında dönemin siyasî çıkarları doğrultusunda müzakereler başlamıştı. İki kilise arasındaki bu görüşmeler Hıristiyan birliğini sağlama amacı güdüyordu. Kiliseler arasında yapılan bu müzakereler sonucu ise Haçlı Seferleri hareketinin ortak kararının alındığı anlaşılır.⁴⁸

Katoliklik ve Ortodoksluk şeklindeki bu ayrım beraberinde birçok olumsuzlukları da getirmişti. Aslında Hıristiyanlığın kabul aşamasında zaten birçok tartışma söz konusuydu. Belki de bu tartışmalar iki kutup arasındaki ayrımı daha da alevlendirmişti. Hıristiyan Katolik ve Ortodoks kesimin aralarında anlaşamadığı dogmalar kendi içlerinde heretik unsurların oluşumuna imkân verdi. Bir yandan Mesîh'in kutsal doğasını ya da insanî do-

⁴⁷ Sayime Durmaz, "Yüksek Ortaçağ'da İmparator-Papa Çatışması: Kılıç ile Âsa'nın Savaşı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (2010), s. 95.

⁴⁸ Davies, *Avrupa Tarihi*, s. 358-359,362.

ğasını tanımayan ve Teslis'in üç kişisini aynı düzeyde kutsal görmeyen yaklaşımlar tartışılırken, diğer yandan Kilise kuralları, heretik akımlar arasında büyük bir tartışma konusu oldu. MS 1000 yılından sonra büyük bir heretik akım dalgası yükseldi ve yükselen bu heretik akım dalgası, genelde inançlı halkın daha saf töreler arayışına ve XI. ve XII. yüzyılların Gregoryen Reformu'na (1073-1085) giden yolu açacak genel değişim arzusuna verildi. Karolenj döneminin yıllarca sürmüş siyasi ve toplumsal istikrarından sonra ikili bir hareket niteliği taşıyan istikrarsızlık ve karışıklık dönemi başlamıştı. Bir yandan Kilise kendisini din adamı olmayan güçlü kişilerin baskısından kurtarmaya çalışırken, diğer yandan da ruhban sınıfından olmayanlar ruhbanla olan ilişkilerinde daha serbest bir konuma ulaşmaya çalışıyordu.

Ortaçağ toplumu ve medeniyeti, Kilise'nin hem ilahî hem de dünyevî olan iktidarına dayandırılıyordu. Ancak kilise kendi içerisinde anlaşmazlıklar yaşamaya başlamıştı ve toplum kiliseye karşı protesto hareketlerinde bulunuyordu. Kilise ise ruhban içindeki reform hareketleri yürütmek ve heretik akımları bastırmakla uğraşmaktan başkaldıramıyordu. Din adamlarının davranışlarının yeniden biçimlendirilmesi, mukaddes şarap ve ekmeğin ve din adamlarının mevkilerindeki sadakatsizliği yok etme, papazların evlenmeme yeminine uyulmasını, mahkûm etme gibi yeni düzenlemeler oluşturma çabası içerisindeydi. Halkın gözünde papazlar değer kaybediyordu. Bazı heretikler de Hz. İsa'lı haça ve hatta Haç'ın kendisine bile ibadet etmeyi reddetmekteydi. Diğer yandan Cluny keşişlerinin etkisi altında bulunan Kilise dualara, ölüye saygı göstermeye yönelik hizmetler ve bu ayinleri yöneten din adamlarına saygı göstermek konusu üzerinde önemle duruyordu. Ancak halk Cluny keşişlerinin faaliyetlerini bile reddederek mezarlıkları hedef alıyorlardı. Ayrıca Kilise'nin Kutsal Metinleri yorumlama ve ayinlerde nasıl kullanılacağını da sorgulamaya başlamışlardı. Son olarak ise Kilise içinde hem bireyler düzeyinde hem de toplu olarak gittikçe artan zenginleşme, nefret dolu eleştirilere yol açmıştı. Kilise artık durumun ciddiyetinin farkındaydı. Bu nedenle ilk olarak Kilise kendine yönelen heretik akımları adlandırmaya ve birbirinden ayırmaya başladı.⁴⁹ Sonrasında ise yaptırım gücünü devreye soktu.

⁴⁹ Jacques Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, çev. M. Timuçin Binder, İstanbul: Literatür Yay., 2008, s. 96-98; Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s. 346-347.

Bu dönemde kilise emirlerine uymayan her hareketi aykırı kabul ediyordu ve ölümle cezalandırıyordu. XI. yüzyıldan beri mevcut olan bir adet gereğince böyle hareket eden kimse (heretique), diri diri yakılmaktaydı. Kilisenin emirlerinin her çiğnenişi günah sayılmaktaydı, samimi Hıristiyanlar da bu günahı rahibin kendisine verdiği çileyi doldurmak suretiyle kurtuluyordu. Ağır bir suç işleyen papazların rütbeleri alınmıyor ve kendileri (adına *chartre* denen) bir kilise hapisanesine kapatılıyorlardı. Laiklerin ruhban tarafından laik otoriteye şikâyet ediliyordu. Bu laik otorite onlara cismani bir ceza vermek, hatta onları öldürmekle görevliydi. Bunun adına “ suçluyu cismani, dünyevi adaletle teslim etmek” deniyordu. Kilisenin emirlerine karşı gelen veya bir papaza karşı haksızlık yapan suçlu bir laike karşı ruhban adına “ ruhani silahlar” denen *aforozu* kullanıyordu. Aforoz ise kişilerin suçlu ile herhangi bir münasebette bulunmalarını yasak etmekteydi.⁵⁰

Kilise kendi yapısı içinde yer alan ve dünyevi olan iki hiyerarşi arasında bir çeşit bağ kuran üst mevkilerden din adamları bulundururdu. Bunlar: Başrahipler, piskoposlar ve başpiskoposlardı. Kilisenin bu büyük senyörleri servet, güç ve yönetme yetenekleri bakımından en yüksek mertebedeki kılıç soylularıyla aynı seviyedeydi. Bunlar astlarından vergi ve ödenekler almaktaydı. Bunlar XI. yüzyıldan itibaren daha da güçlendiler. Kilise bir yönetici, toprak sahibi, rant toplayıcısı, vergi koyucu, madde üreticisi, ahlakın muhafızı, yasaların belirleyicisi, vicdan zorlayıcısı gibi bütün sistemi elinde tutmaya başladı.⁵¹ Bu da feodal yapı içerisinde kendine uygun bir yer bulmaktan kaynaklanıyordu. Böylece Avrupa'nın sınırları içerisinde kendi de bir feodal yapıya sahip olmuştu.

Kilise ayrıca manastırlar vasıtasıyla da kendine büyük bir yer bulmuştu. Doğu kökenli olan bu manastırlar kilisenin, feodal yapı içerisinde daha da güç kazanmasına ön ayak olmuştu. Ortaçağ Avrupa toplumunda bir nevi külliye görevi gören Manastır⁵², yalnızca

⁵⁰ Seignobos, *Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi I*, s. 161-162.

⁵¹ Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, s. 83; Kilise için daha ayrıntılı olarak bkz., F. Donald Logan, *A History of the Church in the Middle Ages*, London and New York: Routledge, 2013, s. 13 vd.

⁵² Hıristiyan dünyasında kendilerine çok büyük önem atfedilen Manastırlar, köken itibarıyla “tek, yalnız” manasına gelen Grekçe monostan türetilen ve münzevi hayat tarzını benimseyenlerin yaşadığı mekanları ifade ederler. Manastır kelimesi batı dillerine monastery ve monastere şeklinde geçmiştir. Arapça’da ise genellikle keşiş hücrelerini tarif etmek için devr, deveren (dökmek, dolaşmak, yönetmek) kökünden türetilen deyr kelimesi kullanılmaktadır. Salime Leyla Gürkan, “Manastır”, *DİA*, C. XXVII, Ankara: TDV Yay. 2003, s. 558; Murat Tural, *Ortaçağ Doğu Hıristiyanlığında Manastır Hayatı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011, s. 13. Manastırlarda yaşayanları, Hıristiyanların zahid kişilerini tanımlamak için keşiş

tek bir giriş yeri olan yüksek duvarlarla çevrilmiş bir yapılar topluluğuydu. Açık bir bahçeyi sıralı revaklar çevrelemekte ve bunlar bütün binalara doğrudan ulaşma imkânı sağlamaktaydı. Manastırın maddî ve manevî merkezi kiliseydi. Manastırın doğu tarafındaki yatakhane, kilisenin sağ köşesine inşa edilmişti. Batı tarafında ise, dış dünyaya daha rahat ulaşım sağlaması amacıyla, zemin kata mahzen yerleştirilmişti ve bunun üst tarafında da kiler bulunmaktaydı. Kapıcı ve ziyaretçi keşişler için kilisenin kuzey duvarına bitişik odalar yapılmıştı. Kilisenin doğu ucunda yazı/istinsah salonu yer almaktaydı ve bunun üst kısmında kütüphane bulunmaktaydı. Kilisenin kuzeydoğusunda hastane yapısı yer alırdı. Bu hastane kendi içinde minyatür bir manastır gibiydi. Hasta yaşlı rahipler, doktorlar ve onların bütün ihtiyaçları bu hastane içerisinde karşılanırdı. Güney ve batı tarafında, alanın “L” şeklinde olan bölümlerini hizmet binaları işgal etmekteydi. Bunlar: Tavuk ve kaz kümesleri, bir tahıl ambarı, bir değirmen ve dibek, atölyeler, çiftlik hayvanları ve bunların bakıcıları için barınaklar; ziyaretçi hacılar, düşkünler ve asil misafirlerin hizmetçilerinin kalabilecekleri yerlerdi. Manastırlar mümkün oldukça akarsu yakınlarına inşa edilirdi. Böylece temiz su sağlamakla birlikte atık suların da uzaklaştırılması sağlanmış olurdu.⁵³

Manastır içerisinde yaşam ise sürekli faaldi. Manastırda yaşayanlar zamanlarının çoğunu ibadete ve çok azını uykuya ve yemeye harcarlardı. Tüm ayinlere katılacak şekilde yaşamları düzenlenirdi. Bu ayinler manastırın katedralinde yapılırdı. Keşişler öldüklerinde gömülürdü fakat üç yıl sonra kemikleri topraktan çıkartılırdı ve etlerinden ayrılmış kemikler şarapla yıkandıktan sonra kafatası hariç hepsi manastırın toplu mezarlığına gömülürdü. Kafatası ise bir nevi mezar taşı olarak manastırın bir odasında saklanırdı.

kelimesi kullanılırdı. Bir manastırın hizmete girebilmesi için en az 12 keşiş gerekiyordu. Keşişler aralarından seçtikleri ve ataması papa ya da bölge piskoposu tarafından onaylanan başrahibe itaat ederlerdi. Manastır kurumlarında dini hizmetlerin yanında gerekli olan sosyal ve kültürel hizmetlerde sunulurdu. Eğitim ve öğretim disiplinli bir şekilde yürütülürdü. 6-10 yaşlarında alınan çocuklar 10 yıllık bir tam teşekküllü gerek dini eğitim olsun gerek diğer gerekli teknik eğitimlerden sonra Hıristiyanlığı yaşamak ve yaşatmak için manastırdan çıkartılıp gönüllü misyoner olarak Hıristiyanlığı yaymak için farklı bölgelere gönderilirdi. Manastırlarda yapılan ibadetler ve işler Tanrı ve İsa'nın rızası için yapılırdı. Selami Sönmez, “Manastırların Sosyokültürel Yapı ve Fonksiyonları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 54, Erzurum 2015, s. 704-705.

⁵³ Karen Kingsley, “Manastır Mimarisi Üzerine”, çev. Salih Çift, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Cilt: 12/ Sayı:2, 2003, s.352-355; Tural, *Ortaçağ Doğu Hıristiyanlığında Manastır Hayatı*, s.139.

Doğu ve Batı manastır kurallarının ana ilkelerine göre, rahiplerin her türlü gereksinimleri onların çalışması ve el emekleriyle sağlanırdı. Kırsal alandaki manastırlar tarımsal işlere ağırlık verirken, kentsel bölgedeki manastırlar zanaat ve el işine önem vermişlerdir. El yazması çoğaltma, yazı işlerine bakma, kitap bezemesi gibi el işleriyle uğraşmışlardı.⁵⁴ Manastır hayatında ilk dönem beslenmenin temeli olan otlara, köklere ve sebzelere ekmek ve şarap eklendi. Genelde tarımdan elde ettikleri gelirle harcamalar yapıyordu. Toprak açarak tarım arazileri genişletiliyor ve bu topraklardan elde edilen mahsullerle manastırların ihtiyaçları karşılanıyordu. Başta aynı bir yatırım söz konusuysen XI. yüzyıldan itibaren para kullanımı devreye girmişti. Manastır özellikle tarikata bağlı kuruluşların nakit cinsinden ödedikleri vergileri toplamaya başladı daha sonra da sadakalar yoluyla ekonomik olarak güç kazandı. Böylelikle Ortaçağ Avrupası'nda ekonomik temeli en güçlü kurum vazifesi gördü.

Özetleyecek olursak, Manastırlar Doğu Hıristiyanlığından türeme bir kurum olup, kendilerini din hizmetine vakfetmiş rahiplerin Tanrıyla daha yakın bir temas içinde inzivaya çekildikleri soyutlanmış dinsel kuruluşlardı. Ancak kurum Batı'da çok büyük bir toplumsal ve ekonomik boyut kazanmıştı. Bir kere, feodalitenin kemikleştiği dönemde manastırlar da denetimleri altındaki topraklarda feodal üretim ilişkilerini yerleşik hale getirerek, bu tarzın asli unsurları arasındaki yerini almıştı. Bunun yanı sıra, manastırcılık hareketinin, Batı Avrupa tarihini birçok yüzyıl boyunca etkileyecek olan büyük bir toplumsal ve kültürel boyutu da bulunmaktaydı. Ortaçağın çok büyük bir kesimi esnasında, Batı kültürünün büyük kitlesi manastırlar marifetiyle üretilmişti ve manastırlar feodal kültürün ışığına merkezi olmuştur.⁵⁵

2.3.2. Feodalite Yapısı İçerisinde Toprak ve Ticaret

Feodal dönemde toprak çok önemliydi. Çünkü gerekli bütün mallar hemen hemen topraktan sağlanıyordu. İnsanın servetinin ölçüsünü belirleyen en önemli unsur sahip olduğu

⁵⁴ E. Honigman, "Dary", *The Encyclopaedia of Islam, C. VIII*, Leiden 1994, s. 395; Sema Doğan, "Ortaçağ Manastır Sistemi; Doğu ve Batı Manastırları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20 / 2 (2003), s. 78.

⁵⁵ Duby, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, s. 8.

toprak miktarıydı.⁵⁶ Ne kadar toprağa sahip olunursa o kadar serf ve güce sahip olunabiliyordu. Haçlı Seferlerine Avrupalıların yönelmesinin bir sebebi de artan nüfus için toprak yetersizliği idi. Çünkü Ortaçağ Avrupası'nın maruz kalmış olduğu istilalar insanları toprağa bağlı bırakmıştı.

Feodal sistemde her senyör mümkün olduğu kadar fazla serfe sahip olmaya uğraşmakta, bu nedenle diğerlerinin serflerine el koymaya çalışmakta, bu da toprak mücadelesi anlamına gelmekteydi. Feodal rantın elde edildiği yer manor toprağıtı. Boş araziler ve verimsiz topraklar için mücadele edilmemekteydi. Serfler kendilerine tahsis edilmiş küçük tarlalarında (mansus) kendileri için gerekli olan ürünü üretirken, senyörün büyük tarlasında (reserve, domain, demesne) artık ürünü ve senyörün payını üretirlerdi.

Bir feodal tarımsal işletmenin toprakları üçe ayrılıyordu. Doğrudan senyörün hesabına işlenen tarlalara demesne adı veriliyordu ve efendiye ait anlamına gelmekteydi. İkinci bölüm serf tarlalarını, yani terra mansinoria veya mansus servi'yi kapsamaktaydı. Üçüncü bölüm ise communia veya marca communis adını almakta, orman, çayır, mera gibi alanları kapsamaktaydı. Her manorda olmamakla birlikte sistemin nasıl işlediğini gösteren dördüncü bir bölüm daha bulunmaktaydı. Bunun adı terra inculta yani işlenmeyen toprağıtı. Genel olarak bunlar köylü işletmeleri arasında uzun dar parçalardı.⁵⁷ Senyörler toprak üzerindeki işletme görevini serfler ya da özgür köylüler tarafından yürüterek emek rantına göre belirliyordu. Feodal sistem içerisindeki toprak işletmesi senyör-serf ilişkisi içerisinde yürütülmekteydi. Köylünün yani serfin işlediği toprak sayesinde lordlar, şövalyeler ve kilise ekonomik yapılarını oluşturuyorlardı. Bu asiller bir anlamda serfin sırtından geçiniyorlardı. Bunların sahip oldukları topraklar boğaz tokluğuna karşı serfler tarafından ekilip biçilerek işlevlik kazanıyordu. Tarıma dayalı olan feodal toplumda ticaret arka planda kalıyordu. Ancak XI. yüzyıldaki ticari canlanma ile birlikte birçok alan tarıma açılarak hem tarımsal hem de ticari ürünler Avrupa'nın yeniden canlanmasına sebep olmuştu.

⁵⁶ Leo Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Murat Belge, İstanbul: İletişim Yay., 2005, s. 20.

⁵⁷ Kılıçbay, "Ortaçağın Ortak Malı Olmadığına Dair", s. 74; Heaton. *Avrupa İktisat Tarihi*, s. 82-86; Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 74.

Feodal dönemdeki ticaret ise İslâm'ın yayılmasıyla birlikte Avrupa'nın iç kesimlerinde sıkışıp kaldığını ve Avrupa toplumunun bu bölgede hapsolması nedeniyle gerilediğini, böylece tarıma dayalı bir toplumun oluştuğunu savunan Henri Pirenne'ye karşı Maurice Lomdard, İslâm dünyasının Avrupa için bir sürüm pazarı olması ve böylece Avrupa'nın bunalımdan çıkmasına yardımcı olduğunu savunmuştur. Bu ekonomik güç Avrupa'nın arz edebileceği malları büyük ölçüde talep edebiliyordu.⁵⁸ Marc Bloch ise Henri Pirenne'nin aksine Avrupa'nın kendi içine kapalı bir toplum yaşantısının olmadığını, komşu uygarlıklarla arasında birçok ticaret yolu bulunduğunu savunuyordu.

Bunlardan en işlek olanı ise Avrupa'yı Müslüman İspanyasına bağlayanıydı. Avrupalıların bu yolla Arap altın parasıyla tanıştığı ifade edilir. Doğuyla ilişkili yolları Adriyatik deniz yolu üzerinden yapılıyordu ve bu güzergâhta Bizans'ın gıpta ettiği Venedik iyi bir deniz ticaretine sahipti. Karada ise uzun bir süre Macarlar tarafından kesilen Tuna yolu, neredeyse ıssızlaşmıştı. Ancak kuzeyde, Bavyera'yı büyük bir Prag pazarı ve ötesiyle birleştiren alanlarda yer alan ve Karpatlar'ın kuzey yönündeki yamaçlar sayesinde Dinyeper'e kadar devam eden yollarda, dönüşlerinde Constantinopolis ve Asya'nın ürünleriyle yüklü kervanlar gidip geliyordu. Fakat burda göz önünde bulundurmamız gereken şey Avrupa'nın ne kadar sermayeye sahip olduğuydu. Batı Avrupa bu konuda yeterince kısıtlı bir durumdaydı. Ticaret yolları faaldi fakat Avrupa ticareti sağlayacak sermayeye sahip değildi.

Köylü sınıfı da dâhil olmak üzere feodal Batı'da ticarete para kullanımı hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmamıştı. Para alışverişte ölçü birimi rolünü oynamıştı. Borçlu borcunu çoğu kez mal olarak ödüyordu. Ancak bu malların değer biçimleri "*lira, sou, denier*" şeklinde bir fiyata denk düşüyordu. Bu süreçte doğal ekonomi kavramından ziyade nakit kıtlığından söz etmek daha doğru olabilir.⁵⁹ Bu para kıtlığı aynı zamanda farklı para birimleri ve düşük değerli para basımına neden oldu. Bu yüzden her para her yerde geçerli olmuyordu. Ağırlık ve ölçüler de ülkelere göre farklılık gösteriyordu. Dar, engebeli, çamurlu, genellikle yolculuğa elverişsiz yollar ticaretin genişlemesine engeldi. Aynı zamanda bu yollar üzerindeki haydutluk faaliyetleri ve vergi talep eden feodal beyler büyük

⁵⁸ Maurice Lombard, *İslâm'ın Altın Çağı*, çev. Nezh Uzel, İstanbul: Pınar Yay., 2002, s. 85; Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, 12. Baskı, çev. Şadan Karadeniz, İstanbul: İletişim Yay., 2012, s. 49.

⁵⁹ Bloch, *Feodal Toplum*, s. 122-127.

bir sıkıntıydı. Bu koşullarda malları uzak yerlerden taşımak tehlikeli, güç ve pahalıydı. Bundan dolayı mahalli feodal pazarlarda ticaret küçük çaplıydı. Feodal toplumun erken dönemindeki bu para kıtlığı insanların kendi ihtiyaçlarını kendi üretip tüketmesine sebep oluyordu. Bunun yanında değiş-tokuş usulü de göze çarpmaktaydı. Mesela bir paltoyu üretecek malzeme ve yetenek yoktu. Bu palto için beş galon şarap verilerek buna sahip olunabilirdi. Bu değiş-tokuş sistemi manastır ve şatonun yakınındaki bir kasabada piskopos ya da lord denetiminde serfler ile zanaatkârların ürettiği artık ürünleri kapsayan küçük ölçekli haftalık kasaba pazarlarıydı.⁶⁰ Artık üretim sadece manor içerisinde tüketilmeye başlanmıştı. İç ticaret küçük çaplı olmaktan daha ileri gidememişti.

Toprak ve ticaret genel olarak feodal içerisinde karmaşık bir yapıya sahip olmuştu. Siyasi istikrarsızlığın getirmiş olduğu düzensizlik toplumun alt ve üst sınıflar halinde değerlendirilmesine sebep oluyordu. Soylular ve kilise toprakta çalışan serfler üzerinden geçiniyordu. Büyük toprak sahibi olan kişiler topraklarının güvencesi için şövalye denen “*milite*” güçlere dayanıyordu. Bunların ücretleri de köylünün toprak üzerindeki kazancından tedarik ediliyordu. Huberman’ın da ifade ettiği gibi dua edenler, savaşanlar ve çalışanlar feodal toplumun özeti idi.⁶¹ Çalışan kesim ilk iki kesimin bütün ihtiyaçlarını karşılayan kesimdi. Ticaretin durağanlaşması ve tarıma dayalı bir toplumda toprak üzerinde vassalına bağlı olarak çalışan serfler, tarımın devamlılığında da büyük öneme sahip oluyorlardı. Lakin XI. yüzyıla kadar ticaret küçük çaplı bir seyir izlerken toprak daha önemli bir geçim kaynağı durumuna gelmişti. Bu dönemde iklim şartlarının da iyileşmesiyle birlikte nüfus artışı göze çarpmaya başladı. Bu da daha fazla toprak talebini gündeme getirdi. Arazi açma faaliyetlerinin başlaması, dönemin siyasi ve ekonomik olarak meydana getirdiği gelişmeler vasıtasıyla ticaret canlanmaya başladı ve şehirleşme hareketi yeniden hayat buldu.

XI. yüzyıl öncesi feodal yapı içerisindeki toprak çoğunlukla güç sahibi olan özellikle de kilisenin elindeydi. Kont ve düklere toprak sahibi olma bakımından piskoposlar ve rahipler de katılmıştı. Ticaret ise faiz paradan dolayı kilise tarafından pek kabul görmüyordu. Ancak XI. yüzyıldan sonra bunun tam tersi bir seyir izlenecekti. Çünkü hava şartları ve

⁶⁰ Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, s. 27-28; Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s. 283.

⁶¹ Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, s. 12.

hasatların ömrü ve kalitesi düşmeye başlıyordu. Verim düşüklüğü, kışın buğday ekilmesini sağlayan üç yıllık rotasyonla ekim uygulamasının yavaşlığı, saklama tekniklerinin yetersizliği, bir yıl öncesinden kalan ürünle ancak yeni hasat mevsimine kadar idare edilebiliyordu. Ürünlerin muhafaza edilememesi ve hayvansal tahripler hem toplumu hem de kilise çevresini etkilemişti.⁶² XI. yüzyılın sonuna doğru yaşam standartlarındaki dalgalanmanın oluşturduğu yoksulluk ve sebep olduğu hastalıklarda⁶³ da büyük bir artış gözlemlenmektedir. İtalyan şehirlerinin ticaret faaliyetleri ticareti canlı tutmaya devam etse de halk ve kilise yaşanan bu olumsuz şartlar karşısında faizli para sistemine uyum sağlayacak ve hatta büyük ölçüde borçlanma bile görülecekti. Bir gün gelecekti ki yoksul halk için tek kurtuluş Haçlı Seferleri'nin kabul edilmesi olacaktı.

⁶² Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s.255.

⁶³ Ortaçağ Avrupası'ndaki XI. yüzyılın son dönemindeki yoksulluğun artışı insanların ekonomik durumlarıyla ilgiliydi. İklimsel ve doğal afet unsurlarının etkisi bu yüzyılda çok fazla gözükmez. Çünkü Ortaçağ Avrupası'nda genelde üç dönem iklimsel etkenlerden dolayı kıtlık yaşanmıştır. Bunlar, 1005-1006, 1032-1035 ve XIV. yüzyıl krizi olarak bilinen 1315-1317 yılları arasında olmuş ve Avrupa'da insan soyunun yok olacağından korkulur bir dereceye ulaşmıştı. 1032-1035 yıllarında hava koşulları öylesine elverişsizdi ki ekim yapmak için uygun zaman bulunamıyordu ve su taşkınları yüzünden hasat yapmak mümkün değildi. Sürekli yağın yağmur toprağa öylesine işlemişti ki 3 yıl boyunca ekilen tohumları tutacak evlekler kazılamıyordu. Hasat zamanı yabancı otlar ve zararlı karamuklar tarlaların bütün yüzeyini kaplamıştı. Verimin en iyi olduğu yerlerde bir ölçek tohumdan 1/6 verim alınabiliyordu, bu da ancak bir avuç ürün demektir. Yani iklimsel bozukluk ürünün kalitesini düşürüyordu. Bunun sonucu olarak ürünün fiyatlarını yükselmesi yoksulların yoksulluğunu artırıyordu. Yetersiz beslenmeler sık sık ölümcül hastalıklara ve açlıktan ölmeyenler ise başka felaketlere maruz kalıyorlardı. Bunlar ateşli hastalıklar yani çavdar mahmuzu, bebek ölüm oranının artışı, verem, cüzzam, iltihaplar, kangrenler, uyuz, yaralar, ular, çıban ve egzama gibi hastalıklara yakalanabiliyorlardı. Tabi ki de bu hastalıkların tek sebebi yetersiz beslenme değildi. Tıp biliminin henüz daha gelişmediği kocaarı ilaçlarıyla hastalıkların iyileştirilmeye çalışılmasının ve hijyenin de yetersiz oluşunun etkisi vardı. Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s.253-259,262-264; Steven A. Epstein, *Geç Dönem Ortaçağ Avrupası*, çev. Serap Işık, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2014, s. 46-47. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz yıllar arasında bunların etkisi görülebilir ancak 1050-1096 yılları arasında iklimsel ve doğal afetler nedeniyle herhangi bir kıtlık yaşanmamıştı. Aksine bu yıllar arasında havaların bir dereceye yakın ısıdığı ve ekim alanlarının verimliliğinin arttığı gözükmekteydi. 1032- 1035 yıllarındaki kıtlık ile 1096 Haçlı Seferi arasında 61 yıllık bir süreç vardır. Bu süreç içerisinde yaşanan siyasi ve dini politikalar toplum üzerinde etkili olmuş olabilir. Aynı zamanda ticaret ve tarımsal alanlardaki dengeler gelişme gösterdiği gibi toplum tabakaları arasındaki eşitsiz gelir dağılımı yoksulu daha da yoksullaştırırken zengini daha da zengin kılmıştır. Bu yoksul toplumun ve zengin kesimin Haçlı Seferlerine katılmasında ki amaçları bile değişiklik göstermekteydi. Haçlı Seferine katılan zengin kesim daha fazla toprak ve siyasi güç elde etme peşindeyken yoksul kesim ise aç karnını doyurmanın yollarını arıyordu. Ancak Haçlı seferlerine katılan yoksul kesimin kıtlıktan ziyade bölgesel ve bireysel imkânlardan mahrum kalması sebebiyle oluşan bir yoksulluktan bahsetmek ise daha makul gözükür.

BÖLÜM 3: ORTAÇAĞ AVRUPASI'NI ETKİLEYEN SOSYAL UN- SURLAR

3.1. Demografik Yapı ve Etkisi

Ortaçağ Avrupası'ndaki nüfus, III. ve VI. yüzyıllardaki düşüşten ve sonraki yüzyıllardaki durgunluktan sonra X. ve XI. yüzyıllarda artışa geçmiştir. 1000 yılının başlarında Avrupa nüfusu küçük çaplı olmakla birlikte kırsal bölgelerde eşit bir şekilde dağılmış değildi. Kalabalık topluluklar içinde kümeler halinde yaşamaya meyilli olan insanlar birbirlerinden uzakta yaşıyorlardı. IX. yüzyılda ortalama bir aile boyutu 5 kişiden daha az olmaya meyilliydi. Bunun nedeni yetersiz iş gücünün olması, geçim kaynaklarının ve toprağın az olmasıydı. Aynı zamanda yetersiz beslenmeden dolayı insanların sağlık durumlarının zayıflığıydı. İstilalar nedeniyle güvenli toprakların olmayışı insanları daha güçlü olan kişilere sığınmak zorunda bıraktı. Akrabalık ilişkileri ve yabancı topraklarda hayatta kalma kaygısı insanları bir arada tuttu.⁶⁴ Geçimlerini sağlamak için lordların topraklarında çalıştılar. Aile üyeleri fazla olan kuzey kesimin insanları büyük çocuklarını başka topraklara göndererek hayatta kalmalarını sağladılar.

Bütün bu olumsuz çerçeve içerisinde X. yy'ın sonu ile XI. yy'ın başlarında meydana gelen tarımsal ve bilimsel gelişmeler Ortaçağ Avrupası'nda nüfusu da etkilemişti. Bacci'ye göre tarımsal yöntemler, nüfus yoğunluğu ve demografik yayılma üzerinde gerçek sınırları belirlemişti. Nüfus artışını, mevcut ekilebilecek toprakların miktarının arttırılması ve bu toprakların da verimliliğinin sağlanmasıyla mümkün olacağını savunmuştu.⁶⁵ Buna ek olarak Le Goff “*Nüfus artışı, Hıristiyan dünyasının yayılmasında belirleyici olmuştur. Feodal üretim biçiminin koşulları belirli bir teknik gelişmeyi özendirse de bunun orta bir düzeyi geçmesini daha kesin bir biçimde engelliyor, tarımsal üretim de nüfus artışından doğan gereksinimleri karşılayabilecek nitelikli tarımsal ilerlemelere olanak vermiyordu. Hem verim ve hem de ürünlerin besin gücünün arttırılması yetersiz kalıyordu. Feodal*

⁶⁴ Mortimer Chambers- Raymond Grew- David Herlihy- Isser Woloch- Theodore K. Rabb, *The Western Experience*, New York: Alfred A. Knopf, 1987, s. 273.

⁶⁵ Massimo Livi Bacci, *Avrupa'da Nüfus Hareketleri*, çev. M. Tımuçin Binder, İstanbul: Literatür Yay., 2009, s. 31.

ekim biçiminde, gerçek anlamda yoğun bir ekime yer yoktu. Sadece ekili olanları çoğaltmak vardı” cümleleriyle ifade ediyordu.⁶⁶ XI. yüzyılın tarımsal faaliyetlerine baktığımızda toprak gübrelemesinin daha yaygınlaştığını, bataklıkların kurutulduğunu, ormanlıkların tarıma açıldığını ve toprak işleyişinde üç rotasyonlu sistemin ve atın kullanılmasıyla birlikte işlenebilir toprak alanlarının genişletildiğini ve mahsul verimliliğinin arttığını görürüz. Le Goff aynı konuya biraz daha spesifik açıdan bakar ve olasılıklı yaklaşır. Ona göre yeni tarlalar ve genel olarak daha önce ekilmemiş toprak ve otlakların çevresindeki düzlüklerin yavaş yavaş genişletilmesi sayesinde sadece eski ekim alanları büyütülmüştü. Le Goff göynüklerden elde edilen tarlaların çalılıkları azalttığını ama ağaçlık bölgelerin yeterli alet olmadığından nadiren tıraşlandığını ve senyörler tarafından av alanları olarak kullanıldığı için korunması ile köylü topluluklarının Ortaçağ ekonomisinin temeli olan orman kaynaklarına zarar vermek istemediği için ormanların ekilebilir alanlara dönüştürülmesine sıcak bakmadığını ifade etmektedir. Ancak genel olarak bakıldığında zaman ormanlık alanlar nüfus artışı sebebiyle açılıyordu ve tarla haline dönüştürüldüğü gibi yerleşim alanı olarak da kullanılıyordu. Ayrıca XI. yy’da etkili olmaya başlayan yeni tarımsal teknikler hem toprağı canlandırıyor hem de yoksul nüfusa beslenme fırsatı sunuyordu. Bu da insanların yeterli şekilde gıda ihtiyacını tedarik ederek beslenmesini ve böylece ölüm oranlarının düşerek nüfusun artmasına sebep oluyordu.

Ortaçağ Avrupası’ndaki nüfus artışında iklimin de etkisi olmuştur. 1000-1300 yılları arasında yavaş bir ısınma gözükmekteydi. Bu ise Kuzey Avrupa’da daha sıcak yazlar, daha ılıman kışlar ve normal miktarda yağış getiren belli belirsiz tahminen bir dereceye yakın bir ısınmaydı. Ara sıra kötüleşen hava şartları 1005-1006 ve 1032-1035 yılları arasında geniş bir alana yayılmış açlığa yol açmıştı. Ancak genel olarak bakıldığında iklim koşulları tarıma elverişliydi. Havanın ısınması daha yeşil alanların oluşmasına bu da hayvan yetiştiriciliğini olanaklı kılıyordu. Bilhassa dağların yamaçlarında daha fazla arazi ekilip biçilebiliyordu.⁶⁷ Ilıman havanın etkisi kuzeye bu avantajları sağlarken güney kesimde ise sıcak olan havanın biraz daha ısınmasına sebep oluyordu.

⁶⁶ Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s. 70-71.

⁶⁷ Epstein, *Geç Dönem Ortaçağ Avrupası*, s. 46-47.

Ilıman, kuru iklim ve sağlıklı beslenme eşliğinde tarım endüstrisinde sağlanan büyük gelişme nüfus artışını hızlandırdı. Bu sağlıklı sistem, aynı zamanda doğum oranının yükselmesine ölüm oranınınınsa düşmesine neden oldu. Kölelerin serf konumuna yükseltilmesiyle aile kurma imkânı vererek doğum oranındaki yükselmeye bir nevi katkıda bulunuldu. Bunun yanı sıra işgal ve savaflara bağlı ölüm oranları düşmüştü. Artık Avrupa'nın bizzat kendisi işgallerde bulunmaya başlamıştı. Avrupa'da savaşların azalması, Avrupa'nın en büyük şehri ve uzun süre huzur içinde olan Paris'te bile 200.000'den fazla insan yaşadığı kaydedilmişti.⁶⁸

Artan nüfus için yeni yerleşim alanları oluşturulmaya başlandı. Yeni köyler ve kaleler ilk olarak siyasî ve askerî nedenlerle kurulmuş olsa da bu sistemin yaygınlaşmasıyla ekili alanların genişlemesi ve nüfusun mevcut bölge içinde daha iyi yayılmasına sebep oldu. Bu yerleşim sayesinde insan toplulukları birbirleriyle yakınlaştı. Nüfus artışı sayesinde yükselişleri desteklenen iktidarlar ortaya çıktı ve genişleyen ufukları onlara yeni sorumluluklar yükledi. Bu yeni ufuklar insanların artık çok yönlü düşünmesini ve burjuvazi dediğimiz entelektüel kesimin oluşmasında rol oynadı.⁶⁹

Ancak artan nüfus bazı dezavantajları da beraberinde getirmişti. İlk olarak nüfusun artması sadece ekili alanların genişlemesi ve kimi topraklarda daha iyi verim alınmasıyla ifade edilmedi. Net olarak köylülerin kullandığı senyöre ait toprakların parçalanıp küçülmesine yol açtı. Bunun sonucunda küçük köylüler daha zengin köylülerin hizmetinde çalışmaya ya da borçlanmaya başladı. Bu da onları mülkiyetlerindeki toprakların bir kısmından yoksun bıraktı. Bu köylülerin toplumsal bağımlılıklarını ve ekonomik yetersizliklerini arttırdı. Senyörler ya da zenginler tarafından sömürülen bu köylü toplumlari için toprak verimsizdi ve aç boğaz sayısı çok fazla olduğundan borçlanma en büyük felaketti. Böylece Batı Avrupa'nın nüfusunu manor örgütü besleyemez duruma geldi. Ölümli aşan doğumlar arasındaki eşitsizlik ve giderek artan nüfus insanların yeni yerleşim alan-

⁶⁸ Jean Gimpel, *Ortaçağda Endüstri Devrimi*, çev. Nazım Özüaydın, Ankara: Yenigün Matbaası, 2004, s. 55.

⁶⁹ Bacci, *Avrupa'da Nüfus Hareketleri*, s.32; Bloch, *Feodal Toplum*, s. 128.

larına taşınmasına neden oldu. Fieflerin miras yoluyla büyük oğula geçmesi küçük çocukların kentlere taşınmasına ve aynı zamanda da tüccar-zanaatkâr sınıfının oluşumu kent nüfusunda büyük bir artışa sebep oldu. Bu artış XII.-XIII. yüzyıllarda da devam etti.⁷⁰

Sonuç olarak Ortaçağ Avrupa nüfusunun genç ve düşük nüfus olarak iki temel özelliği vardı. Ölüm ve doğum oranlarındaki eşitsizlik bu özelliği ortaya koymaktaydı. Ayrıca ister kültürel faktörlerden ve aile işletmesinin parçalanmasından dolayı isterse de ekonomik sebeplerden dolayı erkek ve kızlar geç yaşlarda evlendiriliyordu. Bunlar nüfusun düşük kalmasıyla birlikte gayrimeşru doğum oranlarını da yükseltiyordu. Bunlara ek olarak çağın getirmiş olduğu sağlık alanındaki yetersizlik, açlık, savaş, veba başta olmak üzere tifüs, humma, dizanteri gibi hastalıklar, artış gösteren nüfusa bir nevi kırılma yaşatıyordu. 1050 ile 1250 yıllarında ise belirtmiş olduğumuz gelişmeler vasıtasıyla XIV. yüzyıldaki büyük veba salgınına kadar Avrupa nüfusu kıtanın çehresini olumlu yönde değiştirdi. Nüfus artışı diğer yıllara nazaran daha ılımlı bir seyir izledi. Nüfus artışına iklim, tarım, siyasi istikrar, denizlerdeki Avrupa gücü ve gıda bolluğu da katkıda bulundu.

3.2. Kırsal Yerleşimden Kentsel Yerleşime

Avrupa’da düzlük ve tepelik alanların insanlar tarafından tarıma açılması ve yeni tarım teknikleri ile işlenip verimliliğinin artırılması gerçekleşmişti. Aynı şekilde su ve yel değirmenleri gibi yeni enerji kaynakları kullanılmaya başlanıyordu. Kuzey’deki denizlerde deniz ulaşımı ve deniz araçlarının gelişmesi, istikrarlılığın ve huzurun sağlanması, ılıman iklim koşulları, hem Avrupa’da hem de Avrupa’nın dışında ekilebilen yeni toprakların sağlanması nüfus ve üretimin artmasına yardımcı oldu.⁷¹ Ovalar, ormanlar ve bataklıklar tarıma ve yerleşime açıldıkça, sistematik köy iskânının arkasından sistematik kent⁷² ku-

⁷⁰ Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s.81; Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s.277.

⁷¹ Leonardo Benevolo, *Avrupa Tarihinde Kentler*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Afa yay., 1995, s. 42.

⁷² Kent olarak ifade edilen “burg” ilk kez olarak 1007 yılında ortaya çıkmıştı. Burg, tahkim edilmiş yer demektir; burgensis ise tahkim edilmiş yerde oturan kişiydi. XI. yüzyıldan itibaren Fransızca kökenli olmakla birlikte hızla uluslararası kullanımca benimsenen burjuva artık sadece kentli demektir. Kentin de mutlak tahkim edilmiş olması gerekmezdi. Yerleşim yerinin adı olmasa bile, burada yaşayan kişiler en azından nüfusun en hareketli ve tüccarlık ya da zanaatkârlık meslekleri dolayısıyla özellikle de en kentli olan unsurlardı. Artık toplumsal hiyerarşi içinde kendilerine ait seçkin bir konuma sahip olacaklardı. Hatta bu yeni yerleşim yerleri kısa sürede yüzölçümü ve ekonomik düzey açısından gelişerek, asıl merkezlere üstün gelmeye başladılar. Her iki merkez de tek surla çevriline yeni bir şehir doğmuş oldu. Delmas, *Avrupa*

rulması da gerçekleşmişti. Tüccar ve zanaatkârları bu yeni kentlere çekmek için bu kentleri kuran öncü kişiler kentlerin yerel yönetiminde liberal haklar oluşturdular. Kırsal yerleşimdeki nüfus artışı şehirlere de yansımıştır. XI. yüzyıllardan itibaren gezginci tüccarın ve esnafın şehirlere yerleşmesiyle şehirler birer değişim ve imalat yeri haline geldi. Böylelikle bu şehirler malların ve hizmetlerin mahalli değişim merkezi olmakla birlikte sınaî faaliyetlerin malikânelerden bu merkezlere taşınmasına vesile oldu.⁷³

Ticaretin genişlemesi devam ettikçe yol kavşaklarında, nehir ağzlarında ya da toprak eğiminin elverişli olduğu bölgelerde şehirler kurulmaya başladı. Şehirler birer değişim ve imalat yeri haline geldikten sonra süratle büyüdüler. Bu büyümenin temelinde yığın halindeki göç hareketi yatıyordu. Ancak şehir nüfusları doğal artış yoluyla büyümedi. Şehir merkezlerinde doğum oranları, ölüm oranlarından çok yüksek değildi. Lakin büyümenin sebebi kırsal bölgelerden şehre akın eden kırsal göçtü. Bu akınlara nazaran şehrin nüfusu küçük çaplıydı, yani 25 binin üzerinde nüfus barındıran şehir bir istisna idi.

X. ve XIII. yüzyıllar arasında Avrupa’da ekonomik şartlar iyileşme eğilimindeydi. Ancak kırsal kesimdeki serfler, vassallarına bağlılıklarından kurtulmak için çare arıyorlardı. Çare ise giderek büyüyen ticaretin daha çok insana iş sunmasıydı ve insanların eski malikâne köylerini terk etmesi için iyi bir fırsattı. Bu insanlar için şehir bir yenilik merkezi, talihlerini deneme imkanıydı. Şehir canlı ve yeni bir dünyaydı. Bir şehirde bir yıl ve bir gün yaşamak o insanı hür yapıyordu ve lordlar, o insan üzerinde herhangi bir hak iddia edemiyordu. Bu yüzden “şehir havası insanı hür yapar” sözü yaygın olarak kullanılıyordu. Şehirde tüm sosyal atmosfer ihtiraslı ve yetenekli bir kişiye sınıfına bakılmaksızın açıktı. Şehir insanları kendi aralarında komünler oluşturdu. Bu komün yaşamının insan yaşamını dengede tutacağına inanılırdı. İnsanlar feodal yaşamın malikâneye bağlılığından kaçınarak kişisel özgürlükleri için şehirlerdeki bu komünleri tercih ederdiler.⁷⁴

Uygarlık Tarihi, s. 41; Bloch, *Feodal Toplum*, s. 535; Giovanni Vitolo, “Demografik Artış ve Kentsel Yerleşimler”, *Ortaçağ Katedraller*, s. 155.

⁷³Güran, *İktisat Tarihi*, s. 49

⁷⁴Delmas, *Avrupa Uygarlık Tarihi*, s. 42-44; Güran, *İktisat Tarihi*, s.50; Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, s. 37-38.

Kırsal yaşamdaki feodal yargılama geleneği donmuş ve değiştirilmesi zordu. Feodal dünyadaki dikey bir düzlem senyör ve serf arasında uçurumlar oluşturuyordu.

Oysa kent yaşamı gereği yargıda daha etkin, değişkendi ve engelden haz etmezdi. Şehirde eşitler arasında işbirliğiyle karakterize edilen düzenleme geçerliydi. Kent olgusu, kendilerine özgü bir değerler sistemi geliştirdi. Kırsal dünyanın kontrolünü ve değerler sistemini kabul etmiyordu. Kısacası şehirlerin doğuşunun önemli siyasi sonucu, feodal olmayan bir yönetim şeklinin ortaya çıkmasıydı.⁷⁵

Kırsal yaşamın kentlere akın etmesine nazaran kentsel yaşam da kırsal yaşama büyük katkılar sağladı. Ortaçağ kırsal toplumu XI. yüzyıldan XIV. yüzyılın ortalarına kadar bir nüfus artışı yaşadı. Bunun yanında kentler, ticaretin ve bazı temel imalat sanayilerinin gelişimi, tüccar sınıfın genişlemesi ve sanayi, ticari ve mali yöntemlerdeki yenilikleri oluşturdu. Bu yenilikler gıda ve hammaddeye karşı yerel ve uzak talebin artışında ve artan fiyatlarda yansımalarını buldu. Fiyat artışı da ticari tarımın cazibesini artırmaktaydı. Ayrıca toprak lordunun serfleriyle olan ilişkilerini etkileyen ekonomik faktörlerle, gelirinin harcama biçimiyle ve maddi refahını edinme biçimiyle birlikte önemli hususlar oluştu.

Köylü, karmaşık şeritler halindeki tarlaları, tek bir tarla haline getirerek hem geçimlik üretimini hem de ticari üretimini artırmak için daha fazla toprak sahibi olmayı talep etti. Özgür işçi istihdam edecek ve daha fazla sermaye kullanılabilir hale gelecekti. Bunun akabinde kent tüccarları kırsal kesimin sanayileşmesine katkıda bulunmuştu. Toprak; satın alınması, teçhizatı ve iyileştirilmesi için yatırılan sermayeye karşılık iyi gelir getirmekteydi. Toprak sahibi olmak toplumsal saygınlığı sağlamaktı ve servetin ihtişamı balık veya deri kokusunu alıp götürmektir. Bir kırsal işletme, aileyi ve kentleri yazın tehdit eden salgın hastalık tehlikelerine karşı korumaktı. Kentlerin ve ticaretin gelişmelerinin bu etkileri, Ortaçağ Avrupa kırsal toplumunun değerini oluştururdu.⁷⁶

Zamanla gelişen ekonomik şartlar Avrupa'nın hemen hemen her safhasında etkili oldu. İstilalardan sonra yıkılıp harap edilen şehirler toparlanmaya ve yeniden kurulan şehirler

⁷⁵ Güran, *İktisat Tarihi*, s.52; Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, s. 39-40.

⁷⁶ Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, s. 102-104.

ise gelişmeye başladı. Bu canlanma kırsal kısımlarda feodal beyler tarafından ezilen insanlar için cazibe merkezleri haline geldi. Şehirlere yönelmeye başlayan kırsal kesim aynı zamanda topraklarda da bağımsız olmak istedi. Feodal beyler de canlı bir tüccar ve esnaf topluluğunun kendilerine ek bir gelir getireceği ümidiyle şehirlere yöneldiler ya da yeni şehirler kurdular. Feodal beylerin kâr elde etme istekleri ile köylünün özgür olma isteği şehirleri canlandırdı. Ticaretin gelişmesi şehirlerin hızla gelişmesine büyük bir katkı sağladı. Bunun yanında şehirlerdeki bu olumlu etki kırsal bölgelerde de endüstriyel faaliyetlerin başlamasına ön ayak oldu. Kent-kırsal kesim arasındaki ilişki birbirine bağlıydı. Kentler doğmak için uygun bir kırsal çevreye gereksinim duyuyordu. Kentler geliştikçe bu kez kendi gereksinimleri ile orantılı olarak çevrelerinde giderek genişleyen toprağa bağlı bir çevre üzerine etkileri de sürekli olarak artıyordu. Tarımsal üretime pek katılmayan tüketici topluluğu olan kent, halkı beslenmek için tarıma ihtiyaç duyardı. Kent kırsal bölgeden yiyecek sağlamakla kalmaz, aynı zamanda da kendine çekerti.⁷⁷ Yani kırsal kesim kentleri yiyecek ve insan bakımından beslerken kentsel kesim ise özgür ve refah içerisinde bir yaşam sunmaktaydı. Bu iki kesim arasındaki etkileşim Avrupa'nın sosyal, kültürel ve ekonomik olarak kalkınmasına yardımcı oldu.

3.3. Ticaretin Canlanması

IX. ve X. yüzyıllarda İslâm, Akdeniz üzerinde tam bir egemenlik kurdu. Bu çağlarda Hıristiyanlar, Akdeniz'de tahtadan başka bir şey yüzdüremez hale gelmişlerdi. Ama XI. yüzyıldan sonra ve aynı zamanda Haçlı akınlarıyla Akdeniz egemenliği yeniden Hıristiyanların eline geçmeye başlamıştı. İtalyan kentlerinin özellikle de Venedik'in gemileri Akdeniz'de baştanbaşa egemen hale gelmişlerdi. Bizans gemileri bir kenara itilmiş, İslâm gemileri Akdeniz'e sokulmaz duruma gelmişti. Deniz tamamıyla Hıristiyan himayesi altına girmişti.⁷⁸

1000 yılı civarında toprakları açma dönemi başlamıştı. Bu durum XII. yüzyıl sonuna kadar devam etti. Prensler ve büyük toprak sahipleri, işleyecek toprak arayan genç nüfus için yeni kasabalar kurmaya başladı. Büyük ormanlar tarıma açıldı, bataklıklar kurutuldu-

⁷⁷ Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s. 82.

⁷⁸ Fernand Braudel, *Akdeniz Tarih ve Mekân*, çev. Necati Erkut, İstanbul: Metis Yay. , 2013, s.109.

rak kullanılır hala getirildi. 1098 yılında kurulan Sarnıççılar Tarikatı tarımsal ve toprakları tarıma açma faaliyetlerini yürüttü. Toprakların tarıma açılması aynı zamanda ticaretin canlanmasını da sağladı. XI. yüzyıldaki bu ticaret hareketliliği güneyde Venedik ve kuzeyde Flaman kıyılarını hızla geliştiriyordu. Bu iki merkez Avrupa içerisinde canlanan bu ticareti, dış piyasayla buluşturarak yayılmasına sebep oldu.

Venedik'in Avrupa'nın ekonomik tarihinde kendine has bir yeri vardır. Venedik halkı gölcükler üzerindeki adacıklarda balıkçılık ve tuz üretimi yaparak geçimlerini sağlamaktaydı. Komşu kıyılarda yaşayanlarla ürünlerini değiş tokuş ederek buğday elde ediyorlardı. İçinde buldukları bu zor şartlar onları ticaret yapmaya itiyordu. Venedik'i ticarete sevk eden unsurlar onu, XI. yüzyılda olağanüstü bir zenginliğe ulaştırmıştı.

Bari, Tarentum, Napoli ve özellikle de Amalfi şehirleri Venedik gibi önemli ticaret merkezleriydi. Bu şehirler aynı zamanda Müslüman limanlarıyla alışveriş faaliyetlerini yürütüyordu. Bizans İmparatorluğu hâkimiyeti altında bulunan bu şehirler, Normanların gelişiyle birlikte ticarete daha ön saflarda olmaya başladılar. Pisa ve Cenova şehirleri de dikkatlerini denize çevirmişti. Bu iki şehir kendilerini İsa'nın ve Kilise'nin askerleri olarak görüyorlardı ve Müslümanlardan Hıristiyanlığın öç almasını kanıtlamak istiyorlardı. Bu yüzden Müslümanlarla ticari anlaşmalar yapmaktan ziyade savaşı tercih ettiler. Ceneviz donanmasının 1097 yılında Haçlılara destek ve malzeme götürmesiyle bu tutumları daha net anlaşılmaktadır. Cenova ve Pisa'nın denizde faaliyetleri gittikçe artıyordu. Bu iki şehrin gemileri gerek kervanlarla gerekse Kızıl Deniz ve İran Körfezi'nden gemilerle taşınan Asya ürünlerine egemen oldular ve Bizans limanına sıklıkla uğramaya başladılar. 1073 yılında Amalfi'nin Normanlar tarafından ele geçirilmesiyle birlikte Cenevizler ve Pisalılar Amalfi'nin rekabetinden kurtuldular. Ancak Ceneviz ve Pisalıların denizlerdeki bu ilerleyişi Venedik tarafından takdir edilmedi.⁷⁹ Böylece Roma döneminde bir zamanlar sağlanmış olan Akdeniz'deki barış çıkar ayrılıkları yüzünden düşmanlığa dönüşmüştü.

Norman Devleti'nin Akdeniz hâkimleri olan Bizans İmparatorluğu'nu ve Venedik'i ticari hususlarda tehlikeye atması, Bizans'ı ve Venediklileri işbirliği yapmaya itti. Diğer yandan 1076 yılında Norman yöneticisi olan Robert Guiscard'ın ölümüyle Norman ilerleyişi

⁷⁹ Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, s. 63-82.

durdu. Norman hâkimiyetinde bulunan Napoli, Gaeta, Salerno ve Amalfi'nin rekabetinden Venedikliler kurtuldu. Norman Devleti'nin çöküşüyle Constantinopolis ve Doğu pazarları Venediklilere kaldı. 1082 yılında ise Venediklilere, Bizans İmparatorluğu tarafından bir takım ticarî ayrıcalıklar tanındı. Böylelikle Akdeniz'in doğu ucundaki tüm deniz ticareti Venediklilerin eline geçti.⁸⁰

Venedik'in ticari etkinliği nasıl artmışsa Flaman yani Flandr kıyılarının etkinliği de İskandinav gemileri vasıtasıyla aynı şekilde artmıştı. Flandr'ın coğrafi konumu, bu ülkeyi kuzey denizlerindeki ticaretin Batı'daki önemli bir limanı olmasını sağlıyordu. Aynı zamanda bu ülkeye uğrayacak gemilere değerli yükler sağlayacak yerli sanayiye de sahip olması önemli bir etkendi. Hollanda da Flandr gibi kuzey denizlerinde kendini göstermişti. Akdeniz'de olduğu gibi İskandinav ülkeleri sayesinde Kuzey denizinde de canlanma gözüküyordu.

Ortaçağ Avrupası'nda X. ve XI. yüzyıllar arasında denizlerde ticari faaliyetler canlanırken aynı şekilde tarım alanında da teknolojik gelişmeler yoluyla canlanma başlamıştı. Tarımın olmadığı bir ticarettten bahsedilemezdi. Çünkü ticaretin kendisi kısır bir döngü halindeyken, ticarete çalışan veyahut da ticaretle zenginleşen insanlara yiyecek sağlamak için ticaret, tarıma ihtiyaç duymaktaydı. Tarım ise XI. yüzyıllarda ağır saban, üç şekilde dönüşümlü tarla işlenişi, yeni at koşum sistemi ve çivili at nalları gibi pek çok yeniliklere tanıklık etmişti.

Bu yeniliklerden ağır saban toprak işleyişinde büyük bir avantaja sahipti. Verimli fakat aşırı sulak olan Kuzey Avrupa'nın yoğun ve sert topraklarını ağır saban bıçağıyla tersdüz ederek toprağın kurummasını, ekinlerin çürümeden toprakta yetişmesini sağlıyordu.

Üçlü ekim sistemi ise farklı mevsimlerde, değişik ürünlerin ekilmesi, hasat kötülüğüne ve onu izleyen kıtlığa karşı bir güvence oluşturuyordu. Üçlü rotasyon sisteminde her tarladaki her şerit, iki yıl üst üste ürün vermekte ve üçüncü yıl nadasa bırakılmaktaydı. Nadasa bırakıldığı sırada iki veya üç kez sürülerek yabancı otlardan ve dikenlerden temizlenerek gelecek iki ürün yılı için verimlilik sağlanıyordu. Üç rotasyonun yavaş yavaş yay-

⁸⁰ Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 28-30.

gınlamasıyla ekili alanlar arttı, ekin türleri çeşitlendi. Sonbahar aylarında tahıllar yetersiz kaldığında, ilkbahar ürünleri kullanılarak kötü hava koşullarıyla mücadele edilirdi. Toprağın daha sık ve daha derin sürülmesi, ekili alanları, verimi, ürün çeşitliğini arttırdı.⁸¹ Sistem aynı zamanda da sürüm işlerinin yıl içinde daha düzenli olarak dağıtılmasına ve yeni toprak açma faaliyetlerinin hızlanmasına vesile olurdu.

Sonuç olarak bu sistem, ilkbaharda baklagiller ekimi sayesinde hem köylülere protein bakımından daha zengin beslenme sağlıyordu hem de toprağı azot bakımından güçlendirerek kış üretiminin verimliliğini yükseltiyordu.

Tarımdaki bu gelişmeler aynı zamanda sürüm için önemli olan öküzün yerini atın almasına sebep olmuştu. At öküzden daha maliyetli fakat bir o kadar da hızlıydı. Yulaf üretiminin artması atların beslenmesini kolaylaştırdı. Atların tırnaklarının zayıflığı ve özellikle de Kuzey Avrupa topraklarında kullanılabilmesi için çivili at nalı yapıyordu. Ayrıca öküzler için kullanılan koşum sistemi atlar için uygun değildi. Çünkü öküzlerin boynuna takılan bu koşum sistemi atın boynuna uymuyor ve atın kan akışını engelliyordu. Bu problem Asya kökenli olan yeni bir koşum sistemi ile çözüldü. Bu sistem atların omuzlarına dayanan sert bir halkadan oluşuyordu. Bu koşum sistemiyle at daha rahat ve hızlı hareket edebiliyordu, daha ağır yükleri taşıyarak tarım işlerinde de büyük kolaylık sağlıyordu.⁸²

Tarım alanındaki gelişmeler elbette ki ticareti de etkilemişti. Ticari mamul maddenin bolluğunu sağladı. Aynı zamanda sanayinin kapılarını açarak Lordların hâkimiyetindeki küçük tezgâh işletmelerden üretimi çıkararak daha geniş çaplı toplum işletmeleri haline dönüştürdü. Ayrıca pazar ve panayırların da ticaret yapısında önemli bir yeri vardır. Pazarlar büyütülmeye başlanmıştı. Özellikle de kiliseler, kendi nüfuz alanlarında çok sayıda pazarın kurulması için pek çok imtiyazlar vermişlerdi. Çoğu manastır ve piskoposluk kendi ülkelerinde pazar sayısını arttırmak için XI. ve XII. yüzyıllarda otoritelerini kullan-

⁸¹ Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, s. 97; Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 37; Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, s. 69.

⁸²Güran, *İktisat Tarihi*, s. 52-54; Gimpel, *Ortaçağda Endüstri Devrimi*, s.31-32; John M. Hobson, *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, çev. Esra Ermet, 4. Baskı, İstanbul: YKY, 2015, s. 100-1001; Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, s. 60.

mışlardı. Paranın kıt olduğu zamanlarda pazarlarda takas usulü uygulanırdı. Gezici tüccarlar pazarlarda bulunurdu. Ortaçağ ticaretin örgütlenmesiyle birlikte tüccarlar, sabit yerlere yerleşmeye başlamıştı. Tüccarlar, yolculuklarını geçtikleri yollarda yapıyorlardı. Bunun sonucu olarak da ticaret merkezleri daha çok ekonomik dolaşımın odak noktaları olma eğilimi gösterdiği yörelerde oluşmuştur. Ancak pazarlarına rağmen kent konumuna yükselemeyen yerler de vardır. Uluslararası pazarlar şehirlerin kurulmasında da büyük önem taşırlardı.⁸³

3.4. Sosyal ve Ekonomik Gelişimin Kültür Yaşamına Etkisi

Müslüman akınlarının Avrupa'ya doğru ilerlemesi İspanya, Sicilya-İtalya üzerinden bilimsel ve teknik faaliyetlerin Avrupa'ya yayılmasına sebep oldu. Endülüs Emevi Devleti'nin ve emirliklerin bu bölgelerde kurulması ve gelişmesi Arap bilginleriyle Avrupa insanının tanışmasına vesile oldu. Diğer bir bilgi ve teknik akımı ise Haçlı seferleriyle gerçekleşti. Haçlılar her ne kadar savaşlar ve ticari ilişkiler dışında İslâm dünyası ile yakın temas içerisinde olmamışsa da Müslümanların yaşayış tarzlarından etkilenmişler ve geldikleri bu yabancı ülkelerde pek çok yabancı şeyleri öğrenip Avrupa'ya taşımışlardı.

Aynı zamanda Orta Asya'dan başlayıp Orta Doğu üzerinden Anadolu'da etkin olan Moğol istilası da Batı'ya kültürel olarak bir akımın oluşmasına sebep olmuştu. Bahsedilen bu gelişmelere Batı'nın Doğu materyallerini de kendi kültürüyle pekiştirmesi, aydınlanma çağını yaşamasına imkân verdi. Ancak bizim burada çalışma zaman dilimimiz olarak İslâmiyetle Avrupa'nın tanışması, İslâmiyetin etkisinin ve I. Haçlı Seferinin sosyal, bilimsel ve kültürel olarak Avrupa'ya etkisi üzerinde durulması olacaktır. Avrupa'daki dış etkenlerin yanı sıra iç etkenlerde Ortaçağ Avrupası'nın gelişme bakımından kırılma noktası yaşamasına ön ayak olmuştur.

XI. yüzyılın sonu itibarıyla ekonomik ve ekonominin getirdiği bir kentselleşme olgusu Avrupa'yı canlandırdı ve bilimsel faaliyetleri başlattı. Gimpel'in de dikkat çektiği gibi Ortaçağ insanının yaşam düzeyini ve kalitesini iyileştiren zincirleme gelişmeler Av-

⁸³ Pınar Ülgen, "Geç Ortaçağ Avrupası'nda Pazar ve Panayır İlişkisinin Ticaret Hayatındaki Rolü Ve Türk-İslam Dünyasındakilerle Karşılaştırılması" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/21, 2012, ss. 359-381, s.362-364

rupa’da gözükmekteydi. İlk olarak daha elverişli iklim koşulları ormanlık alanlardan tarım alanlarının açılmasını ve tarım ürünlerinin geliştirilmesine ekonominin büyük faydası oldu. Tarımsal devrimin ikinci halkası attan enerji gücü açısından yararlanılması ile verimin artırılması olmuştu. Buna ilave olarak Cistercian ve Benediktin tarikatlarının manastırlarında geliştirilen ve bu devrimin diğer önemli faktörleri olan tarımda ikili ve üçlü dönüşümlü ürün ekimi sisteminin kullanılması, gübreleme tekniklerinin ilerlemesi ve yeni tekerlekli pulluğun kullanılması ile tarımda verimin artırılması ekonominin gelişmesini ve toplumun daha iyi beslenmesini sağlamıştı. Daha iyi yaşam koşulları da Avrupa’da nüfusun artması ve şehirlerin gelişmesindeki ana faktördü.⁸⁴

Ekonomik gelişmeler sayesinde Roma İmparatorluğu’ndan sonra hızla gerilemiş ve neredeyse yok olmaya yüz tutmuş olan şehirlere canlılık gelmiş ve yeni şehirler ortaya çıkmaya başlamıştı. Böylece dış saldırıların ortadan kalkması, daha düzenli yönetimin sağlanması, ekonomik kalkınma ve gelişme, şehirleşme ve bunlara ilave olarak Yunan ve Arap dünyasından gelen bilgi ve Avrupa’da uyanan öğrenme ve bilme isteği Ortaçağ Avrupası’nda yeni bir dönemi başlattı. Avrupalılar, Müslümanların Yunanca ya da başka dillerden Arapça’ya çevirdikleri felsefi ve bilimsel eserleri Latince’ye çevirmeye başladılar. Daha sonra da kâğıt yapma tekniğini Müslümanların İspanya’ya taşıması sayesinde öğrendiler. Bütün bu gelişmeler nedeniyle ilgili yüzyıla “ XII. yüzyıl Rönesansı” adı verilmektedir. Bu şekilde bir entelektüellik hareketi de başlamış oluyordu.

Ortaçağ dünyası XII. yüzyılda bilgilerinin sınırlılığının ve yedi temel sanat dalı (dilbilgisi, belagat ve diyalektik derslerini kapsayan trivium ile aritmetik, geometri, astronomi ve müzik derslerini kapsayan quadrivium’dan oluşur) olarak adlandırılan alanın dışında bilgilerin olduğunun bilincindeydi. Bu bilgiler Arap dünyası ve antik Yunan’da yatmaktaydı. Bu bilgilere ulaşım iki ana bölgede bu uygarlıkların buluşması ile hızla Avrupa’nın bilim dili olan Latince’ye çevirilerle sağlandı. İspanya’da Hıristiyan, Yahudi ve İslam bilgileri bir arada yaşayabiliyordu. Bilgi ve fikir alışverişinde bulunuyordu ve hızla harmanlanarak bir araya gelen bilgiler çevrilerek Avrupa eğitim camiasına aktarılıyordu. Diğer yoğun alışveriş ve çeşitli kültürlerin iç içe yaşadığı bölgeler ise Provence, Kuzey İtalya ve Sicilya idi. Bu hummalı gelişmelerin ve işbirliğinin gerçekleşmesi sonucunda Aristoteles,

⁸⁴ Gimpel, *Ortaçağda Endüstri Devrimi*, s.31,38, 40,50-56.

Euclid, Batlamyus, İbn-i Sina, Hipokrat, Galen gibi önemli yazarların eserleri Avrupa'ya ulaşabildi. Felsefe, tıp, matematik, Roma hukuku gibi alanlarda eski bilgilerin kazanılmasının yanı sıra yeni gelişmeler de aktarıldı.⁸⁵ XI. yüzyıl sonu itibarıyla başlayan canlanma XII. yüzyılda Ortaçağ Avrupası'nın tamamen farklı bir yapı üzerine yerleştirdi ve kilisenin sürekli gelişen bilim yapısını karşılamak için farklı alanları incelemeye başlamasıyla birlikte daha düşünsel bir yapı ön plana çıktı.

Ortaçağ'da eğitimin, X. yüzyılda Avrupa'yı altüst eden uzun siyasal ve kurumsal kriz sırasında bir gerileme aşamasından geçtiği bilinmektedir. XI. yüzyılın ortalarında ise kültürel alanda bağımsız ruhban sınıfının âdetlerini reformlara tabi tutmak amacıyla eğitim araçlarını güçlendirerek bu girişimi papalık kurumu üstlenmişti. Bu dönemde kilise tarafından hararetle öne sürülen düşünceler etrafında Gregoryen döneminde başlayan reformun başlıca aktörü olan monastisizmin, ruhanî hayatın teşvik edilmesinde oynadığı pedagojik role dair görüşü de değişmişti. Eğitime yönelik yaklaşımın değişmesiyle birlikte eğitime, münzevi hayatın derin mantığıyla karşılaştırıldığında bir kargaşa kaynağı gözüyle bakılmaya başlandı.

XI. yüzyılda gerçekleştirilen Gregoryen Reformu (1075) ile rolleri yüceltilen cemaat rahiplerinin büyük ve canlı piskoposluk şehirlerindeki okulları, ruhban sınıfının eğitim ihtiyacını tamamıyla karşılıyordu. Manastırların karşıt skolastik yapılarıyla olan rekabette üstünlük elde ediyorlardı. Bazı şehir okulları, felsefi meselelerin öğrenciler ve hocalar arasında konuşulduğu kalabalık tartışmalar ve hararetleli toplantılar düzenliyordu. Bu okullar belirli bilimsel alanlarda uzmanlaşarak kültürel imajlarını geliştiriyorlardı.

Kentselleşme olgusu ve bunun getirdiği kültürel faaliyetler XII. yüzyılda üniversitelerin kurulmasına ön ayak olmuştur. Üniversiteler ise sivil örf ve âdetlerinin temel özelliklerinden biri olan geniş kapsamlı bir araya gelme sürecinden doğmuşlar ve başlangıçta hocalarla öğrenciler arasında kurulan özgür topluluklar olarak ortaya çıkmışlardı. Kısacası,

⁸⁵Bekir Karlığa, *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004, s. 205, 206,211-212; Burçin Erol, "Ortaçağ Avrupası ve Üniversiteler", *Doğu-Batı Düşüncesi Dergisi*, S.33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, s. 83; Jacques Le Goff, "Ortaçağ'da Batı Avrupa", *Doğu-Batı Düşüncesi Dergisi*, S.33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, s. 55; Pinar Ülgen, "Geç Ortaçağ'da Avrupa'daki Üniversiteler ve Eğitim", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VII/14 (2010), s.352; Murat Serdar, "Geç Ortaçağlarda Doğu Biliminin Batı'ya Yansıması", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi *Gaziosmanpaşa Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tokat 2011, s. 152-153, 158.

XI. yüzyıldan itibaren manastır ve katedral ortamında eğitim merkezleri yapılandırılmaya başlanmıştı. Ancak bunlarda öncelikle kilise reformu ve din adamlarının kültürel eğitimi gözetilmişti. XI. yüzyıldaki gelişmeler gelecek yüzyıllardaki gelişmeleri tetikleyecekti. Mesela XII. yüzyıldan itibaren, öğrenimi derecelendiren ve yükseköğrenime hatta doktora seviyesine varılan öğrenim kurumları olan üniversitelerin kurulması okul sisteminin daha kurumsal bir sisteme geçtiğini göstermektedir.⁸⁶

Bu üniversiteler kendiliğinden oluşacak ve zamanın ihtiyaçları ve olumlu şartları içerisinde şekilleneceklerdi. Bu üniversiteler sayesinde eğitim manastırlardan kentlere doğru yer değiştirmeye başlayacaktı. Kentlerin gelişmesiyle birlikte aydınlar artık manastırlara bağlı olmaktan ziyade onları özgürleştiren para ekonomisine sınıksız bağlı olacaklardı. Ortaçağ Avrupası'nda bu üniversiteleşme sisteminin ilk örnekleri: Paris ve Bologna Üniversiteleri'ydiler. Bu sistem XII. yüzyılın genel gelişmeleri içinde kendiliğinden oluşan bir süreç olarak kabul edilecekti.

Üniversitelerin yapılanmasında iki model bulunmaktaydı. Birincisi hocaların kurdukları lonca şeklinde olan Paris, ikinci ise hocaları tamamen dışlayan öğrencilerin bir araya gelmesiyle oluşan Bologna Üniversite modelleriydi. Ancak bu yüzyıldaki üniversiteler, çağın özelliklerine paralel olarak pek çok zıtlıklar barındırmaktaydı. Bu kurumlar, laiklik ve özerklik ilkeleri dikkate alınarak kurulmuşlardı. Hocalar ise ruhban sınıfından oluşuyordu ve kurumlar piskoposluğun denetimindeydi.⁸⁷

İspanya, Sicilya-İtalya bölgesindeki Müslümanların bilime katkıları üniversitelerde de gözüktü. Arapların yapmış olduğu çeviriler vasıtasıyla Avrupalılar, Aristoteles, İbn Rüşd gibi ünlü bilginlerle tanışmışlardı. XII. ve XIII. yüzyıllarda düşünce hayatında büyük değişiklikler meydana gelmişti. XII. yüzyıl sonlarında Avrupalılar İslâm dünyasından aldıkları metinleri Toledo'da çevirmeye başlamışlardı ve Rönesans'ın ilk adımları atılmıştı.

⁸⁶ Ebru Yener, "Ortaçağın Aydınlık Yüzü: Endülüs", *Doğu-Batı Düşüncesi Dergisi*, S.33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, s. 219; Anna Benvenuti, "Eğitim ve Yeni Kültür Merkezleri", *Ortaçağ (Katedraller, Şövalyeler, Şehirler)*, s. 231.

⁸⁷ Seignobos, *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, s.170; Erol, "Ortaçağ Avrupası ve Üniversiteler", s. 83-84; Le Goff, "Ortaçağ'da Batı Avrupa", s. 56; Ülgen, "Geç Ortaçağ'da Avrupa'daki Üniversiteler ve Eğitim", s.354-355.

Böylelikle İslâm bilim ve düşüncesinin Batı'ya geçişi başlamış ve İslâm bilginlerinin kitapları Avrupa üniversitelerinde okutulmaya başlanmıştı. Avrupa'daki Batı ve İslâm temelli ilk üniversiteler Paris Okulu, Bologna Okulu ve Padua Okulları, Salerno Okulu, Tuleytula (Toledo) Okulu, Kurtuba (Cordova) Okulu, Palermo Okulu, Napoli Okulu gibi eğitim kurumlarıydı.⁸⁸

Sosyal ve ekonomik gelişmeler Ortaçağ Avrupa insanının yaşam biçimini değiştirdi. Üniversitelerin kurulmasıyla birlikte kilise zihniyeti sorgulanmaya başlandı. Kilisenin elinde bulunan okuma ve yazma artık okullarda daha laik bir ortamda öğretilmeye başlandı. Şehirlerin gelişmesi, kırsal kesimde bulunan insanların özgür yaşam için şehirlere akın etmesine ve bir birey olarak davranmasına vesile oldu. Ticaret halkın yaşamında önemli radikal değişimlere ön ayak olarak, insanların birlikte hareket etmesini sağladı. İslâm fetihleri vasıtasıyla İslâm bilginleriyle tanışan Avrupa, pek çok bilimsel ve kültürel eserleri tercüme etmeye başladı. Sosyal ve kültürel anlamda meydana gelen bu gelişmeler Avrupa'nın istilalardan sonra toparlanmasına zemin hazırladı.

⁸⁸Gülnihal Küken; *Ortaçağda Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001, s.46-47; Karlığa, *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, s.166.

BÖLÜM 4: ORTAÇAĞ AVRUPASI'NDA SOSYAL SINIFLAR

4.1. Soylular

1050 yılına kadar olan I. Feodal Çağ'da soylu kavramı bilinmekle birlikte soyluluğun asıl belirgin olduğu dönem 1050-1250 yıllarını kapsayan II. Feodal Çağ'dır. I. Feodal dönemde soylu olmak, soyunda herhangi bir leke veya herhangi köle bulunmaması demektir. Bu dönemde kişisel özgürlük ile soyluluk birlikte kullanılırdı. Aynı zamanda alt sınıf soyluluğu bile mevcuttu, lakin oldukça sıradan insanlar olan bu soylular XI. yüzyılın sonundan itibaren yok olmuşlardı. Bunun sebebi ise Batı'nın büyük bir bölümünde toplumsal kategorinin bizzat kendisinin de zayıflayarak ortadan kalkmasıydı. Böylelikle soylular statüye dayalı bir toplumsal sınıf olarak II. Feodal dönemde daha etkin gözükmeye başladı. Bu dönemde soyluluk, bir kişinin önce kendine özgü bir statüye sahip olduğunu ve üstünlüğünü kanıtlamasını gerektirirdi. İkinci olarak bu statünün kan bağı yolu ile devam etmesi gerekiyordu. Hukuksal olarak da bu irsi özelliğin teyit ettirilmesi şart idi.⁸⁹

Ortaçağ Avrupası'nın bir diğer özelliği ise "soy dayanışması" yani kurgusal olarak kardeşlikti. Soylular da bu özelliği göz ardı edemezdi ve aynı zamanda kan dostluğu Ortaçağ Avrupa toplumunda kan davalarının uzunca bir süre sürmesine sebep olacak mahiyetliydi.⁹⁰ Soyluluk içerisinde şövalye her zaman üst sınıfı teşkil etmişti. Yani her soylu aslından her şeyden önce bir senyördü. Soylu kişi tüm varlığıyla kendi görevini yerine getirmek zorundaydı. Bu da savaşçılık mesleğini teşkil ediyordu. Savaş soylular için bir felaket değil aksine bir zevk, hatta zenginleşme vesilesi sayılıyordu. Savaşta insan düşmanın toprağını yağma ediyordu veya düşmanı esir edip fidye talebinde bulunuyordu.⁹¹

Soylular, miras, evlilik veya vassallık yoluyla edindikleri toprakları var olanlara ekleyip ve böylece birbirinden diğerine geçerek, kendilerine bağımlı olanlarla buluşup güçlerine güç katmışlardı. Bunu senyör-vassallık ilişkilerinde görmekteyiz. Bir senyörün ne kadar vassalı varsa o kadar güçlü olduğunu gösterirdi.

⁸⁹Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, s. 63; Bloch, *Feodal Toplum*, s. 436-437.

⁹⁰Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, s. 64; Bloch, *Feodal Toplum*, s. 218-219.

⁹¹ Seignobos, *Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi I*, s. 137,142

Soylular, ağırlıklı olarak yönetim merkezlerine yakın yerlerde ve güçlü kişilerin oturduğu kentlerde ya da kasabalarda oturmakla birlikte kırsal kesimlere de yerleşmişlerdi. Şato- larla yaşayan bu kesim sadece üstünlüklerini göstermekle kalmayıp aynı zamanda savunma amaçlı olarak da binalar inşa ediyorlardı. Soylu sınıfa ait eğlenceler savaşçı bir mizah taşıyordu. İlk olarak av önemli bir etkinlikti. Çünkü yetersiz etin olduğu ve vahşi hayvanların bolca bulunduğu bir dönemde gerekliydi.

Soylu evliliği genellikle basit bir iş birliğiydi. Kanın saflığını korumak söz konusu olduğu için aşağı statüden biriyle yapılacak evliliklerin yasaklandığı görülmekteydi.

Soylu kadın hiçbir zaman toplumdaki dışlanmamıştır. Evinde hizmetkârlarını yönettiği gibi fiyeleri yönettiği durumlar da vardı. Ancak kültürlü ve kültür sohbetlerinin yapıldığı salon sahibi büyük kadın tipi modellerinin oluşması XII. yüzyıla özgü bir durumdur.⁹²

Soylular feodal toplumda imtiyazlı bir sınıf olmakla birlikte kültür ve eğitim bakımından oldukça kötü bir durumdaydı. Soylular bilgiye kitaptan öğrenme ya da incelemeye çok yüksek sesle okuma gibi dinlemeye dayalı bir kültürel faaliyet gözüyle bakmaktaydı. Genel olarak bir cahillik dönemi söz konusuydu.⁹³ Elde edilen başarılar tecrübelerle sabitti. Mesela 30 yaşında okumayı öğrenen kral Büyük Otto ve hiç okuma yazma bilmeyen Charlemagne elde ettikleri başarılarını yaşadıkları tecrübelerle borçluydular. Eğitimin de kilisenin tekelinde bulunduğu düşünüldüğü zaman böyle bir ortamda din adamlarının yönetimdeki söz hakkı göz ardı edilemez.

4.2. Din Adamları

Ortaçağ Avrupa toplum yapısında din adamları etkin kişilerdi. Toplum içerisinde saygın ve aynı zamanda da uhrevî hayatın dünyevî hayata nazaran temsilcileri sayılırdı. Din adamları da kendi içinde hiyerarşik bir özelliğe sahipti.

4.2.1. Piskoposlar

Kilise hiyerarşisinde en başta yönetici ve denetleyici konumda bulunurdu. Ruhban sınıfı mensupları ve kent sakinleri tarafından seçiliyordu. Ortaçağ feodal toplumunda laik bir

⁹² Bloch, *Feodal Toplum*, s.454-466.

⁹³ Bloch, *Feodal Toplum*, s. 459.

kişi tarafından bir kilise yönetim bölgesinin, bir piskoposluğun ya da bir manastırın yönetiminde görev almak üzere atanan bir din adamı, kendisini atayan kişiden, en genel şekilde düzenlenmiş bir “berat” alması gerekirdi. Piskoposlar için seçilen simge ise bir değnek ve yüzüktü. Bu şekilde piskopos hem görev ifa etme hakkına hem de maaş alma hakkına sahip olurdu.⁹⁴ Kilise ve kilise mensupları zamanla birçok değişim geçirmişlerdi. Papalık müessesesinde olduğu gibi piskoposluk kurumunda da reformlar gözüktür. Bunun sebebi olarak da zamanla dini kurumların uhrevîlik anlayışından çıkıp bir dünyevî istek ve arzu haline dönüşmesiydi.

4.2.2. Papa

Hıristiyanlığın dini lideri olan Papa'nın görevi dünya üzerinde bir Hıristiyan toplumu kurmaktı. Papa Aziz Petrus'un halefi sıfatıyla imam ve öğretiyile ilgili son sözü söyleme hakkına sahipti. Ancak Papa'nın egemenlik alanı kiliseyle sınırlı değildi. Krallar, güçlerini Hıristiyanlığa hizmet etmek amacı ile kullanmakla yükümlüydüler. Tanrı'nın da yeryüzündeki temsilcilerinin papalar olması sebebiyle krallar Tanrı için Papa'nın otoritesini tanıyıp emir ve isteklerine bağlı olmak zorundaydı.⁹⁵ 1002 ve 1024 yıllarında maddi bakımdan oldukça güçlenen papalık makamı, dünyevî iktidarların baskısından Kiliseyi kurtarmak amacıyla, XI. yüzyılda özgürleşme çabalarını ve daha sonra da üstünlük mücadelesini başlatmıştı.⁹⁶ Bu amaçla papalık sistemine ve kilisenin yapısında değişikliklere gidilmişti. Dünyevî bağlılıktan kurtarıp uhrevî bir hüviyete kavuşturmak için özellikle de Fransa'da 910 yılında Cluny Manastırı'nın önderliğinde başlayan reform hareketleri devam etmişti.⁹⁷

4.2.3. Rahipler

Arapça rahip kelimesi Allah'tan korkan ve uzlet halinde ibadet eden kişiyi ifade eder. İslâm kaynaklarında ibadetle meşgul olan, tevazu sahibi ve yumuşak huylu Hıristiyan

⁹⁴ Bloch, *Feodal Toplum*, s.52.

⁹⁵ Durmaz, “Yüksek Ortaçağ'da İmparator-Papa Çatışması: Kılıç ile Âsa'nın Savaşı”, s. 98.

⁹⁶ Gümeç Karamuk, “Batı'nın Temelleri: Frank Devletinin Devraldığı Miras ve Geleceğe Sunduğu Hazırlık”, *Avrupa Tarihi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayını, 1991, s.46.

⁹⁷ Cluny manastırıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Duby, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, s. 56-67.

grubu olarak bahsedilmektedir. Kilise ve manastırda görev yapan iki ayrı ruhban sınıfı vardır. Manastırda uzlet hayatı yaşayan ya da keşiş diye adlandırılan rahiplerden ayrı olarak kiliselerde görev yapan rahipler ve papazlar Hıristiyan toplumu adına hareket eden din görevlisi sıfatıyla ibadeti yönetme, dini konular hakkında insanları bilgilendirme ve kutsal metinleri yorumlama yetkisine sahiptiler.⁹⁸ Manastırda ise Başrahip görev bölümü yapar, manastırların dışındaki arazilerin ekilip biçilmesi için uygun keşişleri atardı ve ayinlere başkanlık ederek manastırların günlük hayatlarını düzenlerdiler.⁹⁹ Rahipler ya tevarüs ya da seçme/seçilme ve görevlendirme yoluyla belirlenirdi. Roma Katolik Kilise kurallarına göre rahiplikte bekarlık esastı. Genelde erkek rahip yönetici durumdaydı ve kadın rahibeler ise yardımcı konumdaydı.

4.2.4. Keşişler

Farsça'da Hıristiyanların âlim, zâhid ve ileri gelen din adamları için kullanılan "keşiş" kelimesi, Süryanice'de "pir, şeyh, kâhin" anlamında kullanılan keşşişa, Arapça karşılığı "kas" ve "kissîs" olup Türkçe de ise Farsça karşılığı "keşiş" kullanılmaktadır. Batı dillerinde keşiş ve keşişlikle ilgili terimler "ıssız yalnız yaşayan" anlamlarındaki Grekçe "monos" kelimesinden türemiştir.¹⁰⁰ İngilizce de ise "monk" ve "monasticism" olarak kullanılmaktadır. Keşiş alçak gönüllülük, bekarlık ve iffet gibi ihtirasları kırmayı, yoksullukla yaşamayı, teslimiyet ve mütevazılığı teşvik etmeyi ifade ediyordu.

Bazı keşişler manastıra kapanırken bazıları da tek başlarına çöle, dağa ya da ormana çekilerek hiç kimseyle görüşmeden münzevî hayat yaşarlardı. Ancak manastırlarda bulunan keşişler kendilerini toplumdan tamamen soyutlamazlardı. Keşişler, inanan insanlara çeşitli dini hizmetlerin yanında eğitim, sağlık ve tarım gibi alanlarda da yardımcı olur, inananlara da tebliğ faaliyetinde bulunurlardı. Manastırlarda yaşayan keşişlerin yapacakları işler başrahip tarafından taksim edilirdi. Sıkı kurallar içerisinde manastır yaşamını sürdürürlerdi. Örneğin yeme içme saatleri belliydi. Uzun yaz aylarında iki öğün, kışları ise bir öğün yemek yerlerdi. Zamanlarının çoğunu ibadete harcarlardı. Keşişler belirli bir

⁹⁸ Salime Leyla Gürkan, "Ruhban", *DİA*, C.XXXV, İstanbul: TDV Yayınları, 2008, s.204-205.

⁹⁹ Sönmez, "Manastırların Sosyokültürel Yapı ve Fonksiyonları", s. 705.

¹⁰⁰ Şinasi Gündüz, "Keşiş", *DİA*, C. XXV, Ankara: TDV Yayınları, 2002, s. 322.

disiplin içerisinde kutsal metinleri okuma, kopyalama ve araştırma çalışmalarını yürütürlerdi. El işleriyle de uğraştıkları bilinirdi.¹⁰¹ Manastır hayatı onları uhrevî ve dünyevî anlamda tam teşekküllü olarak yetiştirirdi. Böylelikle keşişler, Ortaçağ Avrupası'nda Hıristiyanlığı yaymak amacıyla dünyanın en ücra köşelerine giderek misyonerlik görevlerini de üstlenirlerdi.

4.3. Burjuvalar

XI. yüzyıldan itibaren Fransızca kökenli olmakla birlikte hızla uluslararası kullanımca benimsenen burjuva adı, şövalye, din adamı, köylü sözcüklerinin karşısına anlam belirsizliğine yol açmayacak bir karşıtlıkla çıktı.¹⁰² Bu yüzyılda gözükmesine rağmen tam anlamıyla XIII. yy'da kentleşmenin zirveye ulaştığı noktada işçi sınıfı olarak daha etkin bir şekilde kendini göstermiştir.

Burjuvazi terim olarak şehirlerin, kalelerin ve derebeylik merkezlerinin yanı başında "burg" olarak adlandırılan yeni yerleşim yerlerindeki kapsamaktadır. Bu burglarda, nüfustaki artış ve ticari faaliyetlerin yaygınlaşmasıyla sayıları artan ve faaliyetleri gelişen tüccarlar ve zanaatkârlar yaşardı. Burjuvazinin geçim kaynağı genelde takasa dayanmaktaydı. Burjuva sınıfı ticaret yoluyla elde ettiği kârla geçimini sağlardı.¹⁰³ XI. ve XII. yüzyıllarda kazanç el emeğine bağlıydı, ancak şehir olgusunu gelişmesiyle birlikte şehirler tüccarların odak noktası olmuştu. Burjuvanın özelliklerinden biri de sadece kentte oturmak değil, aynı zamanda da senyöre bağılıktan kurtulmuş olmasıydı. Burjuva askeri savunmayı bile kendisi sağlamayı düşünmekteydi. Burjuvalar kendi kendini yöneten kişilerdi. Kentlerin yönetimini ortaklaşa sağlamak için vergi sistemini kullanıyorlardı. Aynı şekilde adaleti de kendi aralarında sağlıyorlardı.¹⁰⁴ Burjuva kesimi olan tüccarlar yaptıkları iş sebebiyle hukuk kurallarını biliyor, dil konusunda yetenekli özellikle de Latince ve Fransızca'ya hâkimdiler. Toplumda nasıl davranacakları konusunda becerikliydiler. Bu yetenekleri, onların hayal ettiği kenti kurmak için güvence kaynağıydı. Tüccarlar giderek

¹⁰¹ C.H.Lawrence, *Medieval Monasticism*, New York: Routledge, 2015, s. 30, 190

¹⁰² Bloch, *Feodal Toplum*, s.535.

¹⁰³ Bloch, *Feodal Toplum*, s.535-536.

¹⁰⁴ Regine Pernould, *Burjuvazi*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul: İletişim Yay., 1991, s. 32.

sermayelerini artırmışlar ve en yüksek aristokrasiden perakendeci tüccarlara, zanaat-kârlardan çiftçilere kadar toplumun hemen hemen her sınıfında müşteriler bulmuşlardı. Bu başarılarından dolayı toplumda daha geniş kapsamlı hak ve özgürlüklere sahip olmuşlardı.

Ayrıca önceleri mevcut olan bireysellik algısı burjuvazide kendini kolektif bir oluşuma bıraktı. Sözleşme olarak burjuvalar birbirlerine karşılıklı olarak yemin ediyorlardı. Bu şekilde oluşturulan yeminli ortaklığa, Fransa’da tam olarak “commune”(komün) denilmekteydi. Bütün bu faaliyetleri kilise ve şövalyeler tarafından kızgınlıkla karşılanmaktaydı. Özellikle de faizle para transferi kilise tarafından reddedilmekteydi. Şövalyeler ise tüccarlara karşı küçümseme ve büyük bir hınçla yaklaşıyorlardı.

Sonuç olarak, burjuva kesimi için kilise ya da soylu sınıfı üyelerinin yararlandığı çeşitli bağışlar, bu kesim tarafından aynı şekilde kazanç özgürlüğünü engellediği şeklinde algılanıyordu. Sürekli olarak hareket ettiği güzergahlarda haraç gibi ayakbastı parası toplayan vergi tahsildarlarından ve soyguncu senyörlerin kervanlar üzerine saldırdıkları şatolardan nefret etmekteydiler. Bütün bunlar burjuvazinin feodal topluma tamamen yabancı bir kent kurma hayalini engelliyordu.¹⁰⁵ Ancak istediği şekilde kent kuramayan burjuvalar yani tüccarlar XI. yüzyılın sonundan itibaren Ortaçağ Avrupası’nın ekonomisini yöneten etkili kolektif gruplar olmayı başarmışlardır.

4.4. Köylüler

Ortaçağ Avrupası’nda fiefler üzerinde yaşayan halk karışık bir sosyal yapı göstermekteydi. Bu fiefler üzerinde esas iş gücünü serfler ve kısmen hür köylüler oluşturmaktaydı. Ortaçağ Avrupası’ndaki sosyal yapının en alt tabakasını meydana getiren köylüler XI. ve XII. yüzyıllarda Avrupa nüfusunun da en ezici çoğunluğunu oluşturuyorlardı.

Kilise köylünün ailevi standardını belirliyordu. Hıristiyanlığın kabul edilmesi ve onun yasalarına göre bir yaşam sürdürülmesi isteniyordu. İncil’de yer alan “verimli olun ve çoğalın” emri tabiat hakkında üremeyi teşvik eden dünyevî bir görüştü. Ayrıca toprağı ve

¹⁰⁵ Delmas, *Avrupa Uygarlık Tarihi*, s.41-45; Pernould, *Burjuvazi*, s. 29; Ivana Ait, “Burjuvazi”, *Ortaçağ (Katedraller, Şövalyeler, Şehirler)*, ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014, s. 188-190; Bloch, *Feodal Toplum*, s.130, 534-538; Pirenne, *Ortaçağ Avrupası’nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 56-69.

onun varlıklarına karşı doğanın sömürülmesini mutlak surette emir altına almıştı. Nüfus artışını ve doğanın gücünün kullanılmasını destekliyordu. Bu emre göre Kilise köylülere çekirdek aile modeline dayanan bir aile yapısı öğretti ve gerek evliliği gerekse meşru çocukların üremesini teşvik etti. Ortaçağ Avrupası'nda önemli bir sosyal ve siyasal müessese olan kilise eğitimin tek merkeziydi. Kiliselerin dışında bulunan kesimler hatta kralar bile okuma yazma bilmiyordu. Kiliseye karşı itaatkârlık söz konusuydu.¹⁰⁶

Ayrıca kölelik de Ortaçağ Avrupası'nın temel unsurlarından biriydi. Kölelik, daha sonraları serf dönüşümü olarak algılanacaktı. Ortaçağ Avrupası'nın sosyal yapısı içerisinde köle sahibi olan efendiler sadece bu köleleri kullanma yetkisine sahip olmakla kalmayıp onları öldürme yetkilerine de sahiptiler.¹⁰⁷ Köleler üst sınıfların işlerinde karın tokluğuna çalışan ve hiçbir şekilde hak ve hukuka sahip olmayan kişilerdi.

XI. yüzyılda Ortaçağ Avrupası'nda yeni gelişim hareketleri başladı. Bunun sebebi olarak da göçler ve istilalar sonucu Avrupa'nın kendi kültürü ve başka toplumların kültürlerinin etkileşimi sonucu yeni oluşumların vuku bulmasıydı. Köylülerin yerleşim için açtıkları kırsal kesimlerin kentleşmeye yönelmesi, ekonominin tarımsal kesimden bir sanayi kesime dönüşmesi, İspanya bölgesinde Müslümanların güç kaybetmesiyle birlikte Akdeniz ticaretinin Avrupalı tüccarlar için yeniden hayat bulması Avrupa'nın sosyal ve ekonomik yapısında feodal sistemin yoğun olarak yaşandığı XI. yüzyıldan sonrası için farklı bir seyir izleyeceğini göstermekteydi.

4.4.1. Serfler

Geçimlerini topraktan sağlayan ve bu şekilde hayatlarını devam ettiren Ortaçağ köylüleri Latince “servi-köle” kelimesinden türemiş olan “serf“ kelimesinden alır. Bu serfler özgür insanlar değillerdi.¹⁰⁸

¹⁰⁶Güran, *İktisat Tarihi*, s. 28; Epstein, *Geç Dönem Ortaçağ Avrupası Ekonomik ve Sosyal Tarih 1000-1500*, s. 63-65; Bloch, *Feodal Toplum*, s. 405-406.

¹⁰⁷ Pınar Ülgen, *Ortaçağ Avrupası'nda Kölelik-Toplum ve Hukuk*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2013, s. 33.

¹⁰⁸ Ülgen; *Ortaçağ Avrupası'nda Kölelik-Toplum ve Hukuk*, s. 29.

Ortaçağ Avrupası'nda serflik Lord için çalışan bir iş gücünü terennüm ederdi. Bunun doğuşunda arazi sahiplerinin topraklarının işlenmesi için kölelere, köylü çiftçilere ve serflere muhtaçlığı yatmaktaydı. Bu ihtiyaç karşılığında da çalışanlarını korumak zorundaydı. Ancak Lordun bu koruması bu üç sınıf arasında eşit şekilde değildi. Köleler hiçbir hakka sahip değildi ve köle sayısından yararlanmak için bunlar serf durumuna getiriliyordu. Köylü çiftçiler ise daha hafif yükümlülüklerle sahipti. Ancak bu başlık altında da değinileceği gibi serflerin senyörlerine karşı sorumlulukları sadece tarımsal olmamakla birlikte senyörün istediği bütün vazifeleri görmektir. Ayrıca kilise için hiçbir karşılık olmadan bir gün boyunca çalışmanın yanında kiliseye de ondalık vergi veriyorlardı. Serfler angarya işleri görürlerdi. Serfin angarya işlerinin dışında senyöre karşı başka yükümlülükleri de vardı. Kümes hayvanı ve yumurta verme, bazı özel ödemeleri yapma bu yükümlülükler arasındaydı. Mesela serf, senyöre karşı her attığı adımda hesap veriyordu. S erf kızını evlendirirken senyöre bir ödeme yapardı ve serf öldüğü zaman en iyi hayvanının senyör tarafından mirastan pay olarak alınması gibi ağır yükler vardı. S erf aynı zamanda toprağa bağlıydı. Senyörün izni olmadan toprakları terk edemezdi. Kaçan serf ise bulunduğu yerden zorla geri getirilirdi. S erf kendi malikânesinden bir serfle evlenebilirdi. Hür bir kadınla ya da başka malikânedeki bir kadınla evlenmesi senyörün iznine bağlıydı. S erf ürününü senyörün değirmeninde öğütür ve senyörün fırını ve şarap işletmesini kullanırdı. Serfler özgürler gibi kral nezdinde herhangi bir mahkemeye başvuruda bulunamazlardı. Sadece “manor örfü”nde bir savunma hakkı vardı. Ancak köy ihtiyarları tarafından saklı tutulan bu hak itiraz ve isyanlara yol açmaktaydı. Senyör ise serflerin hem siyasi yöneticisi hem de dış tehlikelere karşı koruyucusu idi. Senyör örfe nazaran yerel bir mahkeme kurarak anlaşmazlıkları ve davaları görerek karara bağlardı. Alınan kararlara itiraz edilemez ve cezalar senyöre ödenirdi.¹⁰⁹

Senyör toprağını sattığı zaman üzerinde yaşayan ve çalışan serf, aynı şekilde toprağı satın alan diğer senyöre itaat ederdi ve onun için çalışmayı sürdürürdü. Beslenme giyecek ve barınak senyör tarafından pek sağlanmazdı. S erf senyörün işini yapmanın yanı sıra topraklarını ekip-biçer, tezgâhlarda dokuma yapar, ateşlik odun keser ve senyörünün mülkündeki yolları ve köprüleri tamir ederdi. Serflerin bizzat kendilerinin inşa etmesi şartıyla

¹⁰⁹ Güran, *İktisat Tarihi*, s. 36-37; Bloch, *Feodal Toplum*, s. 374-388; Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 79; Epstein, *Geç Dönem Ortaçağ Avrupası*, s.56-57.

barınak yapmalarına izin verilirdi. Bacası olmayan tek bir zeminin ortasında ateş yanan, yağmur, soğuk ve böceklere karşı korunaklı olmayan bir kulübede yaşarlardı. Senyör, serfin hemen hemen her kazancına ortak olduğu gibi kendi değirmen ve şaraphanelerinde serflerin ürünlerini işlemesini şart koşar ve bunlardan da pay alırdı.¹¹⁰

Senyör ile serf arasındaki bu ilişkiler ne kadar aynî ve nakdî ödemeler, bazı şahsi hizmetler karşılığında koruma ve adaletin eşit sağlandığı bir ticaret olarak düşünülse de serfin senyöre bağlı olduğu, serfin hareket sahası senyör tarafında sınırlandırıldığı göz önüne alındığında eşitlik ve adalet gibi kavramlardan bahsetmek mümkün olmasa gerektir.

4.4.2. Serbest Köylüler

Serbest köylüler serfler gibi ağır yükümlülükler taşımıyorlardı. Özgürler, kişisel statülerden ötürü serflerden ayrılmaktaydı. Mesela özgür kişi silah taşırken serf köylüler taşıyamazdı. Serbest köylü kızını senyörün izni olmadan evlendirebilir, oğlu rahip olabilir veya hayvanını istediği gibi satabilirdi. Ekonomik bakımdan serbest köylü oldukça düşük bir yıllık aynî ve nakdî ödenek karşılığında toprak işlemekteydi. Serflerin gördüğü işleri genelde serbest köylüler görmezdi. Mesela tokmakla buğday dövmek veya çatalla gübre atmak gibi ağır ve pis işlere koşulmuyorlardı. Sadece zirai işgücü doruk noktasına ulaştığı zamanlarda işgücü sağlardı.

Aynı zamanda serbest köylü toprağa bağlı değildi. İstedığı zaman toprağı bırakıp gidebilir veya oğluna miras bırakabilirdi. Serfin hiçbir itiraz hakkı yokken serbest köylü yapması gerekenden ya da ödemesi gerekenden fazlasına maruz kalırsa kral mahkemesine itiraz için başvurabilme hakkına sahipti.¹¹¹

Ortaçağ Avrupası'nda eşitsizlik söz konusuydu. Bu dönemde önemli olan senyörlük bölgesindeki senyörlerin çıkarlarıydı. Kölelerin serf durumuna geçirilmesi sadece isimlerini değiştirmişti. Serbest köylüler bölgenin yerlisiydi sadece başlarına gelen sistem yeniydi. Bu yüzden hâkimiyet söz konusu olduğu için senyörlerin toleranslı davranması da anlaşılabilirdi.

¹¹⁰ Thornidike, *Medieval Europe*, s. 222-223.

¹¹¹ Thornidike, *Medieval Europe*, s. 228; Heaton, *İktisat Tarihi*, s. 90-91, Bloch, *Feodal Toplum*, s. 374.

4.5. Şövalyelik

İngilizce’de “*knight*”, Fransızca’da “*chevalier*”, Almanca’da “*ritter*” ve İspanyolca’da “*caballero*” kelimelerine denk gelen şövalye terimi Latince’de at anlamına gelen “*caballus*” kelimesinden türemiştir. Ancak “*Caballus*” kelimesi VI. yüzyıl ile X-XI. yüzyıllar arasında savaş atını tanımlamak için kullanılırdı.¹¹² Duby’e göre bu kavramı tanımlamak için “*Miles*” kelimesi de kullanılmıştı ve bu kelimenin çıkış tarihi olarak da 971 yılını ifade etmekteydi.¹¹³

Kavramsal olarak ise şövalyelik açıklanması zor bir kavramdır. Ancak daha belirgin kökeni Erken Ortaçağ Avrupası’nda hâkim gözükmeye başlayan feodalizme dayanmaktadır. Başlangıçta feodal soylular zamanlarının çoğunu arazi, vergi ve yağma için savaşarak harcıyorlardı. Şövalyeler için katliamdan ziyade daha yüceltici idealler vardı. Vassalın lorduna sadakati ve onun lordunun mülkünü korumadaki kahramanlığı ilk feodal erdem idi. Şövalyeler için erdem kahramanlık, savaşlarda cenk etmek, düşmanlığa karşılık kibarlık, alt sınıfa karşı cömertlik demektir. Şövalyenin en büyük arzusu olan şan mücadele yoluyla kazanılırdı. Onur ise şövalyelik kurallarına göre yaşayarak elde edilirdi. Şövalyelik kuralları kahramanlık, cömertlik, cesaret, kibir, savurganlık ve zalimlikten çok uzak kalmadığı için kaba bir taslaktı. Ancak şövalyeler feodal kurumların taleplerine uygun şekilde hareket ettikleri için onurlu kişilerdi. Kısacası şövalyelik iyilik yapmak şevkiyle güdülenmiş, dinsel olarak kutsanmış ve dini törenlerle bağdaştırılmış askeri bir kurumdu. Özü itibarıyla, kahramanlık fantezi ve heyecanlarından kaynaklanan, fakat etik bir ülkü görüntüsü kazanan estetik bir ülküdür. Ortaçağ düşüncesi ona soylu bir yeri, ancak onu din ve erdemle akraba kılarak verebilirdi. Fakat şövalyenin bu etik işlevi yerine getirmekte pek de başarılı olduğu söylenemez. Dünyevî tutkusu ve güzellik derecesine kadar yükseltilmiş gururu bu ülkünün başarılı olmasını mümkün kılmıyordu.¹¹⁴

¹¹² İsmail Güleç, H.Neslihan Demiriz, *Ortaçağda Şövalyelik ve Şövalye Eğitimi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, 2014, s.11-12

¹¹³ Duby, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, s. 206; Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s. 284

¹¹⁴ Johan Huizinga, *Ortaçağın Günbatımı*, çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 1997, s.100

Dünya tutkusu ve gururu zamanla şövalyelik kurumunu olumsuz etkiledi ve kurumda bir takım reformlara gidildi. Kilise ve Soylu Mahkemesi olan iki kurum şövalyelik kurallarında yeni reformlar geliştirerek feodal şövalyelerin askeri şiddetlerini hafifletmeye meylettiler. Böylelikle kilise XI. yüzyılda Truce Of God (Tanrını Ateşkesi) ve Peace of God (Tanrının Barışı) çağrısında sık sık bulundu. Bunlar bazı günlerde savaşın yasaklanması ve yardımsız toplum üzerine savaş yapılmasının durdurulmasına yönelikti. Şövalyenin askeri-politik etniğini değiştirmeye meyilli olan ikinci kurum feodal mahkeme ve soylu leydilerinden oluşuyordu. Özellikle de soylu leydilerini şövalyelerin sosyal yetenekleri, centilmence sohbetleri, dansları, müzik aletlerini çalmadaki becerileri etkilemekteydi. Bu da şövalyelere karşı bir sonsuz aşkın doğuşuna sebep oluyordu. Şövalyeler ise eğitim için buldukları şatoların hanımefendilerinden aldıkları dersler dolayısıyla onlara karşı aşk beslerler ve bu onları daha dirayetli yapardı. Zamanla kendilerine uygun bir eş seçerler ve kendilerini hiçbir karşılık beklemeden eşlerine adarları.

Şövalyelik eğitimi erken yaşlarda başlar. Yaklaşık 7 yaşında soylu bir çocuk page olarak diğer bir soylunun şatosuna hizmet etmek için gönderilirdi. 14 yaşında squire ve 21 yaşında şövalye olurdu.¹¹⁵ Şövalye eğitimi için ön koşul asalet ve erkek olmaktı. Şövalye eğitimi esas olarak dini eğitim, askeri eğitim ve değerler eğitimi olarak üç temel üzerine kurulmuştu. Hıristiyanlık esasına göre dini eğitim görürler, sadakat, vefa, cesaret, zayıflara yardım etmek, arkadaşlarına karşı yüce ve alçakgönüllü olmak gibi evrensel olan ahlakî ve insanî değerler eğitimi alırlardı. Page safhasından itibaren yoğun bir askeri eğitim alan çocuklar, squire olmaya kabul edilince bu eğitim daha da zorlaşırdı. Hizmetine girdikleri şövalyeden savaş eğitimi görürler, savaş yöntem ve taktiklerini öğrenerek sıkça pratik yaparlardı. Savaş aletleri at, kılıç, kalkan, mızrak, çelik miğfer ve örme zırh giysi-siydi.¹¹⁶ Ancak şövalyeliğin vazgeçilmez unsuru olan bu aletler külfetliydi.

Çatışmalar kılıç yoluyla çözülmüyordu. Ortaçağ Hıristiyan şövalyeleri arasında komşunun ekinlerinin ve hayvanlarının yağmalanması İslâmiyet öncesi Arap kabilelerindeki kadar yaygındı. Şiddet günlük yaşamın pek çok yönüne nüfuz ediyordu. Sorunların mahkemeye

¹¹⁵ Edmund H. Dickerman, "Chivalry", *Encyclopedia Americana, Volume VI*, New York: American Corporation, 1829, s. 611-612; George Payne Rainsford James, *The History of Chivalry*, New York: Harper & Brothers, Publishers, s. 28-33

¹¹⁶ İsmail Güleç, H. Neslihan Demiriz, *Ortaçağda Şövalyelik ve Şövalye Eğitimi*, s.147-152.

götürüldüğü durumlarda bile çoğunlukla, düello ya da dayanıklılık sınavı yoluyla şövalyelerin hayatında çözüme kavuşuyordu.¹¹⁷

Ortaçağ Avrupası'nda merkezi güçlerin zayıflamasıyla birlikte yerel krallıklar güçlenmeye başladı ve bu krallıklara bağlı lordlar, senyörler, baronlar ayrı bir güç haline geldiler. Bu zengin ve asil sınıflar mal ve mülklerini şövalyelere fiefler vererek koruyorlardı. Bu bir nevi şövalye maaşıydı. Ancak bu ücret her zaman nakit olmayabilirdi. Şövalyenin ihtiyacı olan silah, zırh, at ve elbise olmak üzere hayatını sürdürmesine ve işine yarayacak araç-gereç şeklinde ödenirdi. Aynı zamanda kilise de başlarda şövalyeyi kendi besler doyurdu. Sonraları ise kilise kendi arazilerinden şövalyelere vererek hem bu arazilerin işlenmesini sağlamak hem de şövalyelerin kiliseye olan maliyetlerini düşürmek istemiştir. Senyörler de şövalyelere karşı benzer bir tutum sergiliyordu. Böylece topraklar işlenmiş ve gerektiği zaman şövalye senyörüyle askeri güç olarak hazır bulunurdu. Tam donanımlı bir atla savaştan şövalyenin bir diğer geçim kaynağı savaşlardan elde edilen ganimetlerdi ve saygınlık kazanmada ise katıldıkları savaşlar ve turnuvalardı.¹¹⁸ Ancak soy-luluğun cesaret ve sadakat düşünüyü ifade etmesinin tek aracı da turnuva değildi. Bunda etkili olan bir diğer etken şövalye tarikatlarıydı. Bu tarikatların kökleri, tıpkı turnuvalar ve şövalyelerin kılıç kuşanma törenindekiler gibi, uzak geçmişin kutsal ayinleri içinde yer almaktaydı. Şövalye ilan edilen birinin omuzuna kılıçla üç kere vurma uygulaması, bir erişkinliğe geçiş ayiniydi; yani genç savaşçıya silah verilmesi törenine etik ve toplumsal bir kapsam eklenmiş olmaktadır.¹¹⁹

X. yy'da hiçbir şekilde üretime dâhil olmayan ve başkalarının kazancıyla geçinen şövalye, XI. yy'da tarım işletmelerine dâhil olarak kendi kazançlarını sağladılar. Ayrıca Haçlı Seferlerine katılarak elde ettikleri başarılar sayesinde hem ünlerini hem de servetlerini ikiye katlamışlardı. Haçlı Seferlerindeki önemli mevkileri şövalyeleri halkın gözünde kahraman yaptı. Batılı yazarlar din adamlarının öğretilerinin şövalyelik kurumuna

¹¹⁷Piers Paul Read, *Tapınak Şövalyeleri*, çev. Sinem Gül, 2 Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yay., 2003, s. 83.

¹¹⁸ Bloch, *Feodal Toplum*, s.273-276, 476.

¹¹⁹Huizinga, *Ortaçağın Günbatımı*, s.123; Ayrıca tarikatlar için ayrıntılı olarak bknz. Huizinga, *Ortaçağın Günbatımı*, s.124 vd.; Read, *Tapınak Şövalyeleri*, s. 83 vd.; Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, s.64-65.

önemli katkılarda bulunması hem kiliseyi hem de şövalyelik kurumunu dirayetli kıldığı ve toplumu ayakta tutan bu iki unsur olduğunu ifade ediyorlardı.

BÖLÜM 5: HAÇLI SEFERLERİNE DOĞRU

5.1. Ortaçağ Avrupası'nda Haçlı Fikrinin Doğuşu

Avrupa'da Haçlıları nitelemek için kullanılan “*Crusader*” terimi Haçlıların üzerindeki giysilerde bulunan kırmızı renkli haç¹²⁰ işaretlerine binaen verilmişti. Haçlı zihniyeti Batılı yazarlar tarafından dinî unsur olduğu kanaatini taşıırken genel olarak bakıldığında bu harekette siyasî, sosyal ve ekonomik unsurların da büyük bir rol oynadığı görülür. Ortaçağ Avrupası'nda din haçlı fikrinde sadece itici bir güç olmuştur. X. yüzyıl sonlarındaki Avrupa'nın durumuna göz atarsak, Karolenj Devleti'nin merkezi gücü parçalanmış, gerçek otorite kralın kontrolünden çıkarak her eyalette ileri gelen bir kişinin eline geçmişti. Ayrıca savaş için geliştirilmiş bir toplumun artık fonksiyonu kalmadığından bu saldırganlık içe dönmüş ve birçok eyalet daha da küçük parçalara bölünmüştü. Şövalyeler etrafta saldırgan davranışlarda bulunmaktaydı. Eyalet yöneticilerinin kontrol altına alamadığı bu şiddet tek otorite haline gelmiş, XI. yüzyılın ilk yarısında daha da artmıştı. Kilisenin bu şiddete karşı tepkisi önce barışçı olmuş ve Tanrı barışı çağrısı ile şiddet hareketlerini önlemeye çalışılmıştı. Fakat bu çaba savaşçılara ve şövalyelere pek tesir etmemişti.¹²¹

Aynı dönemde Cluny merkezinin başlattığı reform hareketi de geliyordu. Cluny reformu ile yeniden canlandırılan Kilise, bizzat kendisini yönetime sızmış olan yolsuzluklardan arındırmaya ve imparatorluğun, kendisini içinde tuttuğu bağı koparmaya girişti. Reformcular özellikle de Cluny fikirleriyle bağlantılı olan Papa II. Urbanus, laik dünya ile köprü kurup bu fikirleri herkese aşılama çalışıyordu. Reform hareketinin toplumda

¹²⁰ Haç, Hıristiyanlıkta en önemli dini-ikonografik şekil ve semboldür. Hz. İsa'nın iki dik tahtaya çivilenerek idamını simgeler, “*çehar mih*” şeklinde farsça “*dört çivi*” anlamında da kullanılmaktadır. Hıristiyan inancına göre çarımha gerilmek suretiyle haçta can veren Hz. İsa, insanlığın aslı günahına kefarete olmak üzere kendini feda ettiği için haç onun kurban oluşunun sembolüdür. Haç kelimesi Türkçeye Ermeniceden geçmiştir. Latince *Crux*, İngilizce *Cross*, Fransızca *Croix*, Almanca *Kreuz*, Grekçe *Stavros*(*İstavroz*), İbranice *Talah* ve Arapça *Salib* kelimesi “Haç” anlamını karşılamaktadır. İslam tarihçileri ise Haçlılardan genelde “*Franklar*” veya “*kâfirler*” diye bahsederken, Osmanlı Türkçesi'nde ise “*efrenc*” ve “*ifrencat*” diye bahsedilir. Mahmut Şakiroğlu, “Haç”, *DİA, C.XIV*, İstanbul, 1996, s.522-523; Işın Demirkent, “Haçlılar”, *DİA, C.XIV*, İstanbul, 1996, s.525; Güray Kırpık, *Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar*, İstanbul: Selenge Yay., 2009, s. 20-21; Carole Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015, s. 58-59.

¹²¹ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 1. Baskı, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997, s. 6; Demirkent, “Haçlılar”, s.526; Demirkent, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, s. 74.

canlandırıldığı Kudüs sevgisi yavaş yavaş bir tutkuya dönüşüyordu. Vaizler, inançlı kişilerin İncil'e bağlılıklarını ele alarak toplumu bölen saldırganlığın başka bir yöne kanaliz edilebileceğini ve insanların enerjilerinin kilise uğruna harcanabileceğini söylüyorlar, halkın anlayabileceği şekilde Hıristiyan mesajını vermek için İncil'den aldıkları kahramanlık ve savaş hikâyeleri sayesinde dinî duyguları harekete geçirmeye çalışıyorlardı. Bu gayretler sonucunda Avrupa içerisindeki şiddet XI. yüzyılın ikinci yarısında belli bir oranda azalmıştı. Asiller ve şövalyeler arasında ise daha güçlü bir inanç göze çarpıyordu.¹²² Kilisenin oluşturduğu bu inanç Avrupa asillerini ve şövalyelerini Müslüman toplumuna karşı mücadeleye itiyordu. Kilise'nin oluşturduğu bu mistik çaba, Avrupa toplumunu canlandırmış, onları Hıristiyanlığın Müslümanlıkla çarpışmasına yol açan yiğitçe ve görkemli Haçlı Seferleri girişimlerine atılmaya ve başarı kazanmaya sevk etmişti.

Avrupa'nın güneyinde bulunan Norman şövalyeleri, Güney İtalya'da Bizanslılar ve Müslümanlarla savaşarak, bu bölgede daha sonra Sicilya Krallığı'nı oluşturacak olan prenslikler kurmuşlardı. Pirenelerin güneyinde Hıristiyanlar, İspanya'daki Müslümanları mağlup ederek, aslında, XI. yüzyıldaki İspanyol Reconquistası'nı bir din savaşı havasına bürünmesine ve Haçlı Seferlerinin askeri ve ruhanî gerçekliklerine giden yolu hazırlamasına sebep olmuşlardı. Avrupa'daki canlanma ve bu tür girişimler, toplumun yalnızca gönül gücünü değil, sağlığını da kanıtlar. XI. yy'ın belirgin özelliklerinden biri olan yerli güç olmasaydı, kuşkusuz bu girişimler gerçekleşmezdi. Ailelerin verimliliği, o tarihte köylüler arasında olduğu kadar soylular arasında da yaygındı. Her yerde çok sayıda genç kuşak erkekleri, üstünde doğdukları topraklarda kendilerine yer bulamayacak ölçüde kalabalık hissediyorlar, şanslarını başka ülkelerde denemek için büyük bir istek duyuyorlardı.¹²³

5.2. Haçlı Seferi Oluşumunda Bizans'ın Etkisi

1071 yılında Malazgirt Savaşı'nda Selçuklulara karşı yenilgiye uğrayan Bizans¹²⁴, Türklerin hızlı bir şekilde Anadolu'da ilerlemesine engel olamadı. Süleyman Şah, 1075 yılında

¹²² Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 6; Demirkent, "Haçlılar", s. 526; Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", s. 74.

¹²³Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, s. 64-65; Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s. 75.

¹²⁴ Malazgirt Savaşı, Bizans hükümdarı Romanos Diogenes (1068-1071) ile Selçuklu Sultanı Alp Arslan (1063-1072) arasında 1071 yılında meydana geldi. Bu savaş Türk tarihi açısından büyük önem taşımakla birlikte Türklerin Anadolu'da hızla ilerlemesine Bizans engel olamamıştır. Buna nazaran tedirginliğe düşen

İznik'i ele geçirdi. Ardından akınları İstanbul Boğazı'na kadar getirdi. 1085 yılında imparatorluğun en önemli kentlerinden birisi olan Antakya'yı ele geçirdi. Bu durum Bizans içerisinde büyük bir tedirginliğe sebep oldu. Üstelik Bizans sadece Selçuklu baskısı altında değildi. 1071 yılında Bari'yi ele geçiren Norman Kralı Guiscard'ın, Güney İtalya'yı ele geçirerek oğlu Bohemond idaresinde Edirne'ye kadar ilerlemesi bir diğer önemli tehditti. İki güç arasında kalan Bizans büyük bir kaos içerisine düştü. Ancak 1085 yılında Guiscard'ın, 1086 yılında Süleyman Şah'ın ölümleri Bizans'ı bu kaos ortamından kurtardı ve harekete geçirdi. Doğu'da bulunan Türklere karşı imparatorun yaptığı savaşlar iyiye gidiyordu. 1092 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın (1072-92) ölümünden sonra Büyük Selçuklu Devleti içindeki yüksek otorite boşluğu ile iktidarı ele geçirmek için hanedan mensupları arasındaki mücadeleler Türk dünyasını zor duruma sokmuştu. Anadolu'da ise kurulmuş küçük Türk devletlerinin hükümdarları arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden, Bizans'ın lehine bir gelişme kaydedecek gibi görünüyordu. Türk dünyasındaki bu karışıklıklar Bizans tahtında bulunan I. Aleksios'un (1081-1118) Türk hâkimiyetini Anadolu'da kesin olarak sonlandırılması için iyi bir fırsattı. Ancak İmparatorun güçlü ordular için askere ihtiyacı vardı. Anadolu'nun eski askeri toplama merkezlerinin hemen hepsi kaybedilmişti. Tam bu konuda Batı Avrupa devreye giriyordu. Papa, imparatorun istemiş olduğu ücretli askerler konusunda yardımcı olursa, ihtiyaç duyulan güçlü ordular kurulabilirdi. İmparatorun talebi Papa II. Urbanus, için bulunmayan bir fırsattı. Papa bu çağrıya olumlu cevap verdi. 1054 yılındaki schisma Doğu-Batı Kiliseleri arasında büyük bir istikrarsızlık oluşturmuştu. Papa ise bu iki kilise arasındaki ayrılığı ortadan kaldırıp tek bir çatı altında toplama niyetindeydi. Fakat sayıları birkaç binle sınırlı kalacak ücretli asker topluluğu yerine daha geniş anlamda bütün Avrupa'yı içinde bulduracak bir akın başlatmayı planlıyordu. I. Aleksios'un amacı ise, Batılı şövalyelerin Bizans kuvvetleri ile birlikte Anadolu'da Türklere karşı savaşması ve Türklerin elinden

Bizans, Batı Avrupa'dan Türklere karşı yardım talebinde bulundu. Ancak asıl söz konusu olan Bizans kesiminin de bu muharebeyi tasdik etmemesiydi. Bizanslılar Diogenes'in güç gösterişi ve gurur meselesi yaptığını dile getiriyorlardı. Bu savaş sonucunda Bizans içerisinde iç karışıklıkların gözüktüğü ve Diogenes'in Bizans tahtındaki hakkından vazgeçmemesi, Bizans'ı zor durumda bırakmıştı. Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, çev. Işın Demirkent, Ankara: TTK, 1992, s.229.

Anadolu'nun alınmasıydı. Gerçekleştirilecek konsillerde de bu amacını sık sık dile getirecekti.¹²⁵

Tasarlanmaya başlanan sefer hazırlıkları sırasında Bizans'ın eski düşmanı olan Norman asıllı Bohemond'un olması ve sefer sırasında Bizans topraklarından geçen Haçlı birliklerinin yağma ve tahripde bulunması I. Aleksios'u tedirgin etti. Babasının bu tedirginliğini Anna Komnena, "*Keşiş Pierre bu büyük sefere, Kutsal Mezara saygı göstermek, onu kâfir Türklerin elinden kurtarmak için girişmiş idiyse de, aslında diğer kontlar, özellikle Bohemond, imparatora karşı eskiden kalma bir hınç besliyor ve onun Bohemond'a karşı Larissa'da meydan savaşı verdiğiinde kazandığı parlak yenilginin öcünü almak için uygun bir fırsat gözlüyorlardı, ortak duyguların kışkırtmasıyla böylece fırsat bulunca başkenti ele geçirmeyi düşlerinde görerek, oraya hepsi bu amaçla gelmiş idi. Görünüşte Kudüs'e bir sefer yapıyorlardı; gerçekte İmparatoru tahtından etmek ve başkenti ele geçirmek istiyorlardı.*"¹²⁶ gibi iddialı cümlelerle dile getiriyordu. Buna nazaran kontlardan özellikle Bohemond da dâhil haçlı birliklerinden vasallık yemini etmeleri istendi. Bu yemine göre Türk fetihlerinden önce Bizans'ın olan her şeyi imparatorluğa sadıkâne bir biçimde iade etmelerini imparatora garanti edeceklerdi. Çeşitli vasallık yeminine alışkın olan ve dahası Doğu'da fazla kalmak istemeyen Haçlı liderleri için mesele çok da önemli değildi. Ayrıca Bizans topraklarının ötesinde Suriye ve Filistin onlar için hedeflenen topraklardı.¹²⁷ Bizans İmparatorluğu ise Batı'nın Kutsal Toprakları ve Hıristiyanları kurtarma düşüncesine daha önceden sahipti. İnançsızlara karşı mücadele yeni bir şey değildi. İmparatorluğun zarurî ve ağır bir görevi olarak bu iş Bizanslılar için çoktan beri hedef-

¹²⁵ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 1-3; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 2008, s. 80; Birsal Küçükspahioğlu, "Haçlı Seferinin Başından 1204'e Kadar Batılıların Bizans'ı Zapt Etme Planları", *Tarih Dergisi*, Sayı: 42, 2005, s.49-51.

¹²⁶ Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1996, s.313.

¹²⁷ İbnü'l Esir, *El Kâmil Fi't Tarih Tercümesi*, C.X, çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul: Bahar Yay., 1991, s. 228; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 1995, s.336; Komnena, *Alexiad*, s.317-320; *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrnt D. Andreasyan, 3.Baskı, Ankara: TTK, 2000, s. 189; Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", s.70; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004,s.84-92; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, s.111-112; Calude Cahen, *Haçlı Seferi Zamanında Doğu ve Batı*, s.106.

lenmiş olup, eski bir Bizans ülkesi olan Kutsal toprakların kurtarılması Bizanslıların gözünde Hıristiyanlığın umumuna şamil bir görev olarak değil, devletin vazifesi olarak görülüyordu.¹²⁸

Anadolu'yu yeniden ilhak etmeyi arzulamakta ve bunu yapabilmek için de Batı'dan sadece ücretli asker istemekte olan I. Aleksios aldığı bütün tedbirlere rağmen, gün gelecekteki Batılıların Anadolu'yu ele geçirip burada yerleşmelerine engel olamayacaktı. Haçlı zihniyetini oluşturan Batı Avrupa, Bizans'ın şimdilik bu isteğini yerine getirecek ve Doğu'ya hareket için Bizans'ı bir nevi üs olarak kullanacaktı. 1204 yılına gelindiğinde ise artık Bizans'ın merkezi bir Latin İmparatorluğuna hizmet edecekti.

5.3. Haçlı Zihniyetini Oluşturan Konsiller

Haçlı Seferine hazırlık aşamasında düzenlenen konsillerde vaizler vasıtasıyla halk arasında yapılan propagandalar daima Hz. İsa'nın ve Hz. Meryem'in doğduğu toprakların Müslümanlardan alınması ve Doğu'daki Hıristiyan kardeşlerinin kurtarılması gerektiği fikri işlendi. Bu süreçte bazı konsiller düzenlendi. Bu konsiller Bizans Devleti'nin elçilerinin katıldığı ve karşılıklı taleplerin değerlendirildiği konsillerdi.

5.3.1. Melfi Konsili

1054 yılında Doğu ve Batı kilisesinin ayrılmasıyla birlikte siyasî olarak sürekli bir anlaşmazlık söz konusuydu. Sicilya bölgesinde bulunan Normanlar, Batı Kilisesini desteklerken Bizans topraklarına karşı mütemadiyen saldırılar düzenlemekteydi. Papa Gregorius döneminde yapılan reformlar Bizans tarafından kabul edilmiyordu. İki kilise arasında 1085 yılına kadar istikrarsız bir süreç seyreyledi. 1088 yılında papalığa geçecek olan Papa II. Urbanus konsiller vasıtasıyla hem Norman-Bizans arasındaki çekişmeyi durduracak hem de ılımlı bir politika izleyerek iki kilise arasındaki sert tutumu yumuşatacaktı.

Eylül 1089 yılında Papa'nın başkanlığında toplanan Melfi konsilinde, İmparator I. Aleksios Komnenos'un elçileri de bulunmaktaydı. 1081 yılında Bizans İmparatoru olan Nikephoros Botaneiates'i tahtan düşürdüğü için Papa Gregorius tarafından aforoz edilen I. Aleksios'un cezası bu konsilde kaldırıldı. II. Urbanus'un bu nazik tutumuna karşılık imparator, Batı dünyası ile uyumlu bir politika izlemeye hazır olduğunu ifade ediyordu.

¹²⁸ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 334.

Aynı şekilde Sicilya hükümdarı Roger de Bizans ile ilişkilerini düzeltme gayreti sarf ediyordu.¹²⁹ Doğu bölgesinden Batı'ya doğru yapılan Türk fetihleri bunda büyük bir etkiye sahipti. Uzun süre birbirleriyle mücadele halinde olan Bizans ile Sicilya arasında bu Türk ilerleyişi sayesinde siyasi bir birlik sağlandı. Papa II. Urbanus ise izlemiş olduğu politikalar vasıtasıyla 1095 yılının başlarında bütün Batı Hıristiyanlığının ruhanî efendisi ve hâkimi olarak dikkatini artık Doğu Hıristiyanlığına çevirmişti.

5.3.2. Piacenza Konsili

1095 yılında toplanan bu konsilde, Bizans İmparatorunun elçileri Türkler geri atılmadıkça Hıristiyanlığın Doğu sınırlarının güvence altına alınamayacağını ifade ediyorlardı. Bunu gerçekleştirmenin yolunun ise imparatorun hizmetine girerek şerefli bir şekilde Türklerle savaşmak olduğunu savunuyorlardı.¹³⁰

Papa II. Urbanus Batı'nın kavgacı şövalyelerini, silahlarını daha uzak ve kutsal bir vazife uğruna, güçlerini de kutsal toprakları savunmak amacına harcamalarını uygun görüyordu. Bu konsilde piskoposlar da bu görüşlerde hemfikir oldular; ayrıca, kontlar ve askerler de bu mücadelede yer almayı kabul etmiş görünüyorlardı. Konsil, papanın başhakem sıfatıyla başkanlık ettiği, Batı Hıristiyanlığının en büyük mahkemesi işlevini görmesi sebebiyle önemliydi.¹³¹

5.3.3. Clermont Konsili

Doğu'ya Haçlı Seferi düzenlenmesine kesin olarak karar verilen konsildir. Papa II. Urbanus 1095 yılının sonbaharında din adamlarına, soylulara, şövalyelere ve halktan oluşan geniş bir topluluğa "*Haçlı Seferi*" çağrısı yaptı. Çağrıda Batılı Hıristiyanlara Doğu'daki din kardeşlerini Türklerin baskı ve zulümlerinden kurtaracak bir savaşa katılmanın ne kadar şerefli bir görev olduğunu, Türklerin hükmü altında yaşamının korkunçluğunu ve İstanbul için ne kadar büyük tehlike arz ettiklerini belirterek Doğulu kardeşlerinin kendilerinden yardım beklediğini söylüyordu. Papa'ya göre İspanya'da Müslümanlara karşı sürdürülen savaşla Doğu'da Türklere karşı yapılacak mücadele aynı derecede kutsaldı.

¹²⁹ Demirkent, *Haçlı Sefereleri*, s. 3; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, s. 78-80.

¹³⁰ Demirkent, *Haçlı Sefereleri*, s. 4.

¹³¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, s. 81-82.

Urbanus bu konudaki düşüncesini, “*Hıristiyanları bir yerde Müslümanlardan kurtarıp başka bir yerde onların zulüm ve baskısı altında bırakmak fazilet değildir.*” sözleriyle ifade etmiştir.¹³² Müslüman karşıtlığını çağrısında, “*Aşağılanmayı hak etmiş, insanlık onurunu yitirmiş ve şeytanın iğrenç kölesi olmuş bu kâfir ırk Yüce Tanrı’nın seçtiği halkı yenerse, bizim için bu büyük bir utanç olmaz mı... Bir yandan gerçek iyiliklerden yoksun zavallılar, öbür yandan gerçek zenginliklerle donanmış insanlar olacak, bir yanda Tanrı’nın düşmanları, öbür yanda dostları savaşıacak*” cümleleriyle dile getirmişti.¹³³

Konsilde sık sık Kutsal toprakların tahrip edilip yıkıldığını ve Hıristiyanlığın Türkler tarafından vahşice muamelelere tabi tutulduğu dile getiriliyordu. Bir zamanlar kardeşleriyle ve akrabalarıyla kavga eden Hıristiyanlar bu kavgayı bırakıp Doğu’daki kardeşlerine zulüm eden Türklere karşı mücadele etmelilerdi. Tanrı da bunu istemekteydi. Yaşlı kadınlar, çocuklar, sakat insanlar, keşiş ve rahipler hariç zengin-fakir herkesin katılması uygun görülüyordu. Savaşta hayatlarını kaybedenlerin günahları affolunacaktı. Bu savaş sonunda Kutsal topraklarda, Tanrı’nın dostları sıfatıyla sevinç dolu iyi bir hayat yaşayacaklardı. Mütevazı sınıflardan oluşan Clermont Konsili’nde, sefere katılacak kişilerin bütün dünyevî mülkleri onların yokluğunda kilisenin denetiminde olacaktı. Mahalli piskoposlar bunların güvenli bir şekilde korunmasından sorumlu olacak ve yurduna geri dönen savaşçıya aynen teslim edilecekti. Sefere katılacak herkes hareketin sembolü olarak haç işareti taşıyacaktı. Kırmızı bir bezden yapılacak olan bu haç işareti elbiselerine dikilecekti. Haçı kabul eden herkes Kudüs’e sefere gideceğine and içecek, Kudüs’e ulaşmadan geri dönerse ya da hiç sefere katılmazsa aforoz edilecekti. Hz. Meryem’in göğe yükseliş günü olan 15 Ağustos tarihinde Doğu’ya doğru harekete karar kılındı. Aynı zamanda Papa II. Urbanus, hareketin başına bir kilise adamı ve kendisine tabi olan Le Puy piskoposu Adhemar de Monteil’nin tayinini kararlaştırdı.¹³⁴ Bu konsilde alınan kararlar vaazler yoluyla bütün Avrupa’ya duyuruldu ve karşılık da buldu.

¹³² Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 5.

¹³³ Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s.153.

¹³⁴ Charles Mills, *The History of the Crusades, Vol. 1*, London: Longman Press, 1828, s. 26-27; August C. Krey, *The First Crusade*, London: Humphrey Milford Oxford University Press, 1921, s. 27-30; Işın Demirkent, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, s.71; Işın Demirkent, “Haçlılar”, s.526; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, s.84-86; Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.48; W.

5.4. Haçlı Seferi'nin Başlaması ve Sonuçları

Birçok tarih yazarı bilimsel geleneğe uygun olarak hareketin çeşitliliği üzerinde dururken, Batılı yazarlar bu hareketin asıl motifini dinî unsurlara mal etmektedirler. Bunun sebebi ise Haçlı Seferleri tarihiyle uğraşan hemen bütün bilginlerin Batı dünyasına ve Hıristiyan dinine mensup olmalarıdır.

Din, İspanya'nın Müslümanlardan geri alınmasında etkin olduğu gibi Haçlı Seferlerinde de etkin olmuştur. İnsanlar çağın getirmiş olduğu zor şartlardan sığınak olarak kiliseyi gördüler ve böylece kilisenin emirlerine itaat etmekten kaçınmadılar. Kilise ise bunun farkındaydı ve siyasi amaçlar için dinî motifi ön planda tutuyordu. Doğu'daki Hıristiyanların zulüm gördüklerini, zenginlik içerisinde sefil yaşadıklarını, Müslümanlar tarafından eziyet gördüklerini sık sık dile getiriyordu. Ancak kilise Doğu'ya yani Müslümanlara karşı haksız bir suçlama da bulunuyordu. Doğu'daki siyasî istikrarsızlık sadece Hıristiyanlara karşı bir huzursuzluğu değil bütün toplumları etkileyecek mahiyetteydi. Ayrıca doğu bölgelerindeki huzursuzluk hac görevini yerine getirmek için kutsal topraklara giden hacılara da sirayet etmişti. Azimi, “*Suriye limanlarının ahalisi Frenk ve Bizanslı hacıların Kudüs'e geçişini engelledi. İçlerinden sağ kalanlar ülkelerine dönüşte bu haberi yaydılar. Bunun üzerine askeri istilaya hazırlandılar. Bu haberler bütün sahil kentlerine ve İslam memleketlerine erişti*”¹³⁵ cümleleriyle ifade etti. XI. yüzyılın Doğu bölgesinde Şii alt yapılı Fatımi Devleti, Sünni kesimin hâkim olduğu toprakları ele geçiriyordu. Fatımilerin Hıristiyan kesimine yaşattığı zulüm, Batı toplumunda yeni hislerin oluşmasına yol açtı. Kutsal topraklara giden hacıların her biri ülkelerine kutsal şeylere yapılan saygısızlık ve bireylerin sefaletinden bahsediyordu. Doğu'daki bu duruma karşı Papa II. Sylvester, Kudüs kilisesini kurtarmak ve oradaki gömütleri koruma altına alınması için bir evrensel kilise gücünün oluşturulmasından ilk kez bahsetmişti.¹³⁶ Bu çağrısı Doğu'da Büyük Selçuklu Devleti'nin Kudüs, Ermeni yerleşimi ve Gürcü topraklarını ele geçirmesiyle birlikte Bizans topraklarına yapılan Türk fetih hareketleri Batı'nın saldırı için uygun bir

Montgomery Watt, *İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2013, s. 84.

¹³⁵ Ebû Abdullah Muhammed el-Azimî, *Azimi Tarihi*, çev. Ali Sevim, Ankara: TTK, 1988, s.28; Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, s. 77.

¹³⁶Thorndike, *Medieval Europe*, s. 297; Mills, *The History of the Crusades*, s. 23-24.

vakit beklemesine yol açtı. Papa II. Urbanus döneminde uygun ortam ve şartlar sağlandıktan sonra Haçlı Seferi çağrısı yapıldı. Seferler temel olarak Doğu'daki Hıristiyan kardeşlerini kurtarmak için hac yolculuğu adı altında gerçekleştirildi. Ancak Batılıların asıl amaçları, kendi mezheplerine aykırı inançta olduklarından aslında nefret ettikleri Doğu Hıristiyanlarına yardım etmekten çok kendi hâkimiyetlerini sağlamaktı.¹³⁷ Kutsal toprakların bilhassa Kudüs'ün Müslümanların elinden kurtarılması, Selçukluların kutsal topraklara ve İsa'nın mezarına giden hacılara kötü davranmaları, Papanın emri altındaki Katolik kilisesinin tek dinî otorite olmak istemesi Haçlı çağrısını Avrupalılar için kabul edilebilir kıldı. Haçlı çağrısı yapan Papa II. Urbanus bu seferin büyük bir hac yolculuğu¹³⁸ olacağını belirtiyordu. Bu sefer çağrısını yapanlar sefere katılacakların günahlarının affolunacağını, kilisenin hacıların bizzat kendilerini ve mallarını daha önceden vermiş oldukları koruma güvencesi sözünü tekrarlıyorlardı. Fakat bu tuhaf bir hac daveti idi. Çünkü Papa II. Urbanus sefere katılmayı sadece silah taşıyan şövalyelerle, yani genç ve sağlıklı kişilerle kısıtlamaya çalışıyordu. Özellikle keşişlerin gitmesini kesin olarak yasaklamaktaydı. Din adamlarının dışında ihtiyarların, hastaların ve kadınların da sefere çıkmak için uygun olmadığını söylüyordu. Hâlbuki hac ziyaretleri, geleneksel olarak günahlardan arınmak

¹³⁷ Demirkent, "Haçlılar", s.527.

¹³⁸ İlk Hıristiyan devresinin azizleri ve din adamları hep doğuluydu. Azizlere aşırı hürmet göstermek eğilimi gittikçe yayıldı. Azizlerin mezarlarından ilahi yardım bulunabileceğini, bunların cismani kalıntılarının mucize yaratmaya kâdir olduğunu düşünüyorlardı. Bu düşüncelere uyarak birçok erkek ve kadın bir aziz kalıntısı görebilmek için uzun seyahatler yapıyorlardı. Bu kalıntıları bir tacir veya herhangi bir tarzda Batı'ya taşımakla meşgul oldular. Ancak asıl olanlar Doğu'da kaldı ve Hıristiyan toplumlar "hac" vazifesi olarak Doğu'ya dinsel bir akım başlattılar. 8.yüzyılda Doğu'ya giden hacıların sayısında artış gözlemlendi. Büyük Kral devrinde bu hac vazifesi organize bir şekilde yapılmaya başlandı. Frank hükümdarı olan Büyük Kral, Batı'ya iyi bir düzen ve bir dereceye kadar refahını iade etmişti ve halife Harun Reşid ile ilgili münasebetler kurmuştu. Bu ilişkiler Kudüs'e büyük oranda hacının ulaşmasını sağlamıştı. Bu hacıların arasında kadınlar da bulunmaktaydı. Ancak büyük hac seyahatleri evresi, 10. yüzyılda başladı. Bu yüzyılda Araplar İtalya, Güney Fransa ve Girit'i ellerinden çıkarmışlardı. Bizans donanması, Akdeniz'i canlandırarak fırsatı yakalamıştı ve Bizans İtalyan ticaret gemilerini rahatsız etmeden imparatorluk limanları arasında seyahat etmeye ve Müslümanlar vasıtasıyla Filistin ve Suriye ile ticari ilişkiler kurmaya başlamışlardı. 910 yılında tesis edilen Cluny Manastırı hac seyahatlerini pratik anlamda geliştirmek istiyordu. Cluny manastırının faaliyetlerinin Fransa ve Lorraine bölgelerinde artması bu bölgeden hacı sayısının artmasına da vesile oldu. Cluny akımıyla birlikte Kutsal Ülke'ye çok fazla hac kfilesi gidiyordu. Doğu'da ise İtalyanlar, güçlü bir Müslüman şehri olan Kahire'yi iyi biliyorlardı. Halifeye sundukları zengin hediyeler vasıtasıyla, Latin rituali olarak dini hizmetlerini yerine getirebildikleri Kudüs'te bir Kilise yapısı için hükümdar iznine sahip oldular. Burada yapılan Kilise'nin insanlar arasında hastalıkları iyileştirdiğini, yorulan Hıristiyan hacılarına dinlenme yeri olduğunu söylüyorlardı. Kilise fakirlere yardım sağladığı için önemliydi. Amalfi, İtalya şehirleri ve Güney Sicilya'daki insanlar Doğu'ya ticari anlamda büyük önem veriyordu. Mills, *The History of the Crusades*, s.13-15; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, s.32-36.

için yapılan bir görevdi. Sağlıklı insanlara haccı yasaklamak imkânsızdı. Hatta hastalar bile şifa bulmak için giderlerdi. Papa II. Urbanus'un haçlı hareketini büyük bir hac seferi olarak tanımlaması sadece bir politikaydı. Diğer yandan Müslümanlara karşı yürütülen bu öc alma çağrısı aynı şekilde Yahudilere karşı da yürütüldü. İsa'nın intikamını, mirasını Müslümanlardan almak için savaşacakları gibi İsa'nın şerefine ve bedenine çok ağır darbe vuran, onu çarmıha geren Yahudilerden de intikam alacaklardı.¹³⁹

XI. yüzyılın sonuna doğru Batı toplumunda meydana gelen uygun ortam sayesinde Avrupa harekete geçme fırsatını yakaladığına, yüzyıllardan beri bütün Akdeniz çevresine hâkim bulunan Müslümanların gücünü kırabileceğine ve özellikle yarım asırdan beri Anadolu'ya yerleşmekte olan Türkleri söküp atarak bu topraklara sahip olabileceğine inanıyordu.

Bu yüzyılın ikinci yarısında Avrupa için söz konusu hedefi gerçekleştirecek bir fırsat ortaya çıktı. 1074 yılında Bizans İmparatoru VII. Mikhail (1071-1078), o zamana kadar Hıristiyanlığın doğu sınırını koruma görevini üstlenmiş olan imparatorluğun askerî bakımından düştüğü zaafi gidermek üzere papalık aracılığıyla Avrupa'dan Türklere karşı ücretli asker yardımı istedi. Esasen papalık da bir süreden beri Bizans'ın Anadolu'daki Türk ilerleyişini durduramamasından endişe duyuyordu. Bu sebeple Papa VII. Gregorius imparatorun askerî yardım çağrısını olumlu karşıladı. Ancak yardım gerçekleştirilemedi. Bununla beraber on beş yıl sonra papalık makamına geçen Papa II. Urbanus ile Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos (1081-1118) arasında aynı konu yeniden ele alındı. 1054 yılından beri Roma ve Bizans Kiliseleri arasındaki schisma Bizans İmparatorluğu ile Papalık arasındaki siyasi ilişkileri tehlikeye atıyordu. Çünkü Roma Bizans'a güvenmiyordu. Roma Alman İmparatorluğuyla sürekli çatışma halindeydi ve Bizans'ı sürekli istila eden Normanlarla ise ittifak yapmayı uygun görüyordu. İki gücün yani Bizans ve Roma'nın içerisinde bulunduğu bu siyasi çalkantı, Doğu'dan Avrupa'ya doğru hızlı bir şekilde gelen Türk akınları sebebiyle birlik olmaya dönüşecekti. Müslüman tehdidine karşı Doğu ve Batı Hıristiyanlarının işbirliği kaçınılmaz görünüyordu. I. Aleksios ile Papalık arasında müzakereler başladı. Fakat tarafların her ikisinde de maddi yardımlar me-

¹³⁹ Mills, *The History of the Crusades*, s. 13; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 5-6; Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", s.73-75; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, s. 85.

selesi kesin bir biçimde Kiliselerin birleşmesi konusunu ön plana çıkarıyordu. Bizans yerli yardımı alabilmek için bu bedeli ödeyeceği izlenimini veriyordu. Roma ise maddi yardımı Kiliselerin birleşmesi için en iyi şekilde kullanmak amacındaydı.¹⁴⁰ Bunun göstergesi olarak XI. yüzyılda Türklerin Batı'ya ilerlemeleri ve aynı yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'yu yurt edinmeye başlamaları üzerine, Avrupa dünyasının "Kutsal toprakları kurtarmak" sloganı ile Türkleri Önasya'dan atmak ve bu bölgeye bizzat sahip olmak için başlattığı ve 200 yıl boyunca Yakındoğu'yu kan ve ateş gölü haline çevirdiği bir saldırı olayı Bizans'ın menfaatine görülebilirdi. Ancak asıl siyasî çatışma Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden ziyade Batı Hıristiyanlığının en yüksek makamı olan Roma kilisesinin arzusu, bütün Hıristiyanlık âleminin tek efendisi olmak gayesini gerçekleştirmek için aynı iddiayı savunan rakibi İstanbul patrikliği üzerinde üstlük sağlamak ve Doğu hâkimiyetini ele geçirmek idi.¹⁴¹

Ekonomik olarak zaman, kolonileşme çağı idi. Üstelik Haçlı Seferi için vaazler verildiği devre, kuraklık yüzünden hasadın çok fena olduğu ve neticede tarımda büyük bir çöküntü yaşandığı zamana rastlar. 1094 yılında sel ve salgın hastalıkları, ertesi yıl kuraklık ve açlık felaketleri izlemiştir. Roma İmparatorluğu'nun aksine, Avrupa nüfusu sürekli olarak artıyordu. Fief olarak verilen araziler tükeniyor, gençler ve diğer vassallar kendi isteklerini gerçekleştirmek için göç etmek zorunda kalıyordu. Topraklar kiracı ve serfler ile aşırı kalabalıklaşıyordu. Avrupa'daki bu aşırı nüfus yoğunluğu açlık ve büyük ekonomik sıkıntılarının yaşanmasına sebep olmuştu. Oysa bu olumsuzluklara karşı Papa II. Urbanus, Haçlı Seferine katılanlara sadece ticarî fırsatlar değil, aynı zamanda dış dünyanın sunacağı zenginlikleri de vaat ediyordu. Bunu ise "Tanrı İstiyor" sloganı ile kutsallaştırıyordu. Yani Kutsal kitapta içinde süt ve bal akan, Doğu topraklarına yerleşmek efsanesi yani zengin bir toprağa sahip olmak arzusu köylüleri, topraksız oğulları ve ufak alanları paylaşan ailelerin fertlerini cezbeden bir hayaldi. Papa II. Urbanus, Clermont Konsili'nde "bu memleket artık sakinlerini doyurmaktan acizdir; onun için mülkü tahrip ediyor ve bitmez tükenmez şekilde birbirinizle savaşıyorsunuz" demiştir. O halde Doğu'ya gitmeli

¹⁴⁰ Demirkent, "Haçlılar", s. 526; Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, s.91-92

¹⁴¹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 8-9; Demirkent, *Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri* " , s. 66-67; Küçükspahioğlu, "Haçlı Seferinin Başından 1204'e Kadar Batılıların Bizans'ı Zapt Etme Planları", s. 48

ve kendilerini içinde buldukları sefaletten kurtarmalı idiler. Demek ki onları bu maceraya iten sebep, Doğu'da para ve toprak sahibi, yani zengin olmak düşüncesi idi. Avrupa'daki pek çok kral ise topraklarını genişletmek için bunu iyi bir fırsat olarak değerlendiriyordu.¹⁴²

Avrupa içine düşmüş olduğu yoksulluktan kurtulmak ve Avrupalı tüccarların Müslümanların elinde olan Akdeniz ticaret limanlarını ele geçirmek istiyordu. İtalyan kıyı şehirleri, Haçlı Seferleriyle ticarî emtiayı daha geniş sularda taşıma fırsatına sahip olacaktı. Bunun yanında, İspanya'dan Suriye'ye kadar Akdeniz'i denetimi altında tutan ve egemenliğini görünüşte sınırı olmaksızın güney ve doğu yönünden genişleten İslâm'ın yüzyıllardır büyük bir düşman olduğuydu. İşte Haçlı Seferleri Avrupa'nın bütün bu arzu ve isteklerine bir şans sunuyordu. Yani Avrupa bir yanda Batı feodal ekonomisini Müslümanlara karşı Haçlı Seferi ile Avrupa içinde göç ve kolonizasyon faaliyetleri ile dışarıda ticari üsler kurma şeklinde görülen çarpıcı bir genişleme sürdürüyor iken diğer yanda ise Haçlı Seferi XI. yüzyıl şövalye ve köylülerine Batı'daki her türlü fazlalığa karşı bir çare yolu gibi göründü ve denizaşırı topraklar, zenginlikler, dirlikler elde etme arzusu yüksek bir hedef oldu.¹⁴³

Ortaçağ Avrupası sosyal yapı olarak vasallık ilişkisi üzerine kuruluydu. Serfler bağlı oldukları senyörler tarafından beslenir, bütün geçim kaynakları bağlı olduğu vassal tarafından tedarik ediliyordu. Kıtık, sel, hastalık gibi doğal felaketlerin yanı sıra ağır vergiler ile savaşların sebep olduğu açlık ve yokluk senyörün, idaresi altında bulunan insanlara bakamaz duruma gelmesine sebep oluyordu. Senyörler de bünyesindeki kişileri serbest bırakıyordu. Hürriyetini elde eden serfler bunun bedeli olarak barınma ve yiyecek bulma garantilerini kaybettikleri için milyonlarca işsiz ve aşsız insan ortaya çıkmakta ve Avrupa sokaklarını doldurmaktaydı. Bu insanlar işsiz ve aşsız olduklarından dolayı çeşitli asayiş problemleri yaratmakta (yol kesmek, hırsızlık gibi) ve Avrupa'nın huzurunu bozmaktaydı. Bu niteliksiz ve suç unsuru haline gelen insanlardan kurtulmak isteyen Avrupa

¹⁴² Thorndike, *Medieval Europe*, s. 286-287; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 8; Demirkent, *Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri* “, s. 75-76.

¹⁴³ Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s.76; Güran, *İktisat Tarihi*, s. 26; Watt, *İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, s. 88

asilzâdeleri ve din adamları, bahsedilen kitleleri Avrupa'dan uzaklaştırmak için dinî motifli ve onların fakirliklerini zenginliğe dönüştürme merkezli propagandalar yaparak Haçlı Seferlerine katılmaya teşvik ettiler. Zira Haçlı Seferlerine katılırlarsa ele geçirdikleri ganimetlerle Doğu'nun zenginliklerine kavuşup dünyalarını kurtarmış, Türklerin elinde olan kutsal yerleri kurtararak da cenneti kazanmış olacaklarını empoze ettiler. Bu durum, fakir kitlelerin hayallerini süsleyen bir câzibe unsuru olduğu için kalabalık kitleler büyük bir arzuyla bu seferlere katılmışlardır. Birkaç yüz şövalye ve çok sayıda silahlı piyadenin yanında binlerce yoksul, hırpani kılıklı kadın, çocuk, ihtiyar sefere eşlik ediyordu. Bu insanlar, istilacı bir güç tarafından topraklarından kovulmuş gibi bir toplu göç havası içerisindeydi. I. Haçlı Seferine tahmini olarak 600.000 niteliksiz insan katıldığı göz önüne alınırsa bu hareketin pek de göz ardı edilecek bir durum olmadığı görülür.¹⁴⁴ Özellikle de Kilise toplumu kendine uyarlayarak gereksinim duyulan ruhanî kuralları belirliyordu. Haçlı Seferinde olduğu gibi zor yaşam gerçeklerini hayaller ile süsleyerek insanlara sunuyordu. Onlara refahın yüksek olduğu, paranın yaygınlaşıp bollandığı ve uhrevî yaşamın hediyeler takdim ettiği bir hedefe doğru yöneltti. Avrupa'da çaresiz kalan halk bu vaatlere aldanarak Doğu'ya doğru yollara düştü.¹⁴⁵

Aynı şekilde Haçlı Seferi çağrısı şövalyelerin de yaşam anlayışına uygun gelmişti. Onların zihninde bu çağrı yeni bir anlam kazandı. Zaman “*Öc alma*” zamanıydı. Avrupa'daki toplum birbirine sıkıca bağlanmış büyük ailelerden oluşuyordu. Aile fertleri, akrabalarının menfaatlerini korumaya mecburdu. Feodal gruplaşmalar ve vasallar da aynı yönde hareket ediyorlardı. Böylece hem aile, hem de feodal münasebetler, kişinin üzerine “kan davası” sorumluluğunu yüklemekteydi. Kılıcını ailesi ve efendisi için kullanmak zorundaydı. Bu yüzden haçlı çağrısında kan bağına dikkat ediyorlardı. Papa II. Urbanus, “*Babalara, oğullara, yeğenlere hitap ediyorum. Eğer birisi, sizin akrabalarınızdan birini*

¹⁴⁴ Mills, *The History of the Crusades*, s. 29-30; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 334; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.129; Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 12. Baskı, çev. Ali Berktaş, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2016,s. 21.

¹⁴⁵ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 8; Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s. 89

vursa, kendi kanınızdan olanın intikamını almaz mıydınız? Efendimizin (İsâ) ve din kardeşlerinizin intikamını öncelikle almalısınız,”¹⁴⁶ sözleriyle hitap ediyordu. Demek ki insanlar baskı altındaki kardeşlerinin yardımına gidecekti. Doğulu kardeşlerini sevmeye mecburdular ve bu yardımı İsâ adına yapmak zorundaydılar. Bu Müslümanlardan bir öl alma (vendetta) çağrısı idi. Türklerin Suriye, Filistin gibi memleketlerde hâkim oldukları süre içerisinde, Filistin’i ziyaret için gelen Hıristiyanları bilhassa Roma topraklarından ve İtalya’nın çevre ülkelerinden gelenlere kötü davranıldığı propagandası Avrupa insanı üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştu.¹⁴⁷

Avrupa’da doğan Haçlı ruhu büyük bir yankı buldu. Siyasi, sosyal ve ekonomik asıl sebebi olan bu ruhun itici gücü din idi. II. Urbanus bu hareketin başına Le Puy piskoposu Adhemar de Monteil’i geçirmişti. Hareketin yankı bulmasında etkili olan bir diğer kişi ise hitabeti güçlü olan Pierre I’Hermite oldu. Avrupa bu keşişin vaazlerinin etkisiyle intikam ateşiyle yanıp tutuşuyordu ki sefer vaktini beklemeden Bizans’a doğru hareket eden ilk grup Pierre I’Hermite’nin grubu olmuştu. Ayrıca yeteri sayıda şöhretli asilzade haçlı ordusuna katılmış ve bu bakımdan sefere kudretli askeri bir temel sağlanmıştı. Toulouse kontu Raymond ve Vermandois dükü Hugue ile Flandre kontu II. Robert, Normandie dükü Robert ve eniştesi Blois kontu Etienne sefer hazırlıklarına başlamışlardı. Aşağı Lorraine dükü Godefroi de Bouillon ile kardeşleri olan Baudouin ve Boulogne kontu Eustache birlikte haçı kabul etmişlerdi. Bu şöhretli kişilerin yanında birçok şövalye ve Bayeux piskoposu gibi bazı önemli kilise erkânı bulunuyordu. Sicilya Kralı’nın oğlu olan Bohemond ve yeğeni Tancred, babasının ölümünden sonra krallıklarında bulamadıkları imkânları Doğu’da bulma umuduyla sefere katıldılar. Batı Avrupa’da bu şekilde toplanan büyük bir Haçlı birliği Doğu’ya yöneldi.

Haç altına giren bu şöhretli kişiler gruplar halinde ilk toplanma yerleri olan Bizans İmparatorluğuna seyahat ettiler. Pierre I’Ermite’in idaresindeki 20.000 kişilik Fransızlardan

¹⁴⁶ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 6

¹⁴⁷Mills, *The History of the Crusades*, s. 30-34; Gregory Abû’l Farac, *Abû’l Farac Tarihi 2*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK, 1999, s. 339; Demirkent, “Haçlılar”, s.526-527; Demirkent, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, s.74-75,Ebru Altan, “Anadolu’da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190), *Tarih Dergisi*, Sayı 47, 2008, s.77

oluşan ve Mayıs 1096 yılında harekete geçen bu ilk ordu, Macaristan ve Bizans topraklarında birçok yağma ve tahripte bulunarak 1 Ağustos 1096 yılında Constantinopolis'e ulaştı. Görünüşleri ve davranışları ile başşehir halkını dehşete düşüren Haçlılara şehir surlarının dışında dağınık şekilde kamp kurma izni verildi. Pierre l'Ermite saraya davet edilerek kendisine para ve hediyeler sunuldu. Fakat İmparator Aleksios, Pierre'nin kumandanlık vasıflarına sahip bir kişi olmadığını anladı. Bu çapulcu ordu da Türklere karşı savaşacak yetenekte değildi. Bu sebeple İmparator Aleksios, arkadan kontların idaresinde gelmekte olan asıl ordular şehre ulaşınca kadar bunları şehir civarında tutmaya çalıştı. Bizans İmparatoru I. Aleksios, Papa II. Urbanus'a vermiş olduğu orduların yiyecek gibi bütün ihtiyaçlarını karşılayacağı sözünü tuttu. Ancak Haçlı kitlesini disiplin altında tutmak imkânsızdı. Bunlar durmadan hırsızlık yapıyor ve her tarafı yağmalıyordu. Bu yüzden İmparator, 6 Ağustos'ta Haçlıları Anadolu yakasına geçirerek Nikomedia (İzmit) körfezi çevresine yerleştirdi. Ancak Haçlılar burada da huzursuzluk çıkararak etrafındakileri yağmalamaya, Müslüman-Hıristiyan demeden önlerine çıkan herkesi öldürmeye giriştiler. Haçlılar daha sonra Anadolu Selçuklu topraklarına girmeye başladılar. Bir Fransız birliği Selçuklu başşehri Nikea'ya (İzmit) kadar sokulup buradaki köyleri yağmaladı. Fransızların zengin ganimet sağlayan bu akınları Almanların kıskançlığını çekti. Alman-İtalyan birlikleri 6 Mayıs içlerinde papaz ve piskoposlarında bulunduğu 6000 kişilik bir haçlı birliği ile harekete geçerek, İzmit civarındaki Kserigordon Kalesi'ni ele geçirdiler. Bu kale yiyecek ve içecek dolu olduğu için bir üs olarak kullanılacaktı. Durumu öğrenen Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan kaleyi geri almak üzere birlik topladı. Kalenin suyu surların dışındaki bir kuyu ile vadideki bir kaynaktan sağlanıyordu. Türk birliği 29 Eylül'de Kserigordon önüne geldi ve Haçlı birliklerini yenerek kuyu ve kaynağı ele geçirdi. Susuz kalan Haçlı birlikleri de teslim oldu.¹⁴⁸ Avrupa'da bu yenilgi büyük endişe uyandırdı ve daha disiplinli ve teşkilatlı birlikler toplanarak Doğu'ya doğru hareket hızlandı. Bizans'ı üs olarak kullanan bu birlikler vassallık yeminlerini ederek Anadolu'ya doğru yöneldiler. Ancak Selçuklu Sultanı bu seferi hafife aldı ve Danişmedlilerle olan mücadelesinden vazgeçmeyerek başşehri savunmasız bıraktı. Durumun ciddiyeti ise İzmit'in Haçlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra anlaşılacaktı. Ama artık çok geç ka-

¹⁴⁸ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 9-16; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, s. 100-101; Ebru Altan, "Anadolu'da Haçlılarla Savaş (1097-1190)", s.82-84.

lınmış olacaktı. Pierre I'Hermitte'nin Anadolu Selçuklularına karşı ilk yenilgisi istisna tutulursa Haçlı birlikleri Anadolu topraklarında genel olarak bir başarı elde etmişlerdi. 1097 Haziran ayında Anadolu Selçuklu Devleti'nin başşehri olan İznik ele geçirildi ve Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan, aldığı yenilgiler sebebiyle Orta Anadolu'ya çekildi. Danişmendlilerin de elde etmiş olduğu başarıları Haçlıların, Urfa (1098-1144), Antakya (3 Haziran 1098) ve Kudüs (15 Temmuz 1099) gibi Yakındoğu topraklarını ele geçirmelerine engel olamamıştı. Büyük Selçuklu Devleti ise küçük yönetim birimlerine ayrılmış, bir yandan taht mücadeleleri ve atabeglikler arasındaki iktidar mücadeleleri yaşarken diğer yandan Oğuz isyanı, Bâtınî faaliyetleri ve Fatımilerin siyasi hareketleri devlete nefes aldirmiyordu. Batı'nın Haçlı çağrısı bir nevi tam zamanında olmuştu. Çünkü bu istek ve ideolojilerine ne Bizans'ta ne Anadolu'da ve ne de Yakındoğu'da engel olacak güçlü bir siyasî güç yoktu. Bu hareketin başarılı olmasının en büyük sebebi bölgesel istikrarsızlıktı.

5.5. Haçlı Seferi'nin Ortaçağ Avrupası Üzerine Etkisi

Haçlı Seferlerinden fiilen etkilenen Akdeniz'in doğusundaki topraklar, savaş zamanında başlıca amaçları kişisel konumlarını korumak ve rakipleri karşısında üstünlük sağlamak olan çok sayıda küçük lider arasında bölüşüldü. Bu liderlerin Franklara karşı birleşmelerini sağlayacak bir güdü yoktu ve bunların bazıları diğer Müslümanlara karşı Franklarla ittifak kurmaktaydılar. Haçlı Seferinin başarı kazanmasını, Müslümanların içerisinde yaşadığı siyasî çalkantılar ve bölünmüşlük mümkün kıldı.¹⁴⁹ Hıristiyanlığın karşı saldırısında İslâm Devletleri siyasî istikrarsızlıklar yaşıyordu. I. Haçlı Seferi İslâmiyet'in ilk kesin gerilemesini belirliyordu. Haçlı Seferleri'yle birlikte Doğu mallarına talebin artması ve Doğu Akdeniz ülkeleri tarafından çevrilmiş bir bölgede olması İtalya'nın Doğu mallarının ticaretinde öncü konumda olmasını kolaylaştırdı. Venedik ticaretinin can damarı Doğu Akdeniz ülkeleriyle olan bağlantısıydı. Venedik, Bizans topraklarında yeni ticari kazanımlar elde etmişti. Bu kazanımlar onun Müslüman ülkelerinde ikinci bir faaliyetini elbette dışlamıyordu. Ama Venedik, Haçlılarla yapacağı vakitsiz birlikteliğin İslâm ülkeleriyle faaliyetini koparmasından edişe ediyorsa da, Haçlılarla özellikle de Normanlarla

¹⁴⁹ Watt, *İslâm'in Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, s.120.

birleşerek Bizans hazinesini kaybetmekten daha fazla korkuyor olmalıydı.¹⁵⁰ Bunun yanında, diğer İtalyan şehirleri de Haçlılara yardımlarda bulunuyorlardı. Örneğin, 1097 yılında bir Ceneviz donanması Antakya'ya doğru yola çıkarak Haçlılara destek ve malzeme götürmüştü. İki yıl sonra Pisalılar, Papa'nın buyruğu ile Kudüs'ü kurtarmak için gemiler gönderdi. O zamandan başlayarak tüm Akdeniz batılı gemilere açılmıştı. Roma döneminde olduğu gibi temelde bir Avrupa denizi olan bu denizin bir ucundan öte ucuna ulaşım yeniden sağlanmıştı. İslâm ilerleyişi deniz açısından sona ermişti. Kuşkusuz, Haçlı Seferinin siyasal ve dinsel sonuçları oldu. Kudüs Krallığı ile Urfa Kontluğu–Antakya Prinkepsliği, XII. yy'da Müslümanlarca geri alındı. Ama deniz Hıristiyanların elinde kaldı.¹⁵¹

Dönemin geçirmiş olduğu safhalar Ortaçağ Avrupası'na kendini bulma fırsatı vermişti. Toplumun zamanın şartlarına göre tutumu, endüstriyel hayat üzerindeki etkisi, kuzeyde nüfus artışı, kentler ve ticaretin büyümesi ile göçmenlerle tüccarların Doğu'ya doğru hareketleri nedeniyle Haçlı yönelişi hızlanmıştı. Haçlılar gittikleri Doğu'da, oradaki halkın ürettiği elbise gıda maddeleri ve diğer maddeler tarafından cezbedilmişlerdi. Doğu'da lüksü öğrenmiş ve lükse alışmışlardı. İpekli, pamuklu ve değerli yünlü kumaşlar satın almışlar ve bunları evlerine, kiliselerine veya arkadaşlarına göndermişlerdi. Baharat, sos, zengin yemekler ve Bağdat ile Tir'de üretilen şeker çubuklarına yönelik bir zevk geliştirmişlerdi. Odalarının tabanlarına kilim sermeyi duvara halı takmayı ve elbisenin altına çamaşır giymeyi öğrenmişlerdi. Şam kumaşları ve brokarlarla tanışmışlar, ince zırh ve kılıçlardan edinmişler ve bunlar Hıristiyan zanaatkârlar arasında taklit edilecek nesnelere olarak yayılmıştı.¹⁵²

Ticaret açısından Haçlı Seferlerinin sonuçları çok önemliydi. Dua edenleri, savaşanları ve çoğalan bir tüccar sınıfını bütün kıtaya yayarak Batı Avrupa'nın feodal uykusundan uyanmasına katkıda bulundular, yabancı mallarına talebi arttırdılar. Akdeniz ticaret yolunu Müslümanların elinden alarak bu denizi bir kez daha eskiden olduğu gibi Doğu ile

¹⁵⁰ Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, s.117,104; Hobson, *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, s. 127-128.

¹⁵¹ Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, s. 72.

¹⁵² Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, s. 124-125.

Batı arasındaki büyük ticaret yolu haline getirdiler. XI. ve XII. yüzyıllarda güneyde, Akdeniz’de ticaret canlandığı gibi, Kuzey denizlerinde de ticaret imkânları büyük ölçüde sağlandı. Ticaret dirilmedi, etkinleşti. Haçlı Seferlerinde on binlerce Avrupalı denizden ve karadan kıtayı geçerek Kutsal Ülke’yi, Müslümanlardan kurtarmaya gidiyordu. Yolda çeşitli nesnelere ihtiyaçları oluyordu, dolayısıyla tüccarlarda bunları karşılamak üzere yanlarında gidiyorlardı. Doğu’ya yolculuklardan geri dönebilen Haçlılar orada gördükleri garip ve lüks yiyeceklere, giyeceklere iştahları bilenmiş olarak dönüyorlardı. Avrupa insanın talepleri bu mallar için bir pazar yarattı. Bu yeni insanlardan bazıları topraksız olduğu için Haçlı Seferlerini, yaşama koşullarını düzeltebilecek bir fırsat olarak gördüler. Çoğu zaman Akdeniz’de Müslümanlarla sınır savaşları ya da Doğu Avrupa’daki kabilelerle çarpışmalar, gerçekte yağma ve toprak uğruna girişilmiş saldırılar olduğu halde, Haçlı Seferi adı altında yüceltiliyordu. Kilise bu talan seferlerini bir saygı değerlik tülüyle maskeliyor, amaçlarının İncil’i yaymak ya da münkirleri yok etmek ya da Kutsal Ülke’yi savunmak olduğunu söylüyorlardı. Bu görüşlerinde birçok unsur rol oynamış olabilir.

İlk olarak Kilise büyük bir güçtü. Kilise çağın savaşçı bir çağ olduğunu kavrayacak kadar zekiydi. Onun için savaşçıların ateşli hırslarını Hıristiyanlaştırabilecek başka ülkelere yöneltme fikrine dört elle sarıldı. İkinci olarak İstanbul’daki başkentiyle, Asya’daki İslâm gücünün merkezine çok yakın olan Bizans Kilisesi ile İmparatorluğu vardı. Roma Kilisesi Haçlı Seferleri ile kendi gücünü yaygınlaştırmayı amaçlarken, Bizans Kilisesi de bu seferler yoluyla Müslümanların kendi topraklarındaki ilerlemesini durdurabileceğini umuyordu. Üçüncü olarak, ganimet isteyen ya da borçlu durumda soylular ya az bir miras bekleyen ya da hiçbir şey beklemeyen küçük oğulları ki bütün bunlar Haçlı Seferleri sayesinde toprak ve servet kazanmayı düşünüyordu. Dördüncü olarak Venedik, Cenova ve Pisa gibi İtalyan şehirleri vardı. Venedik hep bir ticaret şehri olmuştu. Şehrin sokakları kanalsa, şehir halkının karada olduğu kadar tekne içinde de rahat olabileceğini tahmin edilebilirdi. Venedik bölgesi de çok elverişliydi. Doğu ticaretiyle Akdeniz vasıtasıyla iletişim halindeydi.¹⁵³ Avrupa’da toplum ve siyaset refah yaşam için Haçlı taraftarlığını ser-

¹⁵³ Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, s.28-32; Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, s. 104.

giliyordu. Hem ticaret hem sosyo-kültürel hem de dinî açıdan Ortaçağ Avrupası bu seferler sayesinde nefes almış ancak bunun daha özel bir çapta olduğunu söylemek makul olabilir.

Genel olarak Haçlı Seferlerinden önce de ticaret vardı. Akdeniz üzerinden İtalyan şehirleri vasıtasıyla ticaret sağlanıyordu. Ayrıca Müslümanların Avrupa topraklarındaki faaliyetleri hem Batı ekonomisinin kalkınması sağladı hem de Yunanistan'dan daha fazla İtalya ve İspanya'daki çeviri merkezlerinin ve kütüphanelerin sağladığı bilgi donanımıyla Avrupa kültürünü zenginleştirdi. Seferlerin ticaretten değilse de gemi kiralama veya Haçlılara ödünç verilen paralardan sağlanan kârlar ile Cenova ve Venedik gibi İtalyan şehirlerinin hızla zenginleşmesini sağladığı söylenebilir. Fakat Haçlı Seferlerinin Ortaçağ Hıristiyanlık dünyasında ticareti geliştirip büyüttüğü tartışılabilir. Hatta Batı'nın ve özellikle de şövalye sınıfının yoksullaşmasına yol açmasıyla birlikte Hıristiyanlık birliğini sağlamak şöyle dursun doğmakta olan uluslararası farklılıkları körüklediğini söylemek daha makûldür.¹⁵⁴

Le Goff seferin barışçıl ve dini unsurunu, *Haçlı Seferleri, büyük çapta 1000 yılını öne çıkaran barış hareketinden kaynaklandı. Öncelikle Kiliseye göre, adil savaş, adalet ve barış sağlamanın yoluydu. İkinci olarak da, adil savaş şiddeti önlemenin en iyi yoluydu. Burada, Müslümanlara karşı Hıristiyan askeri gücünü yönetmekten gelecek çeşitli avantajlar keşfetmiş olan Papalık kritik bir rol oynamıştı. Bu politika, şüphesiz kısmen Kudüs ve Mesih'le ilgili mevcut algılamaların harekete geçirdiği gittikçe artan coşkunun sonucuydu. Fakat bu aynı zamanda, genç şövalyelerin savaşçı öfkelerini yönlendirmenin ve onları kâfirlere karşı yöneltmenin bir yoluydu da. Son olarak da bu, Papalığın kendisini sağlam bir şekilde Hıristiyanlık âleminin en tepesine yerleştirmesinin bir yoluydu; çünkü dini ve siyasi yanları birbiriyle iç içe geçen böyle bir savaşta liderlik, ancak papanın olmayı arzuladığı en yüksek dini lidere ait olabilirdi*¹⁵⁵ cümleleri ile ifade eder. Ancak Kilise yanlısı olan yazarın Haçlı zihniyetini ve Papa'ya yüklenen vazifeyi bu övgü dolu cümlelerle ifade etmesi pek de şaşılacak bir durum olarak karşılanmamalıdır. Haçlı Seferi teorik olarak Selçuklu Türklerinin ilerlemesinin tüm Hıristiyan Avrupası için yarattığı

¹⁵⁴ Watt, *İslâm'ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, s. 89; Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s.76-77.

¹⁵⁵Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, s.111-112.

tehlikeden haklı olarak telaşa kapılmış, Kilise'nin düzenlediği çıkar kaygısından uzak bir girişim niteliğindedi. Tek amaç Hz. İsa'nın mezarının kurtarılması olmuştu. Ancak Haçlı Seferi artık bir sömürgecilik seferi niteliğine bürünmüştü ve başarısı varılan dinsel sonuçlardan çok, kazanılmış toprakların veya gerçekleştirilmiş kârın genişliği oranıyla ölçülür olmuştu. Papalık, bayrağı altında toplanmış bulunan Tanrının askerlerinin başarılarından kazanç sağlayanların en başında geliyordu. Bu askerler eliyle Hıristiyanlık adına durmadan toprak kazanmaktaydı. Müslümanların karmakarışık yığını karşısında Avrupa uluslarını bir araya getiren Hıristiyan diniydi. Avrupalı anlayışına şahit olduğunu sezmeye başlayanların bakışları da Papa'ya çevriliyordu. Papalık ise bu tutumu Avrupa'nın kurtuluşunu sağladığı oranda ve kişisel eylem alanını tüm umutların ötesinde genişlettiğinden, sonuç itibarıyla, gözünü kapatmaktan ve soylu derebeylerinin savaş içgüdülerini böylesine yararlı bir yola saptırdığı için sevinç duymaktan başka bir şey yapmamıştı.¹⁵⁶

Haçlı Seferlerinin yol boyunca yarattıkları dehşet genellikle onların gerçek dürtülerinin anlaşılmasını engellemektedir. Dinsel tutku açlık dalgalarından, salgınlardan ve aşırı nüfustan acı çeken bir toplumun huzursuzluklarıyla iç içe geçmişti. Haçlı olmak yoksulluğun acılarını dindirmenin bir yoluydu. İyi beslenen şövalyeyle iyi giyimli maiyeti onları izleyen yoksullar sürüsüne nazaran çok az sayıdaydı. Haçlı Seferlerinin giderlerini karşılamak için papalık, Haçlı Seferleri için Avrupa'da toplanan ondalık ve taille vergilerini ağırlaştırarak akıl almaz endüjans uygulamalarını yürürlüğe soktu. Bu nedenlerle kutsal toprakları savunmak ve korumakta yetersiz kalan askeri sınıfların her tür parasal ya da askeri zulüm yapmak üzere Batı'ya çekilmesi bu seferlerin ağır yönlerini göstermekteydi. Haçlı hareketi uzun süre önce savaşanların gözünde dinsel karakterini kaybetmişti ve kentliler arasında ise zaten hiçbir zaman bir ticarî spekülasyondan başka bir şey olarak görülmemişti. Ayrıca Haçlıların geçici olarak Filistin'e yerleşmesi Avrupa sömürgeciliğinin ilk örneğidir.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Delmas, *Avrupa Uygarlık Tarihi*, s.70-72.

¹⁵⁷ Bloch, *Feodal Toplum*, s. 707, Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s. 77. Haçlıların geçici olarak yerleşimlerinin pek çok sebebi vardı. Frank yerleşiminin Suriye ve Filistin'de uzun süreli olmamasının sebebi ya Frankların hazır olmayışı ya da Yakındoğu'nun şartlarına kendini adapte edemeyişiydi. Doğu'daki Hıristiyanlara iktidarda söz hakkı tanınmaması ve Batı'nın Doğu Hıristiyanlarla birlikte hareket edememesi etkili olmuştu. İlk Haçlı Seferi Bizans'ın yardımlarıyla gerçekleşti. Bizans, Selçuklulara karşı Batı'dan getirilecek olan paralı askerlerle savaşacaktı. Papa II. Urbanus, Bizans'ın ilk destekleyicisi idi. Fakat daha sonra onun için ilk amaç Kudüs'un fethi olmuştu. Haçlılar Batı'da kullandıkları kendi feodal sistemlerini

Uzun ve kısa süreli olarak olumlu ve olumsuz etkilere sahip olan Haçlı zihniyeti hem Batı'da hem de Doğu'da birçok sahada etkili oldu. Haçlı Seferleri sonucu Kudüs'te kurulan Latin Krallığı (1099-1167), "Deniz Aşırı Avrupa'nın" ilk deneyimiydi. Doğu Akdeniz yolculuk ve ticarete tekrar açıldı. İtalya kentleri, özellikle Venedik ve Cenova zenginleşti. Ortak Latin Kilisesi kimliği papalığın önderliği altında pekişti. Haçlılar, Batı Hıristiyanlığıyla feodalite ve militarizm arasındaki bağların güçlenmesine hizmet ettiler. Askeri tarikatların doğmasına yol açtılar. Latinlerin kötü davranışları ve bu kötülükleri gören Yunanlıların nefretleri, Hıristiyanlığın birleşmesini olanaksız hale getirdi. Hepsinden önemlisi Hıristiyanlıkla Müslümanlık arasındaki engeller güçlendi. Batılıların saldırgan ve kaybeden olarak biçimlendiği ortamda ilişkiler zehirlendi. Kısacası, Haçlılar Hıristiyanlığa kötü bir ün kazandırdılar.¹⁵⁸ Haçlıların uzun süre kalamadıkları Doğu topraklarında sömürgecilik faaliyetlerini de başlatmışlardı. Batı'nın Haçlı Seferleriyle başlattığı sömürgecilik politikası halen Doğu topraklarında devam etmektedir.

Doğu'da da kullandılar. Bu büyük bir dezavantajdı onlar için, çünkü ilk haçlı gruplarından sonra gelecek olanlara Doğu'da toprak kalmamıştı. Batı'dan gelen Franklar sahipsiz topraklar bulma ümidi veya bir feodal lord vassalları olmayı hayal ederek Doğu'ya hareket ediyorlardı. Ancak krallar ve prenslerin elindeki nakit paralar çıkış yoluyla, fakat Frank devletlerinin ellerindeki para kısa ömürlüydü. Para, Bizans ve Mısırda Haçlılardan daha fazla ticari ilişkilerde bulunan ve uzun ömürlü ticarete sahip olan İtalyanlarda bol miktarda mevcuttu. Haçlılar Doğu'da hayatta kalabilmek için Batı'nın desteğine bağlıydı. Franklar Batı'daki eski feodal yaptırımlardan kaçarak, Doğu'da yeni bir yaşama başlamak isteseler de Batı'nın feodal zihniyeti bunlar üzerinde ideolojilerini daima uygulamış ve kendilerini sürekli olarak bağlı olmayı sağlamışlardı. Franklar fethettikleri şehirlere, savaşın sebebiyet verdiği boşluktan istifade ederek yerleşmişlerdi ama kentleri dönüştürmemişlerdi. Fethin dağınıklığı savaşçıların da dağınık kalmaları sonucunu doğurmuştur. Bu durum o dönemde elzem olmasına rağmen onların bir yönetim altında toplanmalarını yavaşlattı. Ralph-Johannes Lilie, "The Crusaders Between Orient and Occident Success and Failure", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu, S.8/ XXVI*, Ankara: TTK, 1999, s. 77-80; Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, s. 116.

¹⁵⁸ Davies, *Avrupa Tarihi*, s.387.

SONUÇ

X. ve XI. yüzyıllarda Ortaçağ Avrupası topraklarında birçok değişimlere tanıklık etti. Farklı kültürden toplumlar, Avrupa'nın kuzey-güney, doğu-batı yönlerinden saldırılarda bulunmuş, büyük imparatorluklar parçalanarak yerlerini daha küçük krallıklara bırakmıştı. Roma İmparatorluğu'ndan boşalan siyasî boşluğu Karolenj Krallığı doldurmaya çalışsa da artık Avrupa kendi yapısının oluşum evresini başlatıyordu. Sürekli Avrupa kıtasına yapılan istilalar farklı toplumların yeni bir sistem oluşumuna sebep olacaktı. Norman istilaları sonrasında Normanların istila ettikleri topraklarda Roma medeniyetiyle birlikte ehlileşme evresini yaşayarak ileriki devrelerde Avrupa toplumunda faal bir yere sahip olduğu görülecektir. Ayrıca Müslümanların İspanya ve Sicilya bölgesine kadar olan ilerleyişleri, Avrupa'ya hem Doğu'nun medeniyetini taşımasına hem de Ortaçağ Avrupası'nın kendi içindeki sosyal, siyasî ve ekonomik yeniliklerin ve çözümlerin üretilmesine öncülük etmişti. İstilalar kısa vadede imparatorlukların parçalanarak Avrupa topraklarında uzun süreli siyasi istikrarsızlığa sebep olmakla birlikte, uzun vadede bu topraklarda farklı kültürlerin birbirleriyle yoğrulup yeni siyasî toplumların oluşmasına da zemin hazırladı. Aynı zamanda Avrupa'yı yıllarca kendi içinde sancılı bir döneme sokması ve bu dönemlerden sonra ise ilerisi kendi medeniyetinin yükselişi olacak bir sürece ittiği gözükücektir.

Ortaçağ Avrupası'ndaki siyasî karışıklıklar toprak ve ticaret alanında da belirgin şekilde hissedildi. Avrupa'ya özgü olarak bilinen toprak sistemi 1050-1250 yıllarında Roma tarzı olan geleneksel feodal sistemden sıyrılarak yeni bir toprak sistemine dönüştü. Sistem ticaretin rant oranlarının farklı tarım aletleri ve etkin tüccar ağı ile uzak memleketlere daha tekniksel ticarî vasıtalarla dayanan bir dönemin içine girmeye başladı. Artık XI. yüzyılda Avrupa için olumlu değişimlerin başladığı bir süreç olarak gözükücektir. Vassal-serf ilişkisi üzerine kurulu olan topraklar zamanın getirmiş olduğu şartlara göre işleniyordu. Senyörün hâkimiyeti altında çalışan insanlar, şehirlerin gelişmesiyle birlikte şehirlere akın etmeye ve daha özgür bir yaşamı tercih etmeye başladı. Şehirlerde oluşan commun yaşamı bireylerin bilinçlenmesine ve şahsî mal ve mülk sahibi olmasına katkı sağladı. Bu da zanaatkârlık ve tüccarlığı ön plana çıkarıyordu. Kilise ise uhrevî yaşamdan ziyade dünyevî yaşamı benimseyerek kendi içinde reformların yaşanmasına zemin hazırladı. Kendi otoritesini evrensel olarak kabul ettirmek en büyük amacıydı. Ne kadar güçlü olursa o

kadar hâkim bir güç olacağını farkındaydı. Gregoryen Reformu ile kilise, bünyesindeki din adamlarını ve davranışlarını kontrol altına almayı başardı ve dinî etkisinin yanında ekonomik ve siyasî rolü de aktif olarak işlevlik kazandı. Bunu Haçlı Seferleri örneğinde çok iyi görmekteyiz. Kilise, 1000 yılın getirdiği fief sistemi çerçevesinde yeni sömürü usulleri, kişisel bağlara dayalı yeni siyasal denetim biçimleri, kent ve kırsal arasındaki ekonomiye ivme kazandıran bir işbölümü ve şövalye sınıfı içinde şiddetin tırmanmasına karşılık bir önlem olarak “Tanrı’nın Barışı ” adıyla dönemin olaylarına müdahalelerde bulunuyordu. Kilise aynı zamanda Batı toplumu için büyük bir tehdit olarak gözüken heretik akımlarla da mücadele etmekteydi. Bizans ve Doğu Hıristiyanlığı, Batı Kilisesi için her daim kabul edilmeyen sapkın bir akım olarak kabul görüyordu. Haçlı Seferlerinde dinî motif olarak işlenen gayede aslında bir Doğu Hıristiyanlığı nefreti yatmaktaydı ki bunu Doğu bölgesindeki Batı faaliyetlerinden anlamaktayız.

Avrupa kıtası üzerindeki büyük nüfus artışı yeni toprakların ekime açılmasını ve yeni kentlerin doğmasına sebep oldu. Ancak kırsal yaşam tamamen bırakılmadı. Nasıl özgürlük için kentsel yaşama ihtiyaç varsa kentsel yaşamın da geçim için toprağa bağlılığı söz konusuydu. Kentsel yaşam daha bilgili, özgür bir bireyi gerektiriyorsa (ki ticaret vasıtasıyla ve yeni şehirlerin oluşumuyla burjuva sınıfı gözükecektir.) kırsal yaşamda bir o kadar sağlıklı ve güçlü bireyleri içinde barındırması gerekiyordu. Ortaçağ Avrupası’nda kırsal yaşamdaki köylü XI. yüzyıl sonuna doğru tarımsal faaliyetlerini ortaklaşa düzenlediği yeni ekim yöntemleriyle gerçekleştirmeye başladı. Ürünün toplanmasından sonra çiftlik hayvanlarının anızda otlaması için bazı tarlalar boş bırakılıp araziler parçalara ayrıldı. Kendi başına ekim yöntemlerine göre bir ilerlemeyi ifade eden sistem daha yüksek verimle çift sürme yöntemlerinin geliştirilmesini olanaklı kıldı. Böylece ekili alanların azamî düzeye çıkarılmasını iklim koşullarının elverdiği yerlerde de iki yılda bir yerine üç yılda iki kez tohum almaya dayanan bir sisteme geçilmesini sağladı.

Ortaçağ toplumunda karşılıklı ilişki bağımlılığı getirmişti. Belirli bir bölgesel alanda öne çıkmış kentler ile kırsal kesim arasında bir ilişki vardı. Kentler arasındaki ilişki uzak mesafeli ticaret ile zanaat üretimi arasındaki ilişkiye dayanıyordu. Kentlerin büyümesi ve tarımın ilerlemesi el ele giden bir süreçti. Bu süreç sayesinde oluşan iç pazar ekonomik gelişmeyi güvence altına almakla kalmaz, aynı zamanda halk arasında uluslaşmaya doğru giden ilk dayanışmayı da meydana getirirdi.

Karışıklığın ve güvensizliğin egemen olduğu dönemde hızla artan nüfus ve tarımsal üretim, ticarete de bir yükselişe eşlik eder. Kuzeyden gelen Norman insanları Roma'nın kültürünü ve yerleşmiş sistemini özümsemekte zorluk çekmiyordu. Kuzey denizinden elde ettikleri ticarî malları rahatlıkla işleyip daha güney bölgelere ulaştırabiliyorlardı. Ayrıca Venedik, Ceneviz ve Pisa gibi İtalyan şehirleri Avrupa ticareti için vazgeçilmez şehirlerdi. Aynı şekilde Amalfi ve Bari limanları tüccarların en sık uğradığı limanlar olarak biliniyordu. Aynı zamanda Avrupa'ya güneyden gelen Müslüman akınları, kıtanın insanların zengin bir İslâm medeniyetiyle tanışmasına imkân vermişti. Bu medeniyet ile birlikte Avrupa'da hatırı sayılır tercüme faaliyetleri başlamıştı. Kültürel olarak bu tercüme faaliyetleri Avrupa'nın sosyal yaşantısına önemli katkılarda bulundu. Bu yüzyıldaki canlanma insanların daha eleştirel düşünmesine ve bir entelektüel yapının doğmasına öncülük etti. Eğitim yavaş yavaş kilise tekelinde çıkmaya başladı.

Bu yüzyılda meydana gelen bir diğer gelişme ise Haçlı Seferlerinin başlamasıydı. 1096 yılındaki ilk haçlı hareketi Avrupa'da büyük yankılar uyandırmıştı. Kilisenin önderliğinde gerçekleşen bu sefer, Avrupa'nın en köklü soylu kişilerinin sefere iştirak etmesiyle birlikte destek buldu. Aynı zamanda Ortaçağın ilk dönemlerinde Avrupalılar Doğu'ya olumsuz hisler besler bir mahiyetteydi. Bu olumsuz yaklaşım, Avrupa feodal sisteminin yeniden yaratılması ve birleştirilmesi kadar "Haçlı Seferlerinin" teşvik edilmesi amacını güderek Hıristiyanlığın inşa edilmesine liderlik etmiştir. Asıl amaç belki de Batı Hıristiyanlığının dünyaca tanınmasıydı, ancak Haçlı Seferleri hem Avrupa bazında hem de diğer toplumlar için uzun sürede yıkıcı oldu. Avrupa için sömürü faaliyetlerinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Zenginliğiyle ün yapmış Doğu ise sürekli olarak bir sürüm pazarı haline geldi. Akdeniz'in siyasi yönetimlere göre sürekli el değiştirmesi bu deniz üzerinde rekabeti daha da arttırdı. Amaç ne olursa olsun Batı toplumunun dış dünyaya bu seferle açılması avantajlar sağladığı kadar dezavantajlarda da bulunmuştur. Müslüman toplum ile Hıristiyanlık arasında aşılması daha da güçleşen engeller teşkil etmiştir.

Hareketsizliğe kilitlenmiş bir karanlık çağ olarak ifade edilen Ortaçağ Avrupası aslında bir değişim geçirmekteydi. Kökleri Roma'ya dayanan bir değişim evresinden geçmekteydi. Ve XI. yüzyıl bu evrenin bir nevi dönüm noktasıydı. Bu dönemdeki büyük çaplı toplumsal değişiklikler ekonomideki büyümenin sonucuydu. Topraklarına sığmayan insanların dış dünyaya açılmasıydı. Aynı zamanda tarih onlardan yanaydı. Çünkü Doğu'da

siyasi çatışmalar mevcuttu. Bu çatışmalar Batılılara karşı düzenli olarak mücadeleye imkân vermiyordu. Bizans İmparatorluğu taht mücadelelerinden yorulmuş ve askerî yapısı Avrupa'nın ücret karşılığı askerlerine muhtaçtı. 1204 yılı Bizans'ın merkezindeki Latin Krallığı buna iyi bir örnektir. İznik merkezli bir devlet olma mücadelesi veren Anadolu Selçukluları ise XI. yy'ın sonuna doğru olan güç dengesinden payına düşeni almıştı. Bu dönemde en kârlı Avrupa toplumunun çıktığını söylemek daha makul gözükebilir. Bu yüzyılda Avrupa yeniden doğuşunun sancısını çekmekteydi.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AIT, Ivana, “Burjuvazi”, *Ortaçağ (Katedraller, Şövalyeler, Şehirler)*, ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.
- ALATLI, Alev (ed.), *Batı'ya Yön Veren Metinler I*, Kapadokya: İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı, 2010.
- BACCI, Massimo Livi, *Avrupa'da Nüfus Hareketleri*, çev. M. Timuçin Binder, İstanbul: Literatür Yay., 2009.
- BAUER, Susan Wise, *Ortaçağ Dünyası Roma İmparatoru Büyük Constantinus'un Hıristiyanlığı Kabul Etmesinden I. Haçlı Seferine*, çev. Mehmet Moralı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.
- BENEVOLO, Leonardo, *Avrupa Tarihinde Kentler*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Afa Yay., 1995
- BENVENUTI, Anna, “Eğitim ve Yeni Kültür Merkezleri”, *Ortaçağ (Katedraller, Şövalyeler, Şehirler)*, ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.
- BLOCH, Marc, *Feodal Toplum*, çev. Melek Fırat, İstanbul: Isık Yayınları, 2014.
- BRAUDEL, Fernand, *The Mediterranean*, London: University of California, 1995.
- CAHEN, Claude, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, çev. Mustafa Daş, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2013.
- CAMP, Wesley D., *Roots of Western Civilization I*, USA: McGraw-Hill, 1983.
- CHAMBERS, Mortimer- GREW, Raymond – HERLIHY, David – WOLOCH, Isser – RABB, Theodore K., *The Western Experience*, New York: Alfred A. Knopf, 1987.
- DARKOT, Besim, *Avrupa Coğrafyası*, İstanbul: İst. Üniv. Yay., 1949.
- DAVIES, Norman, *Avrupa Tarihi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 2006.
- DAWSON, Christopher, *Batının Oluşumu*, çev. Dinç Tayanç, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997.
- DELMAS, Claude, *Avrupa Uygarlık Tarihi*, çev. Nihal Önal, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1973.
- DEMİRKENT, Işın, *Haçlı Seferleri*, 1. Baskı, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997.

- DUBY, Georges, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- DUBY, Georges-ARIÉS, Philippe, *Özel Hayatın Tarihi 2 (Feodal Avrupa'dan Rönesans'a)*, çev. Roza Hakmen, İstanbul: YKY, 2006.
- EBÛ ABDULLAH MUHAMMED EL-AZİMÎ, *Azimî Tarihi*, çev. Ali Sevim, Ankara: TTK, 1988.
- EPSTEIN, Steven A., *Geç Dönem Ortaçağ Avrupası*, çev. Serap Işık, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- GIMPEL, Jean, *Ortaçağda Endüstri Devrimi*, çev. Nazım Özüaydın, Ankara: Yenigün Matbaası, 2004.
- GOMBRICH, Ernst Hans, *A Little History Of The World*, New Hevan: Yale University Press, 2005.
- GREGORY ABÛ'L FARAC, *Abû'l Farac Tarihi 2*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK, 1999.
- GROUSSET, Rene, *Bozkır İmparatorluğu*, çev. M. Reşat Uzmen, İstanbul: Ötüken Yay., 1980.
- GÜLEÇ, İsmail – DEMİRİZ, H. Neslihan, *Ortaçağda Şövalyelik ve Şövalye Eğitimi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, 2014.
- GÜRAN, Tevfik, *İktisat Tarihi*, İstanbul: İst. Üniv. Yay., 1988.
- HEATON, Herbert, *Avrupa İktisat Tarihi*, çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- HILLENBRAND, Carole, *Müslümanların Göziinden Haçlı Seferleri*, çev. Nurettin Elhüseyini, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.
- HOBSON, John M., *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, çev. Esra Ermet, 4. Baskı, İstanbul: YKY, 2015.
- HOLT, P.M, *Haçlılar Çağı*, çev. Özden Arıkan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2003.
- HUBERMAN, Leo, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Murat Belge, İstanbul: İletişim Yay., 2005.
- HUIZINGA, Johan, *Ortaçağın Günbatımı*, çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 1997.
- İBN KALÂNİSÎ, *Şam Tarihine Zeyl*, çev. Onur Özatağ, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay., 2015.

- İBNÜ'L ESİR, *El Kâmil Fi't Tarih Tercümesi, C.X*, çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul: Bahar Yay., 1991.
- KAGAN, Donald-OZMENT, Steven-TURNER, Frank M., *The Western Heritage I*, New York: Macmillan Publishing Company, 1991.
- KARLIĞA, Bekir, *İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, *Şehirler ve Kentler*, Ankara: İmge Kitapevi, 2000.
- KIRPIK, Güray, *Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar*, İstanbul: Selenge Yay., 2009.
- KOMNENA, Anna, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1996.
- KREY, August C., *The First Crusade*, London: Humphery Milford Oxford University Press, 1921.
- KÜKEN, Gülnihal, *Ortaçağda Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- LAWRENCE, C.H., *Medieval Monasticism*, 4. Baskı, New York: Routledge, 2015. (<https://books.google.com> :12.10.2015)
- LE GOFF, Jacques, *Avrupa'nın Doğuşu*, çev. M. Timuçin Binder, İstanbul: Literatür Yay., 2008.
- _____, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, çev. H. Güven- U. Güven, Ankara: Doğu-Batı Yay., 2015.
- LOGAN, F. Donald, *A History of the Church in the Middle Ages*, London and New York: Routledge, 2013.
- LOMBARD, Maurice, *İslâm'ın Altın Çağı*, çev. Nezh Uzel, İstanbul: Pınar Yay., 2002.
- MAALOUF, Amin, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 12. Baskı, çev. Ali Berktaş, İstanbul: YKY, 2016.
- MATTHEW, Donald, *Ortaçağ Avrupası (İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, VI)*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul: İletişim Yay., 1988.
- MILLS, Charles, *The History of the Crusades, Vol 1*, London: Longman Press, 1828.
- MOMBERT, J.I., *A Short History of The Crusades*, New York : The News Printing Company., 1894.
- NOMIKU, H.A., *Haçlı Seferleri*, çev. Kriton Dinçmen, İstanbul: İletişim Yay., 1997.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 1995.
- ÖZEY, Ramazan, *Avrupa Coğrafyası*, İstanbul: Aktif Yay., 2009.

- PAYNE, George-RAINSFORD, James, *The History of Chivalry*, New York: Harper & Brothers, Publishers, (www.gutenberg.org: 02.10.2015).
- PERNOULD, Regine, *Burjuvazi*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul: İletişim Yay., 1991.
- PIRENNE, Henri, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- _____, *Ortaçağ Kentleri*, çev. Şadan Karadeniz, İstanbul: İletişim Yay., 2012.
- _____, *Hazreti Muhammed ve Şarلمان*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.
- PSELLOS, Mikhail, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, çev. Işın Demirkent, Ankara: TTK, 1992.
- READ, Piers Paul, *Tapınak Şövalyeleri*, 2. Baskı, çev. Sinem Gül, Ankara: Dost Kitabevi, 2003.
- RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 2008.
- SEIGNOBOS, Charles, *Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi I*, çev. Semih Tiryaki-oğlu, İstanbul: Varlık Yay., 1960.
- THORNDIKE, Lynn, *Medieval Europe*, London: George G. Harrap and Company, 1920.
- TOYNBEE, Arnold, *Medeniyet Yargılanıyor*, çev. Ufuk Uya, İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1991.
- TURAL, Murat, *Ortaçağ Doğu Hıristiyanlığında Manastır Hayatı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 7. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004.
- Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, 3. Baskı, Ankara: TTK, 2000.
- ÜLGEN, Pınar, *Ortaçağ Avrupası'nda Kölelik-Toplum ve Hukuk*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2013.
- VITOLLO, Giovanni, "Demografik Artış ve Kentsel Yerleşimler", *Ortaçağ (Katedraller, Şövalyeler, Şehirler)*, ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.
- WATT, W. Montgomery, *İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, çev. Ümit Hüseyin Yolsal, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2013.

Sürelî Yayınlar

- ALTAN Ebru, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", *Tarih Dergisi*, Sayı: 47, 2008, ss.75-104.
- BAKIR, Abdülhalik- ÜLGEN, Pınar, "Geç Ortaçağlarda Avrupa'da Kent ve Kentsel Yaşam Hakkında Bir Değerlendirme", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/2,(2009), ss. 127-142.
- DEMİRKENT, Işın, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", *Tarih Dergisi*, Sayı: 35, 1994, ss. 65-78
- DOĞAN, Sema, "Ortaçağ Manastır Sistemi; Doğu ve Batı Manastırları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 20/2, (2003), ss.73-89.
- DURMAZ, Sayime, "Yüksek Ortaçağ'da İmparator-Papa Çatışması: Kılıç ile Âsa'nın Savaşı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (2010), ss.101-132.
- EROL, Burçin "Ortaçağ Avrupası ve Üniversiteler", *Doğu-Batı Düşüncesi Dergisi*, Sayı: 33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, ss. 81-97.
- KALELİ, Emrullah, "İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) Döneminde Bizans ve Haçlılar Arasındaki İhtilaflar", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*,13/4 (2014), p. 973-713.
- KILIÇBAY M. Ali, "Ortaçağın Ortak Malı Olmadığına Dair", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Sayı: 33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, ss. 69-81.
- KINGSLEY, Karen, "Manastır Mimarisi Üzerine", çev. Salih Çift, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 12/2 (2003), ss. 349-360.
- KÜÇÜKSİPAHİOĞLU, Birsal, "Haçlı Seferinin Başından 1204'e Kadar Batılıların Bizans'ı Zapt Etme Planları", *Tarih Dergisi*, Sayı: 42, 2005, ss. 47-55.
- LE GOFF Jacques, "Ortaçağ'da Batı Avrupa", çev. Nilüfer Uluç, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Sayı: 33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, ss. 39-69
- SÖNMEZ, Selami, "Manastırların Sosyokültürel Yapı ve Fonksiyonları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 54 (2015), ss. 695-713.
- ÜLGEN Pınar, "Ortaçağ Avrupası'nda Feodal Sisteme Genel Bir Bakış", *Mukaddime*, Sayı 1, (2010), ss. 1-17.
- _____, "Geç Ortaçağ'da Avrupa'daki Üniversiteler ve Eğitim", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VII/14 (2010), ss. 347-372.
- _____, "Geç Ortaçağ Avrupası'nda Pazar ve Panayır İlişkisinin Ticaret Hayatındaki Rolü Ve Türk-İslam Dünyasındakilerle Karşılaştırılması" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/21, (2012), ss. 359-381.

YENER, Ebru, "Ortaçağın Aydınlık Yüzü: Endülüs", *Doğu-Batı Düşüncesi Dergisi*, Sayı: 33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, ss. 217-231.

Ansiklopedi Maddeleri

AYDIN, Mehmet, "Kilise", *DİA*, C.XXVI, Ankara 2002.

DEMİRCİ, Kürşat, "Avrupa", *DİA*, C.IV, İstanbul 1991

DEMİRKENT, Işın, "Haçlılar", *DİA*, C.XIV, İstanbul 1996.

_____, "Franklar", *DİA*, C.XIII, İstanbul 1996.

DICKERMAN, Edmund H., "Chivalry", *Encyclopedia Americana*, Volume VI, New York : American Corporation, 1829.

GÜNDÜZ, Şinasi, "Keşiş", *DİA*, C. XXV, Ankara 2002.

GÜRKAN, Salime Leyla, "Ruhban", *DİA*, C.XXXV, İstanbul 2008.

GÜRKAN, Salime Leyla, "Manastır", *DİA*, C. XXVII, Ankara 2003.

HONIGMAN, E., "Dary", *The Encyclopaedia of Islam*, V. VIII, Leiden 1994.

ŞAKİROĞLU, Mahmut, "Haç", *DİA*, C.XIV, İstanbul 1996.

Diğer Yayınlar

ÇEVİK, Abdullah, "Geç Ortaçağlarda Avrupa Ticaret Şehirleri", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tokat 2012.

KARAMUK, Gümeç, "Batı'nın Temelleri: Frank Devletinin Devraldığı Miras ve Geleceğe Sunduğu Hazırlık", *Avrupa Tarihi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 1991.

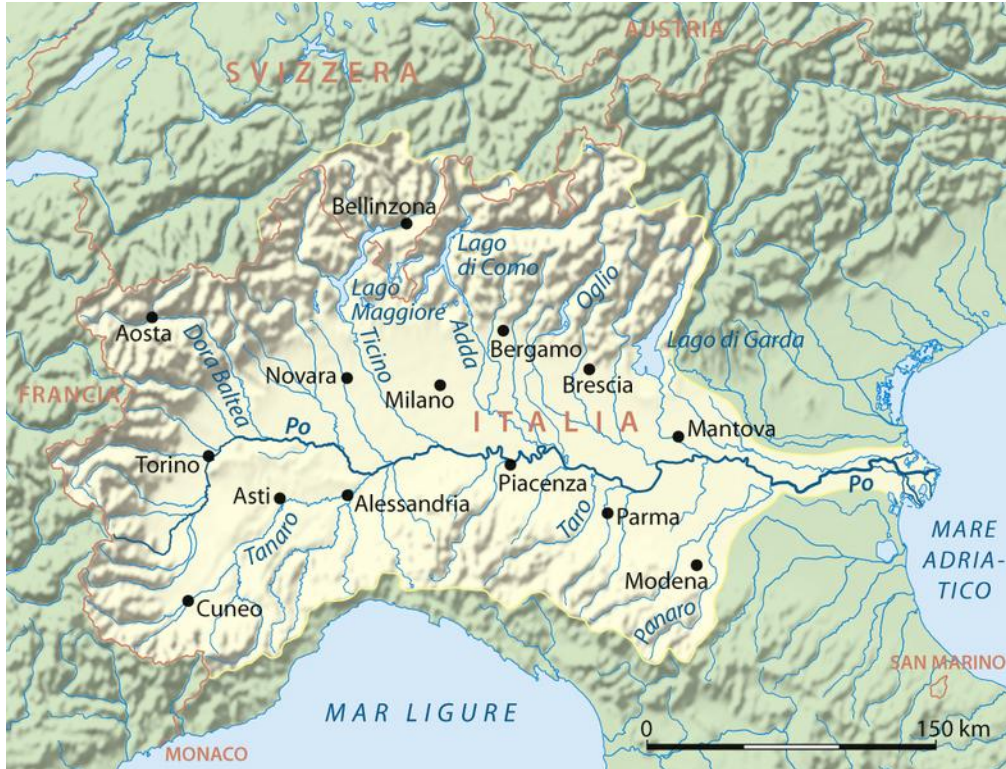
LILIE, Ralph-Johannes, "The Crusaders Between Orient and Occident Success and Failure", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, Ankara: TTK, 1999, ss. 83-91.

SERDAR, Murat, "Geç Ortaçağlarda Doğu Biliminin Batı'ya Yansıması", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tokat 2011

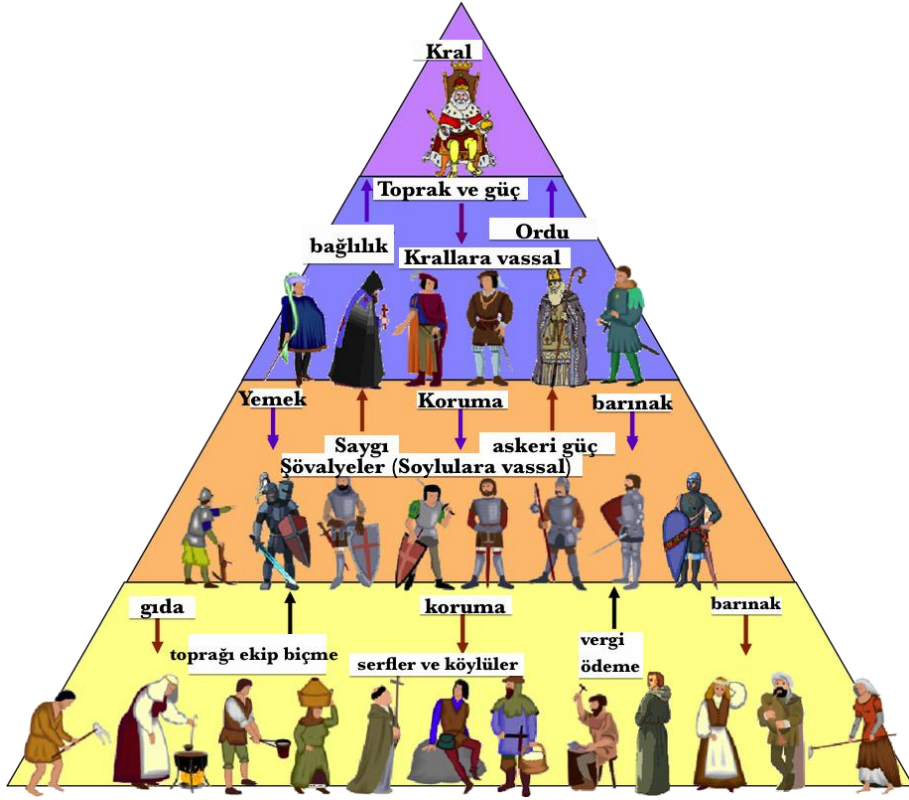
EKLER



Harita 1: 11.yy'larda Ortaçağ Avrupası



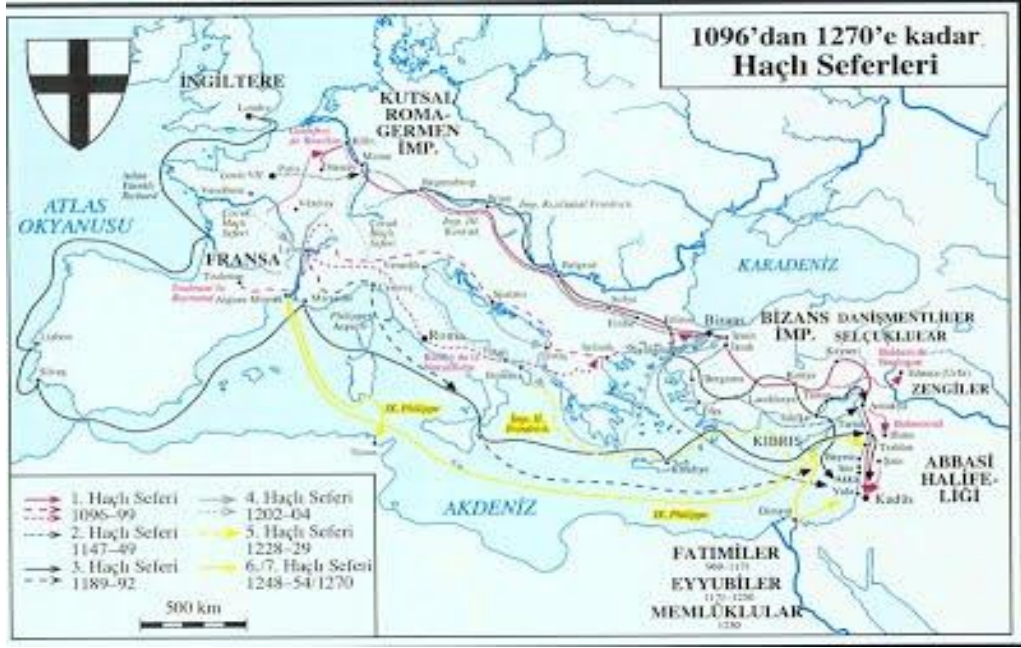
Resim 1: Avrupa'nın en verimli arazilerinden Po Vadisi



Resim 2: Ortaçağ Avrupası'nın hiyerarşik yapısı



Resim 3: 11.yy'da Ortaçağ Avrupası'nda tarımsal faaliyetler



Harita 2: Haçlı Seferleri



Resim 5: Birinci Haçlı Seferine çağrıda bulunan Papa II. Urbanus¹⁵⁹

¹⁵⁹ H.A.Nomiku, *Haçlı Seferleri*, çev. Kriton Dinçmen, İstanbul: İletişim Yay., 1997

Resim 7 ve Resim 8 (Güray Kırpık, *Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar*)



Resim 6: Birinci Haçlı Seferine Çağrı



Resim 8: Bizans İmparatoru ile Haçlı görüşmeleri



Resim 9: Haçlı liderlerinin hareket hali¹⁶⁰

¹⁶⁰ Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, s. 77,137

ÖZGEÇMİŞ

Havva Sebetci, 1989 Trabzon'un Akçaabat ilçesinde doğdu. 2011 yılında Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümünü bitirdi. 2012 yılında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2016 Mart ayından itibaren Bülent Ecevit Üniversitesi Ortaçağ Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak çalışıyor.